

243, 90
1515

В. І. Галаган, І. Ю. Саліхова

**ВСТАНОВЛЕННЯ ПОДІЇ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
ЯК ОБСТАВИНИ, ЯКА ПІДЛЯГАЄ ДОКАЗУВАННЮ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Дарунок від

Олександр Галаган

Монографія

Наукова бібліотека
Національного університету
«Кієво-Могилянська
академія»

Київ – 2017

УДК 343.140.02

ББК 67.9 (4 Укр) 311.1

Г 15

Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького юридичного інституту МВС України
(протокол № 12 від 29 червня 2017 року)

Рецензенти:

Кучинська О. П. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Одерій О. В. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України;

Удовенко Ж. В. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістичних експертиз навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ.

Г 15 Галаган В. І. Встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає показуванню у кримінальному провадженні: монографія / В. І. Галаган, І. Ю. Саліхова. – Київ, 2017. – 198 с.

У монографії розглянуто подію кримінального правопорушення як обставину, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, та її складові – час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення, визначені у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України. Досліджено особливості проведення низки слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення й доказування події кримінального правопорушення. Запропоновано та обгрунтовано необхідність внесення змін і доповнень, спрямованих на вдосконалення процесуального врегулювання актуальних питань щодо встановлення події кримінального правопорушення.

Для науковців, викладачів, студентів і курсантів юридичних факультетів і закладів освіти, а також для практичних працівників правоохоронних органів.

УДК 343.140.02

ББК 67.9 (4 Укр) 311.1

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
ГЛАВА 1. ПОНЯТТЯ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	9
1.1. Стан наукової розробки події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні	9
1.2. Генеза правової регламентації події кримінального правопорушення у кримінальному провадженні України	27
1.3. Подія кримінального правопорушення в системі обставин, які підлягають доказуванню за чинним КПК України	40
ГЛАВА 2. ЗМІСТ СКЛАДОВИХ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ОБСТАВИНИ, ЯКА ПІДЛЯГАЄ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	59
2.1. Встановлення часу вчинення кримінального правопорушення	59
2.2. Встановлення місця вчинення кримінального правопорушення	76
2.3. Встановлення способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення	92
ГЛАВА 3. ДОКАЗУВАННЯ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	118
3.1. Збирання доказів щодо події кримінального правопорушення шляхом проведення слідчих (розшукових) дій	118
3.2. Збирання доказів щодо події кримінального правопорушення шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій	141
3.3. Перевірка й оцінка зібраних доказів щодо події кримінального правопорушення	158
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	172
ДОДАТКИ	192

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВП – відділ поліції

ГУМВС – Головне управління Міністерства внутрішніх справ

ГУНП – Головне управління Національної поліції

ДТП – дорожньо-транспортна подія

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

МВ – міський відділ

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НДЕКЦ – Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр

НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії

«Права...» – «Права, за якими судиться малоросійський народ»

1743 року

РФ – Російська Федерація

СВ – слідче відділення

СКС – Статут кримінального судочинства 1864 року

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ВСТУП

Згідно із частиною 2 статті 3 Конституції України, держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Надзвичайно важливою є ця відповідальність під час здійснення кримінального провадження, спрямованого на встановлення всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення з тим, щоб орган досудового розслідування і суд прийняли законне, обґрунтоване й неупереджене процесуальне рішення. Під час доказування цих обставин максимальним є ризик порушення конституційних прав і свобод громадян, для уникнення якого в чинному КПК України передбачено систему процесуальних норм, що регулюють діяльність сторін та інших учасників кримінального провадження щодо збирання (формування), перевірки й оцінки доказів. Зазначену діяльність здійснюють під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій відповідно до процесуальної форми кримінального провадження, щоб дістати належні й допустимі докази і використовувати отримані фактичні дані під час доказування та виконання завдань кримінального провадження, визначених у частині 1 статті 2 КПК України.

Із середини XIX століття науковці та практичні працівники значну увагу стали приділяти належному унормуванню питання встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Їх перелік міститься в частині 1 статті 91 чинного КПК України.

Важливого значення у встановленні обставин, які підлягають доказуванню, набуває необхідність з'ясування в кожному кримінальному провадженні його визначального елементу – події кримінального правопорушення, що охоплює час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення. Саме від того, наскільки якісно буде здійснено процесуальну діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, наскільки повно буде зібрано й оцінено докази та їх процесуальні джерела, що підтверджують чи спростовують зазначені обставини, залежить правильне вирішення питання щодо подальшого руху матеріалів кримінального провадження.

Питання встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, постійно знаходяться у полі зору науковців та практичних працівників. Водночас, в основному акцентовано увагу на загальних питаннях предмета доказування, а проблему встановлення й доказування події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини) на монографічному рівні висвітлено не досить повно і докладно. Лишаються дискусійними чи неврегульованими певні аспекти визначення і доказування події кримінального правопорушення, зокрема часу,

місця та способу його вчинення. Невирішеним є також питання щодо змісту «інших обставин вчинення кримінального правопорушення», визначених у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України.

З огляду на ці обставини, нагальною є потреба спробувати усунути наявні прогалини та розв'язати зазначені проблеми шляхом здійснення монографічного дослідження, присвяченого комплексному вивченню питання встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню.

Метою роботи є формування нових і розвиток існуючих теоретичних положень, правових засад і практичних рекомендацій щодо події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню, та визначення оптимальної системи процесуальних дій, що забезпечують її встановленню у кримінальному провадженні. Досягненню означеної мети сприяли аналіз норм Конституції України, чинного кримінального процесуального законодавства України та низки держав ближнього зарубіжжя (Азербайджанської Республіки, Естонської Республіки, Киргизької Республіки, Латвійської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Республіки Грузія, Республіки Молдова, Республіки Туркменістан, Російської Федерації), постанов Кабінету Міністрів України, міжвідомчих підзаконних нормативно-правових актів з питань здійснення кримінального провадження, а також використання узагальнених результатів анкетування 236 практичних працівників органів досудового розслідування м. Києва, Донецької, Івано-Франківської, Кіровоградської, Миколаївської, Полтавської, Хмельницької та Чернігівської областей, проведеного упродовж 2014–2016 років, вивчення 55 матеріалів кримінальних проваджень, за якими було встановлено окремі елементи предмета доказування, серед яких подія кримінального правопорушення.

Під час підготовки монографії авторами використано особистий багаторічний досвід роботи в органах досудового розслідування МВС України та Національної поліції України, зокрема на керівних посадах.

Здійснене комплексне монографічне дослідження надало можливість звернути увагу на низку теоретичних і практичних питань встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, та висловити окремі напрями їх вирішення. Зокрема, обґрунтовано пропозицію визначати законодавчу деталізацію події кримінального правопорушення як елементу предмета доказування – час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення – складовими події кримінального правопорушення. Терміни «елемент» і «складова» близькі за змістом, проте вживання їх як

загального й окремого, цілого та частини надає можливість використовувати їх у чітко встановлених розрізнених значеннях; аргументовано на підставі аналізу низки норм чинного КПК України використання терміна «подія кримінального правопорушення» в різних значеннях: як категорії матеріального (у пункті 1 частини 1 статті 284 КПК України) та процесуального (у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України) права. З огляду на зазначене та враховуючи, що нині відсутність події кримінального правопорушення як категорії процесуального права не відповідає змісту пункту 1 частини 1 статті 284 КПК України, запропоновано викласти його в такій редакції: «1) встановлена відсутність ознак кримінального правопорушення»; обґрунтовано необхідність комплексного підходу до визначення процесуального порядку та прийняття рішень стосовно послідовності проведення низки слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення події кримінального правопорушення.

Крім цього, у монографії розроблено наукову періодизацію історичного розвитку встановлення події кримінального правопорушення як елементу предмета доказування, що передбачає чотири етапи: 1) X століття – середина XV століття; 2) середина XV століття – середина XVIII століття; 3) середина XVIII століття – початок XX століття; 4) початок XX століття – донині, висвітлено генезу їх законодавчого врегулювання; деталізовано співвідношення понять складу злочину і предмета доказування, що існують паралельно: одне – у площині матеріального права, інше – процесуального права. Предмет доказування не обмежений лише ознаками, що характеризують склад злочину. Доведеність його наявності не є достатньою підставою вважати розслідування кримінального правопорушення завершеним, оскільки у КПК України визначено й інші елементи предмета доказування, обов'язкові для встановлення і доказування.

Чільне місце у монографії присвячене висвітленню особливостей проведення допиту, огляду, слідчого експерименту як слідчих (розшукових) дій, та аудіо-, відеоконтролю особи, зняттю інформації з транспортних телекомунікаційних систем, спостереженню за особою, річчю або місцем, установленню місцезнаходження радіоелектронного засобу, контролю за вчиненням злочину як негласних слідчих (розшукових) дій, підтверджених прикладами з практичної діяльності органів досудового розслідування. Особливості встановлення часу, місця, способу, а також інших обставин вчинення конкретного кримінального правопорушення надають можливість обрати сукупність цих та інших процесуальних дій, спрямованих на їх визначення й дослідження.

Основні положення, висновки та пропозиції впроваджені й надалі можуть бути використані у законотворчому процесі, у науково-дослідній та практичній діяльності працівників органів досудового розслідування під час проведення наукових досліджень та розробки рекомендацій, спрямованих на вдосконалення норм КПК України з питань встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, у освітньому процесі низки вищих навчальних закладів юридичного профілю під час підготовки й проведення різних видів занять з кримінального процесуального права.

Автори висловлюють щиру вдячність І. В. Басистій, А. Ф. Волобуєву, І. В. Горі, О. П. Кучинській, Т. О. Лоскутову, Є. Д. Лук'янчикову, В. Т. Нору, О. В. Одерію, М. А. Погорецькому, Н. П. Сизій, Л. Д. Удаловій, Ж. В. Удовенко, О. Г. Шило, М. Г. Щербаковському та іншим науковцям України за слухні зауваження і поради, враховані під час підготовки монографії до видання.

ГЛАВА 1

ПОНЯТТЯ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні

У сучасних умовах слідчому як представнику органів виконавчої влади потрібно відповідно до норм кримінального процесуального законодавства України приймати об'єктивні рішення у кримінальному провадженні. Розпочавши досудове розслідування, слідчий зобов'язаний провести його всебічно, повно і неупереджено, дотримуючись процесуальної форми кримінального провадження, у визначений законом строк. Ця діяльність слідчого спрямована на встановлення важливих обставин вчинення кримінального правопорушення, зокрема тих із них, доказування яких є обов'язковим під час досудового розслідування. Зазначене сприяє подальшому прийняттю обґрунтованого й об'єктивного підсумкового чи проміжного процесуального рішення. Цей термін І. В. Басиста цілком слушно визначає як оформлену відповідно до вимог КПК України, всебічно обґрунтовану, своєчасну, змістовну, владну, узгоджену з раніше прийнятими та реальну для виконання програму дій, що вимагає глибоких психологічних знань слідчого й дістає своє закріплення у процесуальному документі¹.

Діяльність органів досудового розслідування із забезпечення прав людини полягає у встановленні фактів об'єктивної дійсності шляхом дослідження обставин вчиненого кримінального правопорушення. Це важливо для з'ясування достовірних даних щодо конкретних обставин вчиненого кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння під час збирання, перевірки й оцінки доказів. Тому ми поділяємо позицію Ю. М. Грошевого та С. М. Стахівського, згідно з якою мету процесуального доказування можна вважати досягнутою лише в тому випадку, коли всі висновки, що відображають об'єктивну реальність, є істинними².

Відповідно до частини 1 статті 2 КК України, підставою для настання кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбачений КК України. Складом

¹ Басиста І. В. Прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування: теоретичні і практичні проблеми : монографія / І. В. Басиста. – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – С. 52.

² Грошев Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. Грошев, С. Стахівський. – 2-ге вид., стер. – Київ : КНТ, Фурса С. Я, 2006. – С. 16.

злочину є сукупність закріплених у кримінальному законі ознак, за наявності яких реально вчинене суспільно небезпечне діяння визнають злочином¹.

Застосування конкретної норми кримінального закону стає можливим у разі встановлення відповідності об'єктивних і суб'єктивних ознак злочинного діяння ознакам складу злочину, передбачених у конкретній нормі КК України. Встановлення юридичної відповідності ознак злочинного діяння ознакам складу злочину, описаного в конкретній нормі кримінального закону, у теорії кримінального права має назву кваліфікації злочину².

Під час доказування обставин, визначених як подія злочину, на переконання В. М. Тертишника, завжди слід установлювати дії, наслідки та наявність причинного зв'язку між ними³.

У пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України першою обставиною, що підлягає доказуванню, визначено подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення). Порівняння наведеної норми з нині не чинним пунктом 1 статті 64 КПК України 1960 року засвідчує, що цю норму КПК України 2012 року фактично запозичив без суттєвих змін елементів події кримінального правопорушення. Водночас у КПК України 1960 року застосовували термін «подія злочину», а у КПК України 2012 року – «подія кримінального правопорушення». Така відмінність зумовлена різним підходом законодавця у статті 215 КПК України до злочинів і кримінальних проступків, об'єднаних одним поняттям – «кримінальні правопорушення». Однак досі в Законі України про кримінальну відповідальність не визначено змісту кримінального проступку, у зв'язку з чим тимчасово можна паралельно вживати обидва поняття – «кримінальне правопорушення» і «злочин»*.

Аналізуючи термін «подія кримінального правопорушення», слід акцентувати увагу на часі, місці, способі й інших обставинах його вчинення, які вкрай необхідні для достовірного встановлення події кримінального

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук, О. О. Дудоров та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – 6-те вид., перероб. та допов. – Київ : Юрид. думка, 2009. – С. 11.

² Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Р. В. Вереша. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Київ : Центр учб. літ., 2012. – С. 74.

³ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В. М. Тертишник. – Київ : А.С.К., 2007. – С. 270.

* Відповідно до пункту 7 частини 1 статті 3 КПК України, закон України про кримінальну відповідальність – це законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки). За умови відсутності закону України про кримінальні проступки поняття «кримінальне правопорушення» та «злочин» нині є синонімами. Тож у подальшому використовуватимемо поняття та термінологію чинного кримінального процесуального законодавства – кримінальне правопорушення, крім випадків посилань на закон України про кримінальну відповідальність, де вжито термін «склад злочину», і на наукові праці інших авторів, виданих до 20 листопада 2012 року.

правопорушення. В аналізованому контексті В. Д. Арсен'єв слушно зауважував, що під час доказування події злочину окремі його елементи необхідно встановити незалежно від того, мають вони кримінально-правове значення чи ні, оскільки без цього не можна вважати цілком доведеною подію злочину загалом¹. Отже, лише наявність усіх елементів події буде свідчити про всебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин злочину та встановлення усіх елементів його складу.

Питання теорії судових доказів загалом і предмета доказування зокрема науковці досліджували ще на початку минулого століття². Приміром, С. В. Познишев, акцентуючи увагу на ролі та значенні доказів у кримінальному процесі, зазначав, що питання, які необхідно вирішити під час судового розгляду, можна об'єднати у три групи: перша – питання щодо події, у якій обвинувачують одну чи декількох осіб, питання про те, чи насправді відбулася ця подія, а якщо так, то коли і як саме; друга – питання щодо ролі в цій події одного чи кількох обвинувачених – про поведінку цих осіб і про зв'язок їх поведінки з подією загалом або її окремими рисами й моментами; третя – питання про ставлення цих осіб до власної поведінки та про ступінь їх соціальної небезпеки³.

Детальніше проблеми доказового права почали досліджувати в навчальній і науковій літературі у 50–60-х роках минулого століття. У цьому контексті привертає увагу підручник М. О. Чельцова, у якому глави X–XI присвячено вченню про докази. З-поміж першопочаткових фактів, що становлять предмет доказування, цей автор, зокрема, визначав дії чи бездіяльність особи, результати цих дій, причинний зв'язок між ними⁴. Більшість із цих фактів (час, місце, спосіб, інші обставини) нині досліджують у межах події кримінального правопорушення.

На необхідності встановлення насамперед події злочину наголошував О. І. Трусов, охоплюючи цим поняттям, крім часу, місця, способу вчинення, також факти, що є кваліфікуючими ознаками злочинних дій, а також інші обставини, що усувають початок кримінального переслідування або приводять до його закриття⁵.

¹ Арсен'єв В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе / В. Д. Арсен'єв. – М. : Юрид. лит., 1964. – С. 123.

² Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Части: Общая и Особенная / Л. Е. Владимиров. – 3-е изд., изм. и законч. – СПб. : Законоведение, 1910. – 400 с., Люблинский П. И. О доказательствах в уголовном суде: Практический комментарий к главе IV Уголовно-процессуального кодекса / П. И. Люблинский. – М. : Право и жизнь, 1924. – 62 с.

³ Познишев С. В. Доказательства в уголовном процессе / С. В. Познишев. – Москва–Ленинград : Гос. изд-во, 1929. – С. 11–12.

⁴ Чельцов М. А. Уголовный процесс / М. А. Чельцов. – М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. – С. 267.

⁵ Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств (Краткий очерк) / А. И. Трусов. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – С. 70.

У період чинності КПК України 1960 року положення щодо теорії доказів у кримінальному процесі розвинуто в роботах низки авторів на теренах колишнього СРСР¹, а також у фундаментальних працях українських науковців В. Т. Нора², М. М. Михеєнка³, С. М. Стахівського⁴, Є. Г. Коваленка⁵ та інших учених, які досліджували питання щодо елементів та особливостей процесу доказування у кримінальному провадженні, визначення належності й допустимості доказів, встановлення обставин, які підлягають доказуванню, тощо. Цим та іншим проблемам доказового права присвячено розділи в сучасних підручниках із кримінального процесуального права⁶, навчальних⁷ і наукових виданнях⁸.

Упродовж останніх кількох десятиліть в Україні захищено низку дисертацій з проблем доказування. Зокрема, кримінально-процесуальні засоби доказування 2005 року вивчав С. М. Стахівський у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук⁹. Предмет доказування в окремих категоріях кримінальних проваджень у межах підготовки дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук досліджували: А. І. Журба – у справах про комп'ютерні злочини (2007)¹⁰; О. В. Пчеліна – у справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування (2010)¹¹; О. Б. Комарницька – у справах приватного обвину-

¹ Теория доказательств в советском уголовном процессе / Р. С. Белкин и др.; редкол.: Н. В. Жогин (отв. ред.), Г. М. Миньковский, А. Р. Ратинов, В. Г. Танасевич, А. А. Эйман. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Юрид. лит., 1973. – 736 с.

² Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів: Вид-во Львів. держ. ун-ту, 1978. – 112 с.

³ Михеєнка М. М. Доказування в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеєнка. – Киев: Вища шк., 1984. – 136 с.

⁴ Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування. монографія / С. М. Стахівський. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2005. – 272 с.

⁵ Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування. монографія / Є. Г. Коваленко. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – 448 с.

⁶ Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – Київ: Центр учб. літ., 2013. – С. 120–142; Кримінальний процес: підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило]. – Харків: Право, 2013. – С. 178–224.

⁷ Лобойко Л. М. Кримінальний процес: навч. посіб. / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. – Київ: Ваіте, 2014. – С. 171–195; Кримінальний процес: альбом схем (Загальна та Особлива частини): навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]. – 2-ге вид., випр. і допов. – Київ: Центр учб. літ., 2016. – С. 89–104.

⁸ Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі / М. Є. Шумило // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 2. – С. 40–48; Погорєцький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. А. Погорєцький // Право України. – 2014. – № 10. – С. 12–25.

⁹ Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Стахівський Сергій Миколайович. – Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 414 с.

¹⁰ Журба А. І. Особливості предмета доказування у справах про комп'ютерні злочини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Журба Андрій Іванович. – Донецьк, 2007. – 230 с.

¹¹ Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Пчеліна Оксана Василівна. – Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 20 с.

вачення (2012)¹; А. М. Анохін – у справах про дорожньо-транспортні пригоди (2013)². Дисертації Д. С. Паламара щодо предмета доказування у справах про шахрайство з фінансовими ресурсами та Є. В. Скрипи – у справах про злочини, пов'язані з порушенням легалізації транспортних засобів, захищені 2010 року, є таємними.

Увагу науковців привертали також окремі елементи предмета доказування, визначені у частині 1 статті 91 КПК України. Для прикладу, 2008 року К. Г. Петренко обрано тему дисертації – «Вина, її форми як обставина, що підлягає доказуванню у кримінальних справах» (пункт 2 частини 1 статті 91 цього Кодексу), однак відомостей щодо захисту цієї роботи, на жаль, немає. 2016 року Д. Б. Кастарнов захистив дисертацію «Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) у кримінальному провадженні»³. Ця обставина, досліджена на монографічному рівні, визначена в пункті 4 частини 1 статті 91 КПК України.

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що проблеми встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню відповідно до пункту 1 частини 1 статті 91 КПК України, всебічно та ґрунтовно не досліджено, тому потребують детального аналізу.

Основний зміст предмета доказування, зазначають Л. М. Лобойко та О. А. Банчук, утворюють обставини, встановлення яких дозволяє дати правильну юридичну кваліфікацію певного діяння як кримінального правопорушення та призначити справедливе покарання. До них належать обставини, що становлять склад кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого й обтяжують чи пом'якшують його відповідальність⁴. Ці обставини в законі визначено як предмет доказування – обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, незалежно від волі та бажання слідчого, прокурора, суду.

Чинний КПК України не визначає поняття «склад злочину» чи «склад кримінального правопорушення» в контексті зазначених обставин, яким присвячено частину 1 статті 91 цього Кодексу. Окреслений перелік В. О. Попелюшко пропонує називати «складом предмета доказування»,

¹ Комарницька О. Б. Предмет доказування та судовий розгляд справ приватного обвинувачення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Комарницька Оксана Богданівна. – Одеса, 2012. – 23 с.

² Анохін А. М. Предмет доказування у кримінальних провадженнях про дорожньо-транспортні пригоди: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Анохін Андрій Миколайович. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 16 с.

³ Кастарнов Д. Б. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09 / Кастарнов Дмитро Борисович. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 20 с.

⁴ Лобойко Л. М. Кримінальний процес: навч. посіб. / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. – Київ: Ваіте, 2014. – С. 172.

зауважуючи, що аналогічно тому, як склад злочину є змістом поняття злочину, склад предмета доказування є змістом поняття предмета доказування¹. На нашу думку, така пропозиція не є цілком доцільною. Законодавець оперує поняттям «обставини, які підлягають доказуванню», що буквально становить зміст предмета доказування. Упровадження в науковий обіг поняття «склад предмета доказування» зумовило б необхідність з'ясування співвідношення цих понять між собою та з іншими суміжними поняттями в законодавстві та практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Це, на наш погляд, може призвести до їх неоднакового тлумачення та складнощів у правозастосуванні.

Крім цього, аналізовані поняття не тотожні між собою. Зміст, згідно із філософською інтерпретацією, є сутністю, внутрішньою особливістю чогось, певними властивостями, характерними рисами, які відрізняють явище, предмет від подібних явищ, предметів. Натомість склад – це сукупність окремих частин, які утворюють що-небудь ціле. Водночас поняття «склад злочину» трактують як сукупність установлених кримінальним законом ознак, що визначають певну дію, вчинок як злочин².

Спричиняє низку суперечностей формулювання законодавцем понять «підстави настання кримінальної відповідальності» у матеріальному праві й «обставини, які підлягають доказуванню» у процесуальному праві України. Зокрема, цілком слушно зазначає Д. С. Азаров, що положення матеріального права, які визначають, що підставою настання кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, не узгоджуються з положеннями процесуального права про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Певні елементи складу злочину, серед яких об'єкт, предмет і потерпілий від злочину, причинно-наслідковий зв'язок, знаряддя та засоби вчинення злочину, ознаки суб'єкта злочину, його емоційний стан не належать до переліку обставин, які підлягають доказуванню³.

З огляду на системне тлумачення положень чинного КПК України, невключення складу злочину як цілісної категорії до обставин, які підлягають доказуванню, та неототожнення цього поняття з поняттям події кримінального правопорушення є свідомим кроком законодавця. Згідно із

¹ Попелюшко В. О. Достовірне (істинне) встановлення обставин предмета доказування – запорука їх правильної кваліфікації / В. О. Попелюшко // Вісник Академії адвокатури України, 2010. – Вип. 1 (17). – С. 180.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : Перун, 2005. – С. 467, 1331.

³ Азаров Д. С. КК і КПК України: питання узгодженості у площині класифікації кримінальних правопорушень [Електронний ресурс] / Наука і правоохорона – 2013. – № 4. – Ч. II. – Режим доступу: http://ekmaif.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3398/Azarov_KK_i_KPK_Ukrainy%20.pdf?sequence=1. – Назва з екрана.

частиною 1 статті 284 КПК України, до підстав закриття кримінального провадження належать як встановлена відсутність події кримінального правопорушення (пункт 1 зазначеної норми), так і відсутність у діянні складу кримінального правопорушення (пункт 2).

Одноставної позиції науковців стосовно того, коли застосовують першу та другу підстави, немає.

На думку М. А. Самбора, відсутність події злочину передбачає випадки, коли взагалі не було події, про яку надходила заява (повідомлення), або подія мала місце, однак її не можна визнати подією злочину. Відсутність у діянні складу злочину, продовжує цей автор, посилаючись на праці В. М. Тертишника, застосовують, коли встановлено, що подія, стосовно якої надійшли заява або повідомлення, мала місце, була результатом вчиненого особою діяння, але сама по собі не є злочином, оскільки: а) відсутній хоча б один елемент складу злочину; б) наявні обставини, які виключають суспільну небезпеку діяння¹.

Ми вважаємо, що досліджувані поняття досить тісно пов'язані між собою та не існують відокремлено, незалежно від того, чи є конкретний суб'єкт злочину або подія кримінального правопорушення, чи немає. Зокрема, під час встановлення події вирішують питання про наявність у діях особи або осіб ознак складу злочину, а за відсутності події зазначене питання навіть не розглядають. Натомість мають місце випадки, коли під час встановлення в діях особи відсутності складу злочину необхідно вирішити питання про її притягнення, наприклад, до адміністративної відповідальності, через наявність у її діях події правопорушення, передбаченої Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Отже, законодавець насправді розмежовує поняття складу злочину й обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Така позиція закріплена не лише в частині 2 статті 9 КПК України, а й в інших положеннях, що безпосередньо визначають необхідність неупередженого встановлення всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, зокрема тих із них, які стосуються підстав закриття кримінального провадження (пункти 4, 5 статті 91, частина 5 статті 223, пункти 1, 2 частини 1 статті 284 та інші норми КПК України).

Предмет доказування у кримінальному провадженні визначений не лише у частині 1 статті 91 КПК України як коло закріплених у законі

¹ Самбор М. А. Відсутність події злочину та відсутність у діянні складу злочину як обставини, що виключають провадження у кримінальній справі: національний та зарубіжний досвід у забезпеченні прав, свобод та інтересів людини і громадянина під час прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи / М. А. Самбор // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 3 (55). – С. 313–315

обставин, які мають бути встановлені чи спростовані під час доказування в кожному кримінальному провадженні. Предмет доказування, зазначає низка авторів, – це той мінімум обставин, які мають правове значення, встановлення яких є необхідною та обов'язковою умовою для кваліфікації кримінального правопорушення, з'ясування винуватості особи, постановлення законного й обґрунтованого рішення, правильного вирішення справи по суті, призначення справедливого покарання. Загальний предмет доказування, зауважують Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна та О. Г. Шило, можна деталізувати й уточнювати стосовно кримінальних проваджень щодо неповнолітніх або осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності, або захворіли на психічну хворобу після вчинення злочину, але до постановлення вироку¹.

Зокрема, відповідно до частини І статті 485 КПК України, під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, крім обставин, передбачених частиною І статті 91 цього Кодексу, також з'ясовують:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Відповідно до змісту частини І статті 485 КПК України, передбачені в цій нормі обставини доповнюють і конкретизують ті, що окреслені загальним предметом доказування, мають значення для кримінального провадження щодо неповнолітніх і підлягають обов'язковому з'ясуванню під час досудового розслідування й судового розгляду. До цих обставин повною мірою належить встановлення події кримінального правопорушення відповідно до визначених у законі елементів предмета доказування.

¹ Кримінальний процес: підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.]; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Харків: Право, 2013. – С. 191–192.

Щодо інших обставин, встановлення точного віку неповнолітнього має як кримінально-правове, так і процесуальне значення, наприклад, у випадках, коли необхідно з'ясувати:

1) чи досягла особа на момент вчинення діяння віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність за це діяння;

2) чи є ця особа неповнолітньою на момент вирішення під час досудового розслідування та судового розгляду питання про забезпечення обов'язкової участі захисника, допуску до участі в провадженні законного представника й інших осіб, про застосування спеціального для неповнолітнього запобіжного заходу;

3) чи є ця особа неповнолітньою на момент вирішення судом питання про можливість застосування до неї примусових заходів виховного характеру.

Згідно із положеннями частини I статті 505 КПК України, під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру встановлюють:

1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;

2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;

3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

4) поведінку особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та після нього;

5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе й інших осіб, а також можливість завдання іншої істотної шкоди цією особою;

6) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням;

7) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного

діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення¹.

Таким чином, досудове розслідування у кримінальних провадженнях про суспільно небезпечні діяння, вчинені неповнолітніми та неосудними особами, передбачає особливий підхід до захисту їх прав, а також коло обставин, які обов'язково необхідно встановити, особливості їх вікового й особистісного статусу. Ці обставини, визначені в частині 1 статті 91, частині 1 статті 485 та частині 1 статті 505 КПК України, з одного боку, відчутно пов'язані між собою, зокрема щодо події кримінального правопорушення/суспільно небезпечного діяння. З іншого боку, у КПК України передбачено необхідність встановлення обставин, спрямованих на ґрунтовніше дослідження особи чи вчиненого нею діяння, залежно від диференціації процесуальної форми кримінального провадження.

З огляду на положення чинного законодавства України, порівнювати поняття складу злочину і предмета доказування варто враховуючи те, що вони існують паралельно, проте одне – у площині матеріального права, інше – процесуального права. Очевидно, що предмет доказування не обмежений лише ознаками, які характеризують склад злочину. Доведеність наявності складу злочину не є достатньою підставою вважати його розслідування завершеним, оскільки процесуальне законодавство визначає й інші елементи предмета доказування, нехтувати якими слідчий не має права.

Саме тому В. О. Попелюшко доходить висновку про нерозривний зв'язок змісту понять складу та події злочину. На думку цього автора, основний зміст поняття «подія злочину» становлять саме ознаки складу злочину. А обставини, які повинні необхідно встановити під час доказування, значною своєю частиною визначені поняттям складу злочину².

Щоб з'ясувати думку практичних працівників органів досудового розслідування, нами упродовж 2014–2016 років було проанкетовано 236 слідчих МВС/Національної поліції України. Цікавим є той факт, що абсолютна більшість опитаних – 161 (68,2 %) – це слідчі, 54 (22,9 %) – старші слідчі, 12 (5,1 %) – керівники органу досудового розслідування, 9 (3,8 %) – заступники керівника органу досудового розслідування.

---

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – ст. 88. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

² Попелюшко В. О. Достовірне (істинне) встановлення обставин предмета доказування – запорука їх правильної кваліфікації / В. О. Попелюшко // Вісник Академії адвокатури України, 2010 – Вип. 1 (17). – С. 180.

Водночас серед проанкетованих відчутно переважає кількість осіб, що мають значний стаж роботи у слідчих підрозділах: до п'яти років – 88 (37,3 %), до десяти – 61 (25,9 %), понад десять років – 13 (5,5 %), понад п'ятнадцять років – 9 (3,8 %), а 5 (2,1 %) слідчих мають стаж роботи понад двадцять років. Натомість стаж роботи до одного року мають лише 18 (7,6 %), а до трьох років – 42 (17,8 %) слідчі. Тож переважна більшість опитаних – 176 (74,6 %) – мають понад п'ять років досвіду роботи в органах досудового розслідування.

Відповідаючи на запитання про співвідношення понять «склад злочину» й «обставини, які підлягають доказуванню», більшість слідчих – 114 (48,3 %) – зазначила, що склад злочину охоплює обставини, які підлягають доказуванню. На нашу думку, правильною є відповідь 62 (26,3 %) слідчих, які вважають, що обставини, які підлягають доказуванню, охоплюють склад злочину. Адже в пунктах 1, 3 частини I статті 91 КПК України йдеться про об'єктивну сторону складу злочину, у пунктах 3, 7 – про суб'єкта злочину, у пункті 2 – про суб'єктивну сторону складу злочину. Крім цього, у частині I зазначеної норми передбачено ще й інші обставини, доказування яких важливе під час кримінального провадження, проте які не є елементами складу злочину (наприклад, пункти 5, 6). Саме тому не поділяємо думку 38 (16,1 %) слідчих, які вважають, що поняття «склад злочину» й «обставини, які підлягають доказуванню» є різними і між собою не збігаються, а також протилежну думку 22 (9,3 %) слідчих, які сприймають ці поняття як синоніми.

Елементом складу злочину, який є предметом нашого дослідження, зауважує О. В. Буцко, цитуючи В. М. Кудрявцева, є об'єктивна сторона злочину – зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний кримінальним правом об'єкт, тобто акт вольової поведінки, який відбувається в об'єктивному світі та полягає в завданні шкоди цьому об'єкту або створенні загрози завдання йому шкоди¹.

За загальним правилом, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони складу злочину є дія або бездіяльність, а також наслідки та причинний зв'язок між ними. Час, місце, спосіб вчинення злочину, використані знаряддя та засоби вчинення злочину за кримінальним правом України зазвичай є факультативними ознаками об'єктивної сторони злочину та мають подвійне значення: для одних складів злочину вони можуть бути обов'язковими, якщо зазначені в диспозиції конкретної статті КК України або її частині, для інших – необов'язковими, оскільки не вказані у

¹ Буцко О. В. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 239² КК України / О. В. Буцко // Юридична наука – 2015. – № 3. – С. 68.

диспозиції статті й не впливають на кваліфікацію злочину. Особливість способу дій у багатьох випадках є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони відповідного злочину.

Натомість у кримінальному провадженні під час розслідування кримінального правопорушення завжди має бути визначено час, місце, спосіб його вчинення, що згодом відображається в повідомленні про підозру й обвинувальному акті чи іншому підсумковому процесуальному документі (наприклад, постанові про закриття кримінального провадження, клопотанні про звільнення особи від кримінальної відповідальності тощо).

У кримінальному праві час злочину визначають як певний проміжок часу або певний часовий період, описаний у диспозиції кримінально-правової норми, або такий, що випливає з її змісту, що має кримінально-правове значення, у який виконана об'єктивна сторона злочину, або злочин було продовжено, або припинено¹. Прикладами складів злочину, для яких час є обов'язковою ознакою, слід вважати частину 1 статті 384 КК України, яка визначає часом вчинення злочину час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження або проведення розслідування тимчасовою слідчою чи спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України або в суді, а також частину 1 статті 429 КК України, яка оперує поняттям «під час бою», тощо.

Місцем вчинення злочину в доктрині кримінального права називають певну територію, на якій вчиняють передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння². Ця територія як місце злочину може бути зазначена в диспозиції правової норми (наприклад, незаконне полювання в заповідниках або інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду), тоді вона стає обов'язковою ознакою складу злочину.

Розглядаючи спосіб вчинення злочину, А. А. Вознюк проаналізував висловлені в теорії кримінального права погляди та запропонував визначати його як дію, прийом, систему чи порядок дій та прийомів, застосовуваних особою під час вчинення злочину³. Також спосіб може бути ознакою, яка стала критерієм розрізнення злочинів між собою. Вказівка на спосіб вчинення злочину може встановлювати межі кримінальної відповідальності. Наприклад, доведення до самогубства визнають злочином лише в разі, якщо воно є наслідком жорстокого поводження, шантажу, примусу до

¹ Орлов Ю. В. Час як об'єктивна умова вчинення злочину, передбаченого ст. 158² КК України / Ю. В. Орлов // *Юридична наука*. – 2015. – № 5. – С. 115.

² Александров Ю. В. *Кримінальне право України. Загальна частина* : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. – Київ : МАУП, 2004. – С. 95.

³ Вознюк А. А. Підкуп як спосіб учинення злочину / А. А. Вознюк // *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. – 2011. – № 3 (46). – С. 202.

протиправних дій або систематичного приниження людської гідності, тобто через спосіб вчинення злочину виявляють процес відображення злочинного акту в навколишній обстановці.

Згідно із законом, під час встановлення події кримінального правопорушення, крім часу, місця, способу, необхідно з'ясувати й інші обставини вчинення кримінального правопорушення, якщо такі є.

Отже, характерні ознаки події кримінального правопорушення, які закладені в це поняття доктриною кримінального процесу і стали предметом нашого дослідження, є також складовою об'єктивної сторони злочину як категорії матеріального права.

Слід зазначити, що час, місце, спосіб вчинення злочину є предметом дослідження у кримінальному праві лише в разі, якщо вони є обов'язковими ознаками певного складу злочину. Натомість у кримінальному провадженні час, місце, спосіб вчинення злочину та інші обставини є предметом дослідження під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, оскільки вони безпосередньо визначені в пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України. Тому докази, які їх стосуються, підлягають виявленню, перевірці та оцінці навіть у разі, якщо в матеріальному праві для конкретного складу злочину вони є факультативними, і у цьому полягає їх головна відмінність.

Питання про співвідношення понять «об'єктивна сторона складу злочину» та «подія кримінального правопорушення» досліджене нами під час анкетування слідчих органів досудового розслідування, проте позиції респондентів різняться. Більшість проанкетованих – 96 (40,7 %) – вважають об'єктивну сторону складу злочину ширшим поняттям, що охоплює встановлення події кримінального правопорушення. Однак ми поділяємо думку 83 (35,2 %) проанкетованих, які вважають подію кримінального правопорушення ширшим поняттям, що охоплює встановлення об'єктивної сторони складу злочину. Адже до об'єктивної сторони належать, крім часу, місця, способу вчинення кримінального правопорушення, також наявність злочинних наслідків і причинний зв'язок між їх настанням і дією чи бездіяльністю як обов'язковими елементами складу злочину. Натомість під час встановлення події кримінального правопорушення потребують дослідження інші обставини, до яких можуть належати не лише причинний зв'язок між дією чи бездіяльністю та настанням наслідків. З огляду на це, не цілком правильними вважаємо інші відповіді проанкетованих слідчих, які стверджували, що: ці два поняття між собою збігаються – 30 (12,7 %); ці поняття є цілком різними і між собою не співвідносяться – 27 (11,7 %).

Можемо констатувати, що складові події кримінального правопорушення мають як матеріально-правову, так і процесуально-правову сутність. Натомість визнання цих обставин факультативними в межах кримінального права, незначущими для кваліфікації злочину, не означає, що вони не підлягають доказуванню під час кримінального провадження. Якщо розглядати спосіб вчинення, що не є ознакою складу конкретного злочину, факт його невстановлення є суттєвою неповнотою для встановлення реальних обставин події, що в низці випадків може спричинити прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження. Отже, поняття події кримінального правопорушення за змістом є об'ємнішим від поняття складу кримінального правопорушення, відображає не лише матеріально-правові, а й процесуально-правові ознаки правопорушення, тому за своєю сутністю це поняття комплексне та міждисциплінарне.

На думку В. О. Попелюшка, для правильної та остаточної кваліфікації досліджуваного діяння необхідно всебічно, повно й об'єктивно встановити подію, отримати про неї істинне знання. До моменту встановлення цієї істини, говорити можна лише про правову кваліфікацію версії про досліджувану подію¹.

Наведена позиція потребує уточнення. Справді, остаточно кваліфікацію складу злочину здійснюють після встановлення всіх його суттєвих ознак. Водночас, на наш погляд, отримавши заяву чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або іншу подію, орган досудового розслідування передусім вирішує питання про первинну правову кваліфікацію діяння, а згодом вживає заходів щодо встановлення події кримінального правопорушення з огляду на диспозицію статті КК України. Це необхідно, насамперед, для визначення в кожному конкретному випадку, яка саме подія кримінального правопорушення мала місце та яку методику розслідування необхідно обрати для його розслідування.

Крім цього, використання терміна «правова кваліфікація версій», який не передбачений законом України про кримінальну відповідальність, не можна вважати правомірним, на відміну від поняття «кваліфікація злочину». З огляду на зазначене, слушною є думка В. В. Кузнецова та А. В. Савченка, які стверджують, що кваліфікацію злочинів слід визначати як процес установаження відповідності (тотожності) між юридично значущими ознаками злочину (фактичний склад злочину) й ознаками злочину,

---

¹ Попелюшко В. О. Достовірне (істинне) встановлення обставин предмета доказування – запорука їх правильної кваліфікації / В. О. Попелюшко // Вісник Академії адвокатури України, 2010. – Вип. 1 (17). – С. 182.

передбаченими КК України (юридичний склад злочину), а також формулювання висновку про наявність чи відсутність такої відповідності (тотожності)¹. Отже, на наш погляд, правовою кваліфікацією версій слід вважати первинну кваліфікацію, яка ґрунтується на припущеннях щодо події кримінального правопорушення й обставин його вчинення.

З'ясування специфічних особливостей предмета доказування у кримінальному провадженні різних категорій відображається не лише в елементах складу злочину як важливої категорії матеріального права, а й у криміналістичній характеристиці злочинів, що безпосередньо охоплює окремі частини предмета доказування (наприклад, спосіб вчинення кримінального правопорушення, доповнюючи їх притаманними йому обставинами). Встановлення елементів криміналістичної характеристики має надзвичайно важливе значення на початковому етапі розслідування, коли в умовах інформаційної недостатності вирішують питання щодо початку досудового розслідування, кваліфікації злочину й обрання методики його розслідування. Неправильно визначена криміналістична характеристика призведе до серйозних негативних наслідків, серед яких – проведення процесуальних дій, що не зумовлені необхідністю, непродуктивні витрати часу, сил і засобів тощо.

Нині в науковій літературі дискусійним є питання співвідношення криміналістичної характеристики злочинів і предмета доказування. Низка вчених обстоює думку про те, що криміналістична характеристика злочинів охоплює предмет доказування. Зокрема, у роботі А. Воеводи наведено щодо цього питання думку Р. С. Белкіна, згідно з якою правильно сформульована характеристика має органічно охоплювати перелік обставин, які підлягають доказуванню, і тому їх не потрібно включати в структуру окремої методики². Цю думку поділяють й інші автори³.

Водночас в іншій праці Р. С. Белкін зазначав, що останніми роками вчені дедалі більше уваги приділяють необхідності доповнення криміналістичних характеристик переліком обставин, які підлягають доказуванню за конкретними категоріями кримінальних справ, що можна трактувати як модернізацію у криміналістиці⁴. Підтвердженням цьому є те, що низка

¹ Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів: підручник / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. І. Шакуна. – 4-ге вид., перероб. – Київ: Алерта, 2012. – С. 21.

² Воевода А. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про порушення правил воїни або експлуатації військових машин / А. Воевода // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 1. – С. 122.

³ Андреев И. С. Криміналістика: учеб. пособие / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов; под ред. Н. И. Порубова. – Минск: Выш. шк., 1997. – С. 180; Криміналістика / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 2000. – С. 343.

⁴ Белкин Р. С. Криміналістика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криміналістики / Р. С. Белкин. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2001. – С. 222.

вчених-криміналістів розглядає обставини, що підлягають доказуванню, в окремих методиках розслідування злочинів як самостійний елемент¹.

Натомість слушною є думка М. В. Салтевського про те, що структуру криміналістичної характеристики не можна ототожнювати з обставинами, які підлягають доказуванню. Предмет доказування – це, насамперед, елементи кримінально-правової характеристики злочину. Елементи криміналістичної характеристики описують переважно типові властивості й ознаки злочинної події та не можуть охоплювати всі елементи предмета доказування².

На наше переконання, встановлення елементів криміналістичної характеристики злочинів має більше рекомендаційний характер, що визначає конкретне кримінальне правопорушення та спрямоване на обрання методики його розслідування. Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, передбачені чинним КПК України, а їх встановлення є обов'язковою умовою розслідування будь-якого кримінального правопорушення. Цю діяльність здійснюють, зокрема, за допомогою визначення основних елементів криміналістичної характеристики певного виду злочину.

Обставини, що підлягають встановленню, на відміну від криміналістичної характеристики злочинів, інтегрують у собі властивості правової сутності злочину. Це надає можливість виокремити з-поміж усіх подій і діянь ті, які наділені ознаками кримінально-правового, юридично значущого характеру (суспільна небезпека, протиправність, винність), і дати їм правильну кримінально-правову оцінку³.

Водночас, перелік цих обставин для окремих видів кримінальних проваджень є специфічним і залежить від ознак складу злочину. Не цілком обґрунтованою в цьому сенсі є позиція А. Воеводи, згідно з якою дослідження обставин, які підлягають встановленню та доказуванню у провадженнях окремої категорії, необхідно визнати невід'ємним елементом методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень⁴.

---

¹ Іщенко Е. П. Криміналістика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков; под. ред. д-ра юрид. наук, проф. Е. П. Ищенко – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 488–489; Балашов Д. Н. Криміналістика : учебник / Д. Н. Балашов, Н. М. Балашов, С. В. Маликов. – М.: ИНФРА-М, 2005. – С. 324; Криміналістика. Академічний курс. підручник / [Г. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін.]. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – С. 367.

² Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – Київ : Кондор, 2006. – С. 419.

³ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В. В. Тіщенко. – Одеса : Фенікс, 2007. – С. 142.

⁴ Воевода А. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про порушення правил водіння або експлуатації військових машин / А. Воевода // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 1. – С. 123.

З'ясовуючи питання щодо відображення кримінального процесуального поняття «обставини, які підлягають доказуванню» у криміналістиці, проанкетовані нами слідчі не були одноставними. Зокрема, більшість із них – 82 (34,8 %) особи – вважають, що обставини, які підлягають доказуванню, збігаються з окремими елементами криміналістичної характеристики. Ця думка є слушною тому, що до таких елементів обставин, які підлягають доказуванню як кримінальної процесуальної категорії, і криміналістичної характеристики як категорії криміналістики, які збігаються між собою, належать, наприклад, спосіб вчинення, особа злочинця, а в низці випадків – обстановка вчинення кримінального правопорушення. Інші відповіді практичних працівників, на наш погляд, не відображають співвідношення двох аналізованих понять. Зокрема, на думку 60 (25,4 %) слідчих, обставини, які підлягають доказуванню, видозмінюються на обставини, які підлягають встановленню. Однак у криміналістиці обставини, які підлягають встановленню, охоплюючи лише окремі обставини, які підлягають доказуванню (зокрема час, місце, спосіб вчинення), передбачають й інші різноманітні обставини (кількість осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, їх поведінку на місці його вчинення, використані ними знаряддя та засоби, залишені сліди тощо).

Не поділяємо позицію 35 (14,8 %) слідчих стосовно того, що обставини, які підлягають доказуванню, є самостійним елементом криміналістичної методики розслідування, оскільки зазначені обставини є категорією кримінального процесуального права. Натомість у криміналістиці низка авторів елементами криміналістичної методики розслідування вважає обставини, які підлягають встановленню¹, а не доказуванню, які, як нами щойно визначено, між собою не збігаються. Викликає заперечення і точка зору 34 (14,4 %) слідчих, відповідно до якої обставини, які підлягають доказуванню, збігаються з криміналістичною характеристикою, та 25 (10,6 %) слідчих, які стверджують, що ці обставини дублюють криміналістичну методику розслідування. Адже це різні поняття, які в науках кримінального процесуального права та криміналістики виконують різні специфічні завдання, що не перетинаються.

¹ Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / [В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др. ; под ред. В. К. Лисиченко]. – Киев : Вища шк., 1988. – С. 15; Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / [кол. авт. : В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. , за ред. В. Ю. Шепітька]. – Харків : Право, 2006. – С. 8; Алексеев О. О. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / О. О. Алексеев, В. К. Весельський, В. В. Пясковський – 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ : Центр учб. літ., 2014. – С. 10; Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти докідлля : монографія / О. В. Одерій – Харків : Діса плюс, 2015. – С. 252; Удовенко Ж. В. Криміналістика : конспект лекцій / Ж. В. Удовенко ; за заг. ред. В. І. Гагагана. – Київ : Центр учб. літ., 2016. – С. 222–223.

Метою застосування норм кримінального процесуального законодавства України про предмет доказування є гарантування встановлення суттєвих обставин вчиненого кримінального правопорушення, зокрема його події, а також часу, місця, способу вчинення, наявності злочинних наслідків тощо. Кожна з них має важливе самостійне значення, під час їх визначення в низці випадків виникають складнощі щодо їх виявлення, фіксації та доведення у кримінальному провадженні.

Отже, подія кримінального правопорушення за кримінальним процесуальним законодавством України – це одна з обставин, що підлягає доказуванню в кримінальному провадженні, що посідає провідне місце серед елементів предмета доказування. Подію кримінального правопорушення безпосередньо характеризують діяння, що підлягають доказуванню (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення). У разі її встановлення вирішують питання про наявність у діянні складу злочину. Натомість відсутність події кримінального правопорушення є однією з безумовних підстав закриття кримінального провадження.

Подія кримінального правопорушення як кримінальна процесуальна категорія тісно пов'язана з поняттям складу злочину, яке має кримінально-правовий зміст. Вони співіснують паралельно, відображаючи частину спільних категорій і понять. Однак їх розмежування має не лише теоретичне, а й практичне значення. Зокрема, відсутність події кримінального правопорушення чи складу злочину є різними самостійними підставами для прийняття процесуального рішення про закриття кримінального провадження.

Таким чином, з усіх можливих обставин конкретних кримінальних правопорушень законодавець виокремив об'єктивно наявні ознаки одиничних явищ і предметів та сформулював обставини, які підлягають встановленню й доказуванню в кожному кримінальному провадженні.

Підсумовуючи, можна зробити висновок про те, що поняття події кримінального правопорушення існує одразу в декількох площинах. На кожній з них воно має інше значення, мету й особливості дослідження. Для прикладу, поняття часу, місця, способу вчинення злочину досліджують у кримінальному праві як елементи складу злочину, у кримінальному процесі – у межах предмета доказування, а саме під час встановлення події кримінального правопорушення, у криміналістиці – як елементи криміналістичної характеристики.

1.2. Генеза правової регламентації події кримінального правопорушення у кримінальному провадженні України

Активний розвиток законодавства України актуалізує необхідність дослідження доказування загалом і предмета доказування зокрема на різних етапах розвитку державотворення.

Подія кримінального правопорушення як процесуальна категорія має тривалий шлях свого становлення. Саме вона посідає центральне місце в системі обставин, які підлягають доказуванню, саме її слід обов'язково встановити під час розслідування та судового розгляду. Цілком слушно В. М. Тертишник наводить думку Ж.-Ж. Руссо про те, що тисячі шляхів ведуть до хибної думки, до істини – тільки один. Той, хто наділений правом і владою, хто має бажання і волю, не повинен змарнувати час та втратити шанс зробити тасмне явним, не повинен зійти зі шляху. Готових рецептів у цій складній справі немає і бути не може. У кожному конкретному випадку шлях до істини один, а найкращі дороговкази – знання, допитливість розуму, воля й досвід¹.

Витоки доказового права Київської Русі вчені знаходять у джерелах, датованих ще X століттям нашої ери. Першу згадку про докази можна знайти в договорах князя Олега з ромеями. У судових справах про правопорушення, відповідно до текстів договорів, достовірним визнавали лише те, що було чіткими доказами. Від позивача ці норми вимагали підтвердити присягою те, що не може бути доведено іншим способом: «...А ему же начнут не яті вери, да клянется часть таб іже іщет неятью вери». Тобто можна виокремити два види доказів – наявні докази («показанія явленніс») та клятву².

Головним джерелом доказового права Давньоруської держави була «Руська правда», укладена протягом XI–XII століть. Її норми охоплюють досить широке коло суспільних відносин, чільне місце з-поміж них посідає карне право та судовий процес.

Судовий процес за «Руською правдою» розпочинався «поклепом» (позовом), у якому зазначали: у чому полягає порушення особи, яку в його вчиненні обвинувачували. Винятки становили вбивства та крадіжки. У цих випадках позивач, здебільшого, не знав, хто є винним, а тому обов'язок

¹ Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / В. М. Тертишник. – Вид. 13-те, допов. і перероб. – Київ : Правова Сдність, 2017. – С. 3.

² Куфтирев П. В. Витоки формування давньоруського доказового права за юридичними першоджерелами східних слов'ян [Електронний ресурс] / П. В. Куфтирев // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4 (40). – С. 21–37. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2011_4_5.pdf. – Назва з екрана.

щодо розшуку злочинця покладали на верв (жителів населеного пункту, на території якого було виявлено злочинця або того, на території якого зникли сліди злочинця, виявлені внаслідок проведення «гоніння сліду»).

На судовому процесі сторони доводили свою правоту за допомогою судових доказів. У Київській Русі судовими доказами були:

- 1) власне визнання;
- 2) свідки («видоки» і «послухи»), якими могли бути тільки вільні люди (сумнівно щодо жінок);
- 3) присяга (складали сторони та свідки);
- 4) ордалії (так звані суди божі);
- 5) речові докази (сліди побиття, рани, тіло вбитого, свідки тощо).

Загального визначення процесу доказування або обставин, які підлягають доказуванню, у тогочасному кримінальному процесі «Руська правда» не містила, однак значну кількість її норм було присвячено саме питанню доказів.

Перша згадка про докази в «Руській правді» міститься у статті 66 «О свидетельстве»: «На свидетельство холопа не ссылаются; но если не будет свободного (человека в качестве свидетеля), то при необходимости (можно) сослаться на боярского тиуна, а на других не ссылаются. А при небольшом иске по необходимости (можно) сослаться на закупа». Свідком, зазначено далі у статті 85 «Руської правди», могла бути лише вільна людина («видоки» чи «послухи»): «Все эти тяжбы решаются показаниями свидетелей из числа свободных (людей), если случится свидетелем быть холопу, то на суде ему не выступать...»¹. Проаналізувавши зазначені норми, доходимо висновку про класове розмежування верств населення Давньоруської держави під час судового процесу та різне значення показань залежно від статусу особи.

Якщо обвинувачений давав свідчення щодо особи, яка гіпотетично передала йому доказ, то «Руська правда» вимагала від суду вчинити «свод» – зведення обвинуваченого із особою, яка причетна до справи (очна ставка). Достатніми доказами вважали прямі докази або свідчення двох очевидців – «видоків». У разі звинувачення в крадіжках, майнових суперечках найважливішим доказом була наявність украденої речі – речовий доказ².

Безсумнівними доказами вважали видимі сліди тілесних ушкоджень – рани, забиття тощо, які називали «знаменем» та «слідами»: «Если придет

¹ Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / [упоряд. : А. С. Чайковський та ін.]. - Київ : Юрінком Інтер, 2003. - С. 31–32

² Терлюк І. Я. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття : Навч. посіб. / І. Я. Терлюк. - Львів, 2003. - С. 38–40.

избитый до крови или до синяков человек, то не искать ему свидетелей, но пусть обидчик заплатит 3 гривны штрафа; если же на нем не будет следов (побоев), то привести для подтверждения (своих) слов свидетелей; а то начал (драку), тому платить 60 кун; если же он, начав (драку), придет избитый до крови, и подтвердят это свидетели, то все равно платит, несмотря на то, что был избит»¹.

Таким чином, хоча за нормами «Руської правди» йшлося про необхідність надання позивачем або злочинцем доказів відповідно до виду вчиненого злочину, точного переліку обставин, які підлягали доказуванню у справі, не було. Тож про єдиний предмет доказування для всіх справ не йдеться. Достатньою доказовою базою для тогочасного суду була наявність таких доказів як «знаменія» та «сліди». Лише в разі, якщо їх не було, постраждалий мав залучати свідків.

Водночас, незважаючи на відсутність процесуального врегулювання встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час провадження, законодавець того історичного періоду в статтях 6, 77 та 87 «Руської правди» акцентував увагу на необхідності встановлення часу та місця вчинення злочину:

«6. Если же (кто) совершил убийство открыто во время ссоры или на пиру, то теперь он платит вместе с вервьью (поскольку и сам он) участвует в общинных платежах (дикой) виры (...).

77. Если вора не будет (сразу обнаружено), то искать его по следу; если не будет следа к (частновладельческому) селу или торговому стану, а (люди, т.е. члены верви) не отведут следа от себя и не поедут по следу (разыскивать вора (при разыскании) след затерялся на большой дороге, (где и села (по близости) не будет, или на пустыре, то не следует платить ни убытки за воровство, ни штраф (...).

87. Если (кто) возьмет (кого-либо) для испытания железом, согласно показаниям свободных людей, или по подозрению, (лежащему) на нем, или (на основании того), что (его) видели ночью (около места преступления), то за истязание ему (не следует) платить, но кто его взял (для испытания), платит только пошлины за испытание железом»².

Отже, поняття «предмет доказування» та «подія злочину» в «Руській правді» ще не були чітко сформульовані. Однак окремі елементи події вже було визначено та окреслено їх значення під час доказування.

¹ Русская Правда Пространной редакции. Суд Ярослава Владимировича. Русский Закон [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ipsbu.udsu.ru/download/kafedra_tiigip/igpr/documents/russkaya_pravda_prostran.doc. – Загл. с экрана

² Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. / [упоряд.: А. С. Чайковський та ін.]. – Київ: Юрінком Інтер, 2003. – С. 27–32.

Унаслідок кодифікації законодавства у XV столітті на території нашої держави діяла Псковська судна грамота 1467 року, яка регулювала судоустрій і судочинство. Цей документ містив 120 статей і, порівняно з «Руською правдою», конкретніше визначав питання цивільного та кримінального судочинства.

Водночас Псковська судна грамота не містила низки розділів, досить добре розроблених у «Руській правді», що мали узагальнююче значення (про покарання за вбивство й інші злочини, про охорону феодальної власності, про смердів, закупів і холопів тощо). Укладачі Псковської судної грамоти акцентували увагу на питаннях, не порушених у «Руській правді», а також на тих, тлумачення яких застаріло або не відповідало історичним умовам XIV–XV століть.

Зокрема, у статтях 27, 34–35 було зазначено:

«27. Если произойдет драка в Пскове или пригороде, – на рынке или на улице, – или в сельской волости на пиру, но [при этом] ограбления не случится, и если эту драку видело много людей на рынке, или на улице, или на пиру, и из этих очевидцев человека четыре или пять, став перед нами, [судьями], скажут: «этого бил такой-то», – тогда причинившего побои выдать на их совесть побитому и взыскать с него пеню в пользу князя. Если же потерпевший будет возводить обвинение [на оскорбителя] еще и в ограблении, то он должен вести иск при содействии послуха, который должен быть один, потому, что в таком случае дело может решиться судебным поединком (...).

34–35. Если кого-нибудь из псковичей обокрадут в Пскове, или в пригороде, или в сельской волости, то он должен заявить [об этом] старостам, или ближайшим соседям, или другим сторонним людям; если же [кража случится] в [братском] пиру, то [заявить] пировому старосте или гостям, а хозяина дома, где происходит пир, это дело не касается. Псковитину [не вызывать ответчика из] волости к вольной присяге в Пскове, пусть он приводит подозреваемого к присяге в церковь, находящуюся там, где случилась покража. Точно так же и жителю пригорода или сельской волости не вызывать [заподозренного в воровстве] псковитина к присяге в пригород [или в село], а приводит к присяге на месте совершения покражи»¹.

Тож можемо констатувати, що поняття «подія злочину» в Псковській судній грамоті не застосовували, однак, як і в «Руській правді», було унормовано її окремі складові – час і місце вчинення злочину.

¹ Псковская судная грамота. Оригинал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.krotov.info/act/s/15/2/pskov_cud_r.htm. – Загл. с экрана.

Значний вплив на розвиток та існування сучасного права мало феодалне право Великого князівства Литовського. Зокрема, у Литовських статутах 1529¹, 1566² й 1588³ років, які є пам'яткою русько-литовського права, українського правового наслідування, відбулися: поступове відокремлення судової влади від адміністративної, карного процесу від цивільного; становлення обов'язкового попереднього слідства у кримінальних справах і збирання доказів, що стає невід'ємною функцією посадових осіб, а не сторін у справі; встановлення письмового порядку виклику відповідача до суду й ведення судових книг, у які записували вимоги позивача та судові рішення⁴.

Литовські статuti було укладено на основі звичаєвого права Київської Русі, вони містили значну частину норм, які запозичено з положень «Руської правди» або які їх дублювали.

Інститути кримінального права та процесу відображено в усіх трьох статутах, зокрема в розділах VII, XI–XIII Статуту 1529 року, у розділах IX, X, XIII–XIV Статуту 1566 року, у розділах I, III, X–XIV і незначній кількості норм інших розділів Статуту 1588 року. Однак питання врегулювання окремих процесуальних дій і порядку встановлення обставин вчинення злочинів у цих пам'ятках також ще не було унормовано.

Жоден із трьох Литовських статутів не містив чіткого визначення елементів предмета доказування та не оперував поняттям «подія злочину». Водночас цим джерелам притаманна цікава система норм, що визначають поняття злочину, а саме: «виступъ», «злочинство», «шкода», «збитокъ», «кгвалтъ», «вина». Усі ці терміни позначали різні аспекти одного і того самого поняття⁵.

До доказів у кримінальній справі за Литовськими статутами 1529 року, який був першим у тогочасній Європі систематизованим зводом різних галузей права, належали: особисте зізнання, для здобуття якого допускали застосування тортур; речові докази (найважливіші у кримінальних справах); «свідчення добрих людей» (аналог «видоків» та «послухів» за «Руською правдою»); письмові докази та присяга (застосовували як допоміжний доказ у разі, якщо інших доказів не було). Свідків поділяли на

¹ Первый или Старый Литовский Статут // Временник Общества истории и древностей Российских. Кн. 18 – М., 1854. – С. 2–106.

² Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года. – Минск, 2003. – С. 35–263.

³ Статут Великого Княжества Литовского 1588 года. История Беларуси IX–XVIII веков. Первосточники. – Минск, 2001. – 195 с.

⁴ Суд і судочинство на українських землях у XIV–XVI ст. / [за заг. ред. П. Музиченка]. – Одеса: Астропринт, 2000. – С. 23.

⁵ Малиновский И. А. Учение о преступлении по Литовскому статуту / под ред. В. А. Попелюшко. – Острог: Изд-во Нац. ун-та «Острожская академия», 2012. – С. 12

офіційних (возних) і приватних. Найвною була градація значення показань свідків, що входили до різних верств населення (свідчення шляхтича мали більшу вагу, ніж посполитого). Жереб, що також був елементом тогочасного процесу доказування, не мав сили самостійного доказу. Суд застосовував його лише в разі сумнівів у справі, у якій відсутні свідки або обидві сторони присягнули, тим самим знівелювавши клятви один одного¹.

За Литовськими статутами підлягали дослідженню та доказуванню елементи, які утворювали поняття «подія злочину». У Статуті 1529 року розмежовано злочини з огляду на час, місце та спосіб їх вчинення. Наприклад, у разі вчинення нападу на будинок, якщо господар, перебуваючи вдома та захищаючи оселю, уб'є або поранить у своєму будинку насильника або кого-небудь з його поплічників, то він не повинен був платити ні за вбивство, ні за рани, а, навпаки, має право витребувати з нападників плату за напад. Таким чином, Литовські статuti визначали поняття місця вчинення злочину, яке впливало на особливості розслідування діяння, систему доказів, що є достатніми для доведення вини особи.

Стосовно часу вчинення злочину в Литовських статутах також було передбачено окрему норму, в якій зазначено, що, якщо під час сварки у вечірній час хтось загасив свічку і хто-небудь з тих, хто був присутній під час тієї сварки, був поранений, але не знав, хто його поранив, і притягнув би до суду того, хто загасив свічку, кажучи: «Я був поранений у тій сварці, але з твоєї вини не знаю ким», – і подав би на той доказ, а якби не мав докази і зважився би присягнути, тоді той, хто загасив свічку, зобов'язаний заплатити йому за рани².

Спосіб вчинення злочину набував значення за Литовськими статутами за умови, якщо це стосувалося, наприклад, завдання тілесних ушкоджень, які підлягали описанню, оскільки у кримінальному провадженні того часу було передбачено можливість проведення огляду особи. У разі ушкодження тіла, основними доказами в судах вважали завдані скривдженому та зафіксовані в нього рани.

Тож поняття й елементи події злочину за Литовськими статутами визначені детальніше, урегульовано їх доказування, порівняно з «Руською правдою». Зокрема, саме в цих статутах закріплено вимогу належності та допустимості доказів, що нині зафіксовано в чинному КПК України.

Унаслідок соціально-політичних змін у Великому князівстві Литовському 1554 року затверджено Другий Литовський статут, який набрав

¹ Ільницький В. О. Кримінальне право у Великому князівстві Литовському [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rusnauka.com>"17_AND_2010/istoria/69061.doc.htm. – Назва з екрана.

² Первый или Старый Литовский Статут // Временник Общества истории и древностей Российских. Кн. 18. – М., 1854. – С. 2–106.

чинності 1566 року. За рівнем кодифікаційної техніки Статут 1566 року перевершував перший¹. У ньому завдяки досконалішій систематизації матеріалу розділи перший, другий і третій регулюють норми державного права, розділ четвертий присвячено судоустрою, розділи з п'ятого до десятого – приватному праву, а розділи з одинадцятого до чотирнадцятого регулюють кримінальні та процесуальні правовідносини. У цій частині Статуту 1566 року більше уваги приділено способу вчинення злочину, зокрема крадіжкам, завданню тілесних ушкоджень і статевим злочинам².

Наступною ланкою розвитку процесу доказування став Литовський статут 1588 року. У ньому значною мірою збережено визначальні засади давньоруського права, регламентовано необхідність встановлення місця та способу вчинення різних видів злочинів, залежно від того, хто і проти кого їх вчинив³. У Литовських Статутах 1529, 1566 та 1588 років окреслено систему доказів. До найважливіших із них належали: показання свідків, речовий доказ («поличне») і присяга. Докази поділяли на достатні та недостатні. Достатніми вважали: власне зізнання, письмові документи, показання свідків і впіймання з речовими доказами на місці злочину («на гарячому вчинку»). Натомість недостатніми доказами були: показання одного або двох свідків; особа, знайдена у чесної людини в результаті обшуку в приміщенні, в якому є вікно або двері; присяга і докази за результатами «гоніння сліду»⁴.

Черговим письмовим джерелом, яке містило норми щодо процесу доказування, були «Права, за якими судиться малоросійський народ», датовані 1743 роком. Вони ґрунтуються на положеннях Литовських статутів, і саме цим зумовлена їх змістова близькість.

Згідно з пунктом 1 артикулу 13 «Прав...», доказами, які можна було надати в суді, було визначено:

1) самовільне признание (не приймали як доказ зізнання, висловлене з примусу, у стані афекту, неповнолітньою особою чи божевільним, сумнівне чи неправдоподібне);

2) листи (офіційні урядові акти, заповіти, акти купівлі-продажу, інші документи передання прав, зареєстровані й записані до урядових книг, тощо);

¹ Історія держави і права України: навч. посіб. / за ред. А. С. Чайковського. – Київ: Юрінком Інтер, 2000. – С. 97–98.

² Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года – Мінск, 2003. – С. 35–263.

³ Статут Великого Княжества Литовского 1588 года. История Беларуси IX–XVIII веков. Первоисточники. – Минск, 2001. – 195 с.

⁴ Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. Й. Бойко – Львів: Вид. Центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. – С. 282

3) свідчення свідків;

4) присягу (яку використовували як допоміжне джерело доказування в разі, якщо не було перелічених вище доказів);

5) пошук або катування та муки¹.

У регламентованому «Правами...» кримінальному процесі, зазначає І. Я. Терлюк, панував принцип слідчого, або інквізиційного, процесу, за якого доказами розпоряджався суд, а сторони були насправді не суб'єктами, а об'єктами процесу. Доказ визнавали за тією стороною, у якої він був переконливішим. Перевагу в доказі мав потерпілий, який схопив винного «на гарячому» або переслідував його. У доказовому провадженні суд користувався висновками своєрідних експертів. Це були, залежно від особливостей розглядуваної справи, досвідчені люди, які мали певний фах (мельники, ковалі, літні жінки-повитухи та ін.). Обов'язок проводити слідчі дії було покладено на позивача, судові органи й органи адміністрації. Позивач до пред'явлення позову зобов'язувався оголосити про злочин, провести опитування («прослух»), слідство («шлакування»), обшук за участю представників органів влади. Зібрані потерпілим матеріали використовували на суді як докази. Представники влади оглядали місце злочину, виявляли речові докази, вживали запобіжних заходів щодо злочинця (наприклад, взяття під варту, порука, арешт майна тощо). Основний тягар доказування лягав на потерпілого, який мав низку процесуальних обов'язків, що нині покладені на слідчого під час проведення досудового розслідування. Про допустимість доказів уперше йдеться в пункті 5 артикулу 50 глави XX «Прав...»: «Хто, обороняючи себе або когось іншого, пострілом з рушниці або якоюсь іншою зброєю в обороні забив на смерть не нападника, а когось іншого, не винного, той на підставі достовірних доказів звільняється від кари смерті, але платню за голову вбитого його родичам, відповідну до стану його, має заплатити той, хто нападав»². Таким чином, у «Правах...» уже йшлося про необхідність встановлення обставин вчинення особою злочину для подальшого визначення виду та міри покарання.

Кардинальні зміни у кримінальному судочинстві відбулися під час реалізації реформ Олександра II, які було втілено у Статуті кримінального судочинства Російської імперії 1864 року.

У статтях 30, 46, 50, 119 СКС йшлося про необхідність встановлення обставин вчинення злочину. Зокрема, у скарзі (як письмовій, так і

¹ Права, за якими судиться малоросійський народ / [відп. ред. Ю. С. Шемшученко]. – Київ, 1997. – С. 129.

² Терлюк І. Я. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття: Навч. посіб. / І. Я. Терлюк. – Львів, 2003. – С. 106–108, 146.

словесній), а також у повідомленні до мирового судді громадяни та поліцейські мали вказувати серед інших обставин вид злочинної дії, час і місце її вчинення, на підставі чого мировий суддя приймав рішення про доручення поліцейським встановити інші обставини вчинення злочинної дії та проведення щодо неї розслідування. У статті 208 СКС увагу зосереджено на встановленні місця вчинення злочину, що визначали залежно від моменту його вчинення. У разі завершення злочинної діяльності місцем вчинення злочину є те місце, де можна вважати вичерпаним законний склад злочину¹.

Приводами до початку розслідування, згідно зі статтею 302 глави 3 розділу 2 СКС, було передбачено повідомлення або скарги приватних осіб, у яких обов'язково зазначали:

- 1) час і місце вчинення злочинного діяння;
- 2) причини, за якими обґрунтовують на будь-кого підозру;
- 3) завдану шкоду та збитки;
- 4) орієнтовний розмір винагороди, якщо її вимагали.

Тож можна констатувати, що у СКС встановлення часу та місця злочину визнавали вихідним положенням під час вирішення питання про початок розслідування та притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Встановленню місця вчинення злочину присвячено главу 2 розділу 1 книги 2 СКС, у якій було зазначено:

– у статті 208: «Всякое преступное деяние, за исключением случаев, положительно в законе указанных, исследуется в той местности, где оно учинено, и судится в том суде, коему местность эта подведомственна» (...);

– у статті 210: «Если преступление, начавшееся в округе одного суда, продолжалось в округе другого, то дело подлежит суду там, где происходили последние преступные действия» (...);

– у статті 211: «При совокупности преступных деяний, совершенных в разных судебных округах, дело производится тем судом, в ведомстве коего совершено важнейшее из них, а если они одинаковой важности, то тем судом, который ближе к месту задержания обвиняемого»².

Головним суб'єктом збирання доказів був слідчий. Цим значно різнилися положення СКС з ранніми пам'ятками, які покладали найбільший тягар збирання доказів і доведення на особу, яка звернулася до суду.

¹ Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий : В 2 кн. – Кн. 2. / подь общ. ред. проф. М. Н. Гермета. – М., 1914. – С. 528.

² Устав уголовного судопроизводства Российской Империи 1864 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>. – Загл. с экрана

Згідно зі статтею 265 СКС, саме слідчий мав неупереджено з'ясувати як обставини, що викривають обвинуваченого, так й обставини, що його виправдовують.

Розслідування слідчий здійснював за сприяння поліції та під наглядом прокурора. На відміну від попередніх досліджуваних джерел доказового права України, СКС досить детально визначав процедуру проведення окремих слідчих дій, серед яких огляд, освідування, обшук, виїмка, допит, очна ставка.

Якщо на слідчого лягав тягар розслідування, під час якого проводили слідчі дії та збирали докази, то прокурор, відповідно до пункту 280 розділу 3 глави 2 книги 2 СКС, виконував функцію нагляду й отримував право бути присутнім під час проведення всіх слідчих дій, давати вказівки судовому слідчому.

У СКС окрему главу (глава 4 книги 2) присвячено дослідженню власне події злочину. У контексті зазначених положень встановлення події злочину відбувалося під час проведення таких передбачених СКС дій:

- 1) огляду та освідування через слідчих;
- 2) загального огляду та освідування через знаючих осіб;
- 3) огляду та освідування через лікарів;
- 4) освідування обвинуваченого, який є психічно хворим;
- 5) обшуку та виїмки у приміщеннях;
- 6) збирання та зберігання речових доказів.

За результатами розслідування слідчий передавав кримінальну справу прокуророві, який формував обвинувальний висновок, що мав бути направлений до суду. У цьому документі, відповідно до пункту 519 глави 1 розділу 3 книги 2, необхідно було зазначити відомості про:

- 1) подію, яка містила ознаки злочинного діяння;
- 2) час, місце події злочину (принаймні орієнтовне);
- 3) особисті дані обвинуваченого;
- 4) суть доказів, зібраних у справі проти обвинуваченого;
- 5) вказівка на підставі закону, якому саме злочину відповідають ознаки аналізованого діяння¹.

Таким чином, можна зробити висновок, що визначена в СКС 1864 року подія злочину стала підґрунтям для подальшого розвитку доказового права в цій галузі, охопивши головні положення щодо обставин, які підлягають доказуванню, що згодом були запозичені у КПК України 1960 року та у КПК України 2012 року. Проте значення тогочасного понят-

¹ Устав уголовного судопроизводства Российской Империи 1864 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>. – Загл. с экрана.

тя «подія злочину» різняться з трактуванням події кримінального правопорушення за чинним законодавством України. Такі її складові, як час, місце, спосіб, становлять за чинним КПК України самостійні елементи, що мають відобразитися в обвинувальному акті. Натомість подію злочину в СКС визначено як безпосередньо діяння (дію чи бездіяльність) та час і місце його вчинення.

Відповідно до статті 754 СКС, суд під час постановлення рішення у справі мав відповісти на три головні питання, що надавали можливість встановити винуватість особи:

- 1) чи мала місце подія злочину;
- 2) чи було це діяння вчинене підсудним;
- 3) чи є в ньому вина підсудного.

Отже, подію злочину як елемент доказування вперше, хоч і не у повному обсязі, було закріплено в СКС 1864 року. Хоча формально ознаки, що належать до неї нині, подія злочину тоді не охоплювала, вони також підлягали доказуванню. Характеризуючи СКС як винятково важливий юридичний документ, слід зауважити, що, порівняно з ранніми джерелами, він містив положення, що були прогресивними, а тому втіленими в сучасних процесуальних законах, зокрема нашої держави.

На початку ХХ століття на території сучасної України питання провадження досудового розслідування були врегульовані в Інструкції для народних слідчих (Інструкція) 1919 та 1921 років. У цих документах було визначено порядок провадження у кримінальних справах і необхідність встановлення обставин вчинення кримінально караного діяння з метою пред'явлення обґрунтованого обвинувачення винній особі. В Інструкції 1919 року вже було передбачено проведення окремих слідчих дій, серед яких обшук, виїмка, огляд та інші, які трактували як спосіб збирання доказів з метою встановлення фактичних даних, необхідних суду для вирішення питання про винність обвинуваченого (параграф 2 глава 1).

Згідно з положеннями статті 1 глави 1 розділу 1 Інструкції 1921 року, завданнями розслідування є такі:

- 1) точно й всебічно встановити, коли, де, ким, за яких обставин і який саме вчинено злочин;
- 2) установити на підставі зібраних доказів зв'язок між вчиненим злочином та особою, підозрюваною в його вчиненні;
- 3) установити та дослідити мотиви, які спонукали винного вчинити цей злочин¹.

¹ Землянский П. Т. Уголовно-процессуальное законодательство в первые годы Советской власти (на материалах УССР) / П. Т. Землянский – Киев : Тип. МВД УССР, 1972. – С. 273.

В Інструкціях 1919 та 1921 років, продовжує П. Т. Землянський, чітко не йшлося про встановлення події злочину, однак необхідності встановлення його елементів присвячено чимало статей і глав. Зокрема, у главі 3 Інструкції 1921 року «О следственных участках» йдеться про визначення місця проведення попереднього слідства залежно від меж ділянки, на якій було вчинено злочин. У статті 59 цієї ж Інструкції вперше було зафіксовано необхідність встановлення слідчим «...картины и всех обстоятельств, сопровождающих преступление в целом... обстоятельств, подлежащих обследованию»¹.

Отже, Інструкції 1919 та 1921 років суттєво посилили роль слідчого під час доказування, визначивши загальні положення та напрями його діяльності, спрямовані на встановлення фактичних даних, на підставі яких суддя прийматиме рішення про винність обвинуваченого.

Здійснена у 20-х роках ХХ століття в Україні робота з розвитку кримінально-процесуального законодавства України забезпечила сприятливі умови для прийняття першого КПК УСРР 1922 року. У цьому Кодексі доказам було присвячено окремий розділ IV «О доказательствах», що унормував проведення окремих слідчих дій, спрямованих на встановлення обставин вчиненого злочину. Крім цього, у статті 132 КПК УСРР 1922 року передбачено необхідність зазначення в постанові про притягнення особи як обвинуваченого місця та часу вчинення злочину. Аналогічні положення було унормовано і в статті 210 цього Кодексу щодо спрямування кримінальної справи до суду, а також у статті 214 КПК УСРР 1922 року щодо складання обвинувального висновку: «Обвинительное заключение должно состоять из двух частей.

Первая (описательная) часть должна заключать в себе изложение обстоятельств дела, как они установлены предварительным следствием, с указанием тех доказательств, на которых основано заключение следователя о необходимости предания суду обвиняемого.

Во второй (резюлютивной) части должны быть указаны: имя, отчество, фамилия и прозвище обвиняемого, его возраст, судимость, классовая принадлежность, род занятий; место, время и способ совершения преступления, мотивы его, если установит их было возможно; указание потерпевшего»². Окремі зазначені положення відображено у статті 64 КПК України 1960 року, передбачені вони також у статті 91 чинного КПК України 2012 року.

¹ Землянський П. Т. Уголовно-процесуальное законодательство в первые годы Советской власти (на материалах УСРР) / П. Т. Землянський. – Киев: Тип. МВД УСРР, 1922. – С. 280–281.

² Уголовный процессуальный кодекс УСРР: от 13 сент. 1922 г. – Харьков: Изд. Наркомюста У.С.С.Р., 1922. – С. 11–12, 19, 27.

Характерною ознакою перших нормативних актів радянської доби, що стосувалися кримінального процесу, науковці визначають те, що, як у КПК УСРР 1922 року, так і в наступному КПК УРСР 1927 року, не використано поняття доказів і джерел доказів. Законодавець того часу обмежився їх переліком у статті 62 КПК УСРР 1922 року, не формулюючи загального їх визначення. До них належали показання свідків, висновки експертів, речові докази, протоколи оглядів та інші письмові документи й особисті пояснення обвинуваченого¹.

Згідно з положеннями статті 324 КПК УСРР 1922 року, під час винесення вироку суд мав вирішити, зокрема, питання про те, чи мала місце подія, у якій обвинувачують підсудного, та чи є в цій події склад злочину².

Отже, у КПК УСРР 1922 та КПК УРСР 1927 року хоча й використовували поняття «подія злочину», однак чіткого й однозначного його визначення не було. Окремі його складові (час, місце та спосіб вчинення злочину), які утворюють поняття «подія злочину» за КПК України 1960 року та КПК України 2012 року, законодавець розглядав розрізнено.

Донедавна був чинним КПК України 1960 року, а його скасував новий КПК України 2012 року. Обидва зазначені Кодекси містять норми щодо обставин, які підлягають доказуванню, провідне місце серед яких посідає подія кримінального правопорушення. Зміст цього поняття не зазнав істотних законодавчих змін протягом періоду незалежності України. Зокрема, у пункті 1 статті 64 КПК України 1960 року та пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України 2012 року сутністю події злочину та, відповідно, події кримінального правопорушення визначено час, місце, спосіб та інші обставини їх вчинення. Під час анкетування слідчих органів досудового розслідування встановлено, що абсолютна більшість із них – 221 (93,7 %) особа – вважає виправданим унормування цього питання у КПК України 2012 року за аналогією до КПК України 1960 року. Така позиція практичних працівників підтверджує, що норма щодо необхідності доказування події кримінального правопорушення, до якої належать час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення, в цілому відповідає потребам сьогодення.

Отже, встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, мало тривалий період свого історичного становлення. У давні часи не було

¹ Шумило М. Гносеологічна і процесуальна природа доказів у кримінальному процесуальному кодексі України // Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України : зб. матеріалів міжвуз. наук. конф. (Київ, 26 квіт. 2013 р.). – Київ : Алерта, 2013. – С. 14.

² Землянский П. Т. Уголовно-процессуальное законодательство в первые годы Советской власти (на материалах УССР) / П. Т. Землянский. – Киев : Тип. МВД УССР, 1972. – С. 174–175.

однозначного визначення обставин, які необхідно встановити, зокрема події кримінального правопорушення, для прийняття законного, неупередженого й обґрунтованого рішення. Лише кодифікація процесуального законодавства України на початку 20-х років ХХ століття частково усунула цю проблему, а остаточно її вирішили спочатку у КПК України 1960 року, а згодом – і у чинному КПК України 2012 року. Нині особливості встановлення події кримінального правопорушення та її елементів у кожному конкретному кримінальному провадженні залишається важливим завданням діяльності слідчого, що потребує свого постійного вдосконалення¹.

З огляду на зазначене, генезу встановлення події кримінального правопорушення умовно можна поділити на кілька періодів, а саме:

1) Х століття – середина ХV століття, коли здійснено законодавче врегулювання поняття доказів вчинення злочину, їх поділу на показання та предмети, що знаходилися у володінні особи, й унормування необхідності встановлення часу і місця вчинення злочину;

2) середина ХV століття – середина ХVІІІ століття, під час якого підлягали дослідженню та доказуванню елементи, що утворювали поняття події злочину, запроваджено розмежування різних видів злочинів, з огляду на час, місце та спосіб їх вчинення;

3) середина ХVІІІ століття – початок ХХ століття, коли в законодавстві, що було чинним на території України, вперше було закріплено обов'язок слідчого та суду серед інших обставин встановлювати подію злочину як елемент доказування, доводити характер злочинної дії, час і місце її вчинення;

4) початок ХХ століття й донині, протягом якого визначено необхідність встановлення окремих складових події злочину – часу, місця, способу його вчинення, а за КПК України 1960 та наступного за ним КПК України 2012 року – також, інших обставин вчинення кримінального правопорушення.

1.3. Подія кримінального правопорушення в системі обставин, які підлягають доказуванню за чинним КПК України

Як один із видів соціальної діяльності процесуальна діяльність під час кримінального провадження є пізнавальною. Розслідуючи кримінальні

¹ Наголова І. Ю. Історичні аспекти становлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні України [Електронний ресурс] / І. Ю. Наголова // Журнал східноєвропейського права. – 2015. – № 22. – С. 148–156. – Режим доступу: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/12/nagolova_22.pdf – Назва з екрана.

правопорушення та приймаючи підсумкові чи проміжні процесуальні рішення, слідчі органів досудового розслідування та суд задля швидкого, повного та неупередженого розслідування прагнуть відновити істотні обставини минулої події. Здійснюють таку діяльність і досягають її мети під час доказування важливих обставин кримінального правопорушення.

Протягом тривалого часу в теорії доказів сформувалося трактування доказування як різновиду пізнання обставин злочину, які мають значення для його розслідування, що характеризується єдністю двох пов'язаних ступенів пізнання чуттєвого (безпосереднього) та раціонального (опосередкованого)¹.

На думку С. М. Стахівського, процесуальне доказування охоплює формування (збирання) та перевірку доказів, а також оцінку доказів та їх процесуальних джерел, тобто є поєднанням практичної та розумової діяльності суб'єктів кримінального процесу². Наведену точку зору доповнює Є. Г. Коваленко, який розглядає доказування як різновид процесу пізнання, діяльність розумову, що відбувається відповідно до законів логіки, у визначених логічних формах. Водночас, це і практична діяльність, суворо регламентована процесуальним законом³.

Закономірності всебічного пізнання, зазначають Л. Д. Удалова й О. В. Рибалка, не заперечують наявності суттєвих особливостей процесуального доказування, що дає можливість погодитися з тим, що процедура такого доказування є специфічною процесуальною методологією пізнання уповноваженими законом суб'єктами відповідного об'єкта дослідження⁴.

Доказування у кримінальному провадженні як певна форма пізнання має власний визначений у законі предмет дослідження. Зокрема, на думку М. Г. Пінчука, чітке визначення предмета доказування, встановлення його структури, а отже, і меж доказування, є необхідною передумовою пізнання істини, правильної юридичної кваліфікації злочинного діяння⁵. Тож кінцевим результатом доказування є отримання достовірних даних про важливі обставини, що цікавлять слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень, їх дослідження, аналіз та оцінка.

¹ Теория доказательств в советском уголовном процессе / Р. С. Белкин и др. ; редкол. : Н. В. Жогин (отв. ред.), Г. М. Миньковский, А. Р. Ратников, В. Г. Танасевич, А. А. Эйман. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1973. – С. 280–287.

² Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія / С. М. Стахівський. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2005. – С. 11.

³ Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – С. 117.

⁴ Удалова Л. Д. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, О. В. Рибалка. – Київ : КНТ, 2012. – С. 7.

⁵ Пінчук М. Г. Деякі питання щодо визначення предмета доказування та його структури / М. Г. Пінчук // Вісник Верховного Суду України – 2007. – № 2 (78). – С. 33.

Окресленого результату досягають під час діяльності, яку здійснюють в установленому законом порядку та у визначеній ним процесуальній формі відповідно до правил, передбачених нормами кримінального процесуального законодавства України. Сутність процесу доказування полягає у збиранні, дослідженні, оцінці та використанні наявних доказів. Законодавець зобов'язує слідчого з'ясувати всі обставини вчинення кримінального правопорушення, передбачені у статті 91 КПК України, і визначає засоби, які слідчий має право використовувати під час доказування.

Визначити всі елементи предмета доказування надзвичайно важливо, оскільки надмірне його розширення може спричинити невинуватене затягування процесу розслідування, перевантаження провадження відомостями про факти, що не мають істотного значення для його правильного та законного вирішення, а в низці випадків – безпосередньо не стосуються події, щодо якої здійснюють кримінальне провадження. Важливо не лише не розширяти обставини, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а й не звужувати їх. У цьому контексті слушно зазначають А. О. Ляш і С. М. Стахівський, що обмеження предмета доказування також має негативні наслідки, оскільки зумовлює неповноту й однобічність провадження досудового розслідування¹.

Таким чином, чітке визначення предмета доказування у кримінальному провадженні має винятково важливе значення, оскільки точне з'ясування встановлених у законі обставин події кримінального правопорушення сприятиме встановленню необхідних фактичних даних під час проведення процесуальних дій для прийняття підсумкових і проміжних процесуальних рішень.

Протягом тривалого часу в юридичній літературі активно обстоювали позицію М. М. Михеєнка стосовно визначення предмета доказування як сукупності передбачених процесуальним законом обставин, встановлення яких необхідне для вирішення заяв і повідомлень про злочин, кримінальної справи загалом чи судової справи на стадії виконання вироку, а також для прийняття процесуальних профілактичних заходів у справі². Водночас після набрання чинності КПК України 2012 року істотно змінено не лише систему стадій, а й процесуальну форму кримінального провадження. Змінився й підхід до предмета доказування, що нині визначають як коло закріплених у законі обставин, які мають бути встановлені чи спростовані

¹ Ляш А. О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; за наук. ред. Ю. М. Грошевого. – К.: Ун-т «Україна», 2006. – С. 116.

² Михеєнко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеєнко. – Киев: Вища шк., 1984. – С. 99.

під час доказування в кожному кримінальному провадженні¹; як сукупність передбачених кримінальним процесуальним законом обставин, встановлення яких необхідно для вирішення кримінального провадження². Тож, по-перше, предмет доказування об'єднує коло визначених у законі обставин, що підлягають обов'язковому встановленню, по-друге, не передбачено конкретні стадії, оскільки предмет доказування поширюється як на досудові, так і судові стадії кримінального провадження.

У частині 1 статті 91 КПК України окреслено коло обставин, що належать до предмета доказування, чітко встановлення яких у кримінальному провадженні має важливе наукове та практичне значення. Всебічне й повне визначення цих обставин є передумовою для прийняття слідчим правильних процесуальних рішень. Закон вимагає, щоб встановлені обставини було відображено в повідомленні особі про підозру, обвинувальному акті та підсумковому судовому рішенні, складеному відповідно до статті 369 КПК України. Встановлення обставин предмета доказування зумовлює, насамперед, правильну кваліфікацію кримінального правопорушення та прийняття рішення щодо кримінальної відповідальності конкретної особи. Інформація про елементи предмета доказування, їх обсяг на певному етапі розслідування надають можливість слідчому висувати версії та планувати розслідування. Предмет доказування також зумовлює обрання необхідних процесуальних дій, проведення яких спрямоване на розслідування конкретного кримінального правопорушення відповідно до обраної криміналістичної методики розслідування його окремих виду чи групи.

Згідно з положеннями частини 1 статті 91 КПК України, до предмета доказування належать, зокрема, такі обставини:

1) подія кримінального правопорушення, яка охоплює час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення. Сутність цього елементу становить власне діяння у формі дії чи бездіяльності, яке відбулося в певний час у конкретному місці та вчинене у певний спосіб;

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого,

¹ Кримінальний процес: підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тацій, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило] – Харків: Право, 2013. – С. 191.

² Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – Київ: Центр учб. літ., 2013. – С. 127.

обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Вважаємо за необхідне підкреслити, що з попереднього КПК України 1960 року до частини 1 статті 91 чинного КПК України як обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, було включено:

– подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

– винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

– вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

– обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження;

– обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання.

Після набрання чинності КПК України 2012 року перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, постійно видозмінювався. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України відносно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18 квітня 2013 року № 222-VII частину 1 статті 91 КПК України доповнено пунктом 6, а Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання

Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII – пунктом 7 частини I статті 91 нині чинного КПК України¹. Зазначені доповнення стали результатом виявлених під час застосування цього Кодексу у практичній діяльності недоліків, яких було усунуто шляхом прийняття цих законів. Унаслідок зазначених дій коло обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, було значно розширено.

Отже, у частині I статті 91, частині I статті 485 і частині I статті 505 КПК України надано орієнтовний перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, залежно від виду кримінального правопорушення й особи, яка його вчинила. У цьому сенсі потребує детального дослідження співвідношення родового поняття «обставини, які підлягають доказуванню» з іншими поняттями, вжитими в зазначених процесуальних нормах. Зокрема, поширеною є позиція, згідно з якою перелік обставин, що по пунктно зазначений у цих нормах КПК України, доцільно називати елементами предмета доказування².

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови одним зі значень терміна «елемент» є складова частина чого-небудь; деталь якого-небудь спорудження, обладнання, механізму; окрема грань, риса чого-небудь³. Тож логічно, що обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, є родовим, загальним поняттям, а зазначені в частині I статті 91 КПК України елементи цих обставин – поняттям видовим, окремим.

Водночас низка елементів обставин, які підлягають доказуванню, законодавчо деталізовано. Зокрема, у пункті I частини I статті 91 зазначеного Кодексу передбачено, що подію кримінального правопорушення утворюють час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення. На думку Є. Г. Коваленка, це є також елементи аналізованого поняття⁴. Ця позиція вказаного науковця потребує уточнення. Оскільки в науці загалом і в науці кримінального процесуального права зокрема терміни повинні бути чітко визначені й не передбачати жодної

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – ст. 88. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

² Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств (Краткий очерк) / А. И. Трусов. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – С. 70; Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія / С. М. Стахівський. – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2005. – С. 23.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: Перун, 2005. – С. 348

⁴ Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник / Є. Г. Коваленко. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – С. 103.

двозначності, необхідно з'ясувати, як краще називати цю деталізацію поняття «подія кримінального правопорушення». На наш погляд, щоб уникнути вживання одного й того самого терміна «елемент» в одній процесуальній нормі, доцільно обставини, які деталізують подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) і зазначені в дужках у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України, вважати *складовими* події кримінального правопорушення як елементу обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. За Великим тлумачним словником сучасної української мови термін «складовий» вживають разом зі словами «частина», «елемент» тощо, він має значення «який входить як частина до складу чого-небудь»¹. Тож терміни «елемент» і «складова» близькі між собою за змістом, проте їх вживання як загального й окремого, цілого та частини дає змогу уникнути використання терміна «елемент» у двох розбіжних значеннях.

Під час здійснення будь-якого кримінального провадження слідчому, прокуророві, судді та суду необхідно, насамперед, встановити наявність або відсутність події кримінального правопорушення, визначивши наявність неправомірного діяння, що має кримінально-правові наслідки.

Водночас у кримінальному праві час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину належать до факультативних ознак об'єктивної сторони злочину й враховують під час його кваліфікації та призначення покарання. Проте, якщо вони не мають кримінально-правового значення, їх слід доводити, оскільки без цього неможливо встановити, чи було власне діяння. Тому не можна вважати діяння встановленим, якщо невідоме ні місце, ні час, ні спосіб, ні інші обставини його вчинення².

З огляду на викладене, важливо, щоб наявність суспільно небезпечного і протиправного діяння була доведена у кожному кримінальному провадженні. Встановлена відсутність події кримінального правопорушення та її структурних складових – часу, місця, способу та інших обставин – є беззаперечною підставою для закриття кримінального провадження відповідно до пункту 1 частини 1 статті 284 КПК України. Прийняття такого процесуального рішення передбачає відсутність потреби встановлення інших елементів предмета доказування, визначених у частині 1 статті 91 цього Кодексу, та може стати підставою для скасування судового рішення під час судового провадження в апеляційному або касаційному порядку.

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : Перун, 2005. – С. 1331.

² Ляш А. О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; за наук. ред. Ю. М. Грошевого – К.: Ун-т «Україна», 2006. – С. 118.

У межах частини 1 статті 91 КПК України визначають об'єктивні (об'єкт та об'єктивну сторону) ознаки складу злочину, до яких, насамперед, належить встановлення передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння – часу, місця, способу його вчинення та інших обставин, що становлять об'єктивну сторону складу злочину. Тому наявність суспільно небезпечного та протиправного діяння необхідно доводити в кожному кримінальному провадженні.

Будь-яка подія, зокрема і злочину, відбувається в реальних місці й часі. Тому доказування цих елементів деталізує спосіб вчинення кримінального правопорушення, прив'язує його до активної реальності, підтверджує його наявність і надає можливість перевірити факт вчинення злочину, а також може мати значення для предметного захисту особи, кваліфікації способів вчинення окремих видів злочинів, встановлення кримінально значущих ознак злочину, причинно-наслідкового зв'язку вчинених дій з характером і розміром шкідливих наслідків тощо¹.

У матеріальному праві час, місце, спосіб та інші обставини вчинення діяння належать до факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину, їх враховують під час кваліфікації злочину та призначення покарання особі, яка його вчинила. Проте у випадках, коли вони не мають кримінально-правового значення, їх необхідно доводити, оскільки без цього неможливо встановити, чи було власне діяння.

Водночас, на наше переконання, термін «подія кримінального правопорушення» в пункті 1 частини 1 статті 91 та в пункті 1 частини 1 статті 284 КПК України вжито в різних значеннях. Як один з елементів предмета доказування подію кримінального правопорушення необхідно встановити для того, щоб, по-перше, визначити реально наявний факт, складовою якого є час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення; по-друге, відповідно до процесуальної форми кримінального провадження використовувати одержані фактичні дані під час складання повідомлення про підозру (пункт 6 частини 1 статті 277 КПК України) та інших важливих процесуальних документів. Можемо констатувати, що в пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України йдеться про подію кримінального правопорушення як про категорію процесуального права. Відсутність будь-якої її складової (часу, місця чи способу вчинення) неминуче призведе до закриття кримінального провадження, проте не за пунктом 1, а за пунктом 2 частини 1 статті 284 КПК України за відсутності складу кримі-

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, С. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова]. – Харків: Право, 2012. – С. 268.

нального правопорушення. У цьому конкретному випадку відсутніми є факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину.

Натомість у пункті 1 частини 1 статті 284 КПК України про подію кримінального правопорушення йдеться як про категорію матеріального права. Закриття кримінального провадження за цією підставою передбачає або встановлення, що зазначеної події взагалі не було, або була подія, яку не може бути кваліфіковано як злочин. Саме це рішення приймають у випадках, коли встановлено відсутність суспільної небезпечності діяння, його передбаченості КК України, винності, караності та суб'єкта злочину.

Про невдале формулювання «відсутність події» як підстави для закриття кримінального провадження неодноразово зазначали в юридичній літературі. Зокрема, М. Є. Шумило стверджує, що встановлення відсутності події злочину означає, що його взагалі не було та, відповідно, не існувало кримінально-правових відносин. На думку цього автора, редакцію зазначеної процесуальної норми слід сформулювати так: «1) за відсутністю діяння, забороненого кримінальним законом, за ознаками якого порушувалася кримінальна справа»¹.

Іншу думку обстоює К. В. Токаренко. Ґрунтовно проаналізувавши поняття «подія», «склад» і «кримінальне правопорушення», ця авторка дійшла висновку, що термін «подія» є більш загальним стосовно конкретного вчинку, оскільки означає не лише дію конкретної особи, а й суспільні події, явища, що залежать від волі багатьох осіб або взагалі не залежать від волі людини. Подією кримінального правопорушення для кримінального провадження як предмета його діяльності слід вважати встановлену наявність суспільно небезпечного діяння особи, припущення про існування якого було причиною виникнення кримінально-правового конфлікту. Враховуючи зазначене, К. В. Токаренко пропонує пункт 1 частини 1 статті 284 КПК України сформулювати в такій редакції: «1) у події встановлена відсутність ознак кримінального правопорушення»².

На наш погляд, наведені пропозиції достатньо аргументовані і мають право на самостійне існування. Водночас, пропонуючи власний варіант вирішення аналізованого питання, слід керуватися тим, що, по-перше, термін «подія кримінального правопорушення» в різних процесуальних нормах вжито в різних значеннях; по-друге, для того щоб усунути цю невідповідність, у пункт 1 частини 1 статті 91 чи в пункт 1 частини 1 статті 284 КПК України слід внести зміни. На наш погляд, у ситуації, що

¹ Шумило М. Є. Структура кримінально-процесуальної діяльності очікує на реформу / М. Є. Шумило // Юридичний вісник України. – 2009. – № 41 (745). – С. 6.

² Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук : 12 00.09 / Токаренко Крістіна Вікторівна. – Київ, 2016. – С. 89–97.

склалася, слушною є пропозиція внести зміни в пункт 1 частини 1 статті 284 КПК України, виклавши її в такій редакції: «1) встановлена відсутність ознак кримінального правопорушення».

Визначені в законі обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, насамперед, подія кримінального правопорушення, мають для сторони обвинувачення орієнтувальне значення, стосуються розслідування всіх кримінальних правопорушень і забезпечують здійснення всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин вчинення злочину, правильну його кваліфікацію та притягнення винних до кримінальної відповідальності. Тож встановлення елементів, завдяки яким визначають подію кримінального правопорушення й об'єктивну сторону складу злочину – дію (або бездіяльність) без якої не було б і злочину, є обов'язковою умовою розумової діяльності слідчого, прокурора, суду у кримінальному провадженні на всіх його стадіях.

Якщо розглянути взаємозв'язок всіх обставин, передбачених частиною 1 статті 91 КПК України, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, то очевидно, що ці елементи тісно пов'язані між собою. Однак невстановлення наявності в діянні особи власне події кримінального правопорушення унеможлиблює встановлення всіх інших обставин.

Зміст вини обумовлений співвідношенням її інтелектуального і вольового моментів. У зв'язку із цим у кожному провадженні доказуванню підлягає ступінь усвідомлення особою особливостей об'єкта посягання, характеру вчинених нею діянь, наслідків інших об'єктивних ознак складу злочину та юридично значущих обставин, а також вольове ставлення до наслідків. Органи розслідування та суд повинні конкретно довести тому, кого обвинувачують, підсудному й іншим суб'єктам кримінального процесу, у чому саме виявився навмисний мотив, як було реалізовано злочинний намір, яка була мета злочину та форма вини¹.

Відповідно до пункту 3 частини 1 статті 91 КПК України, у кримінальному провадженні підлягають доказуванню вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат. Наявність шкоди, незалежно від її виду (моральна, фізична, майнова), яка завдана кримінальним правопорушенням, є наслідком злочинних дій особи, яка їх вчинила, її встановлюють у разі визначення наявності власне події кримінального правопорушення.

Встановлення наявності чи відсутності події кримінального правопорушення є істотною обставиною, на підставі аналізу якої можуть бути

¹ Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування : монографія / Є. Г. Коваленко. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – С. 91–92.

прийняті важливі процесуальні рішення (про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності тощо). Крім цього, у пункті 1 частини 1, частинах 4, 7 статті 284 КПК України передбачено, що відсутність події кримінального правопорушення є підставою для закриття кримінального провадження під час досудового розслідування й ухвалення виправдувального вироку – під час судового розгляду.

Встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню, тісно пов'язана з питанням відшкодування збитків, завданих під час вчинення кримінального правопорушення. У частині 1 статті 128 КПК України визначено право особи, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Тож потерпілий, який пред'явив цивільний позов і набув статусу цивільного позивача (частина 1 статті 61 КПК України), має змогу обирати лінію своєї поведінки – подавати цивільний позов, спрямований на відшкодування завданих йому збитків, чи утриматися від цих дій. Водночас в інтересах держави цивільний позов уповноважений подати прокурор відповідно до пункту 12 частини 2 статті 36, частини 3 статті 128 КПК України.

Натомість для сторони обвинувачення встановлення виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є обов'язком відповідно до пункту 3 частини 1 статті 91 КПК України. Зазначені обставини мають бути встановлені незалежно від того, заявлено цивільний позов чи ні. Підстави для задоволення цивільного позову або відмови в ньому, залишення його без розгляду мають бути зазначені в мотивувальній частині вироку (пункт 2 частини 3 статті 374 КПК України). Ці рішення суду тягнуть за собою різні процесуальні наслідки: а) у разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення суд відмовляє в позові (частина 2 статті 129 КПК України); б) у разі виправдання обвинуваченого за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, а також у випадках, якщо на судові засідання не прибув цивільний позивач, його представник чи законний представник (частина 3 статті 129 КПК України), суд залишає цивільний позов без розгляду, проте особа має право пред'явити його в порядку цивільного судочинства (частина 7 статті 128

КПК України). Обов'язок доказування в цьому разі перекладають на позивача.

З огляду на зазначене та на важливість встановлення та доказування події кримінального правопорушення, підлягає доповненню частина I статті 129 КПК України. Відповідно до цієї норми, ухвалюючи обвинувальний вирок, постановляючи ухвалу про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, суд залежно від доведеності підстав і розміру позову задовольняє цивільний позов повністю або частково чи відмовляє в ньому. Адже обов'язковою умовою для прийняття судом рішення щодо відшкодування завданих збитків є не лише доведеність підстав і розміру цивільного позову, а й встановлення події кримінального правопорушення, оскільки доведеність її відсутності є підставою для відмови в позові та неможливості його подати в порядку цивільного судочинства. Враховуючи викладене, пропонуємо зазначену норму після слів «залежно від...» доповнити словами «...встановлення події кримінального правопорушення та...» і далі за текстом.

Обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження, передбачені пунктом 4 частини I статті 91 КПК України, безпосередньо пов'язані зі способом, місцем і часом вчинення кримінального правопорушення, про що зазначено раніше.

У пункті 5 частини I статті 91 КПК України передбачено обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Наявність і доведеність цих обставин надає можливість стороні обвинувачення звернутися до суду з відповідним клопотанням.

Пункт 6 досліджуваної статті присвячено обставинам, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

Необхідність встановлення обставин, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, регламентована у пункті 7 статті 91 КПК України.

Перелік обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, міститься у переважній більшості КПК держав ближнього зарубіжжя. Серед цих обставин чільне місце посідає необхідність встановлення події злочину. Аналіз кримінального процесуального законодавства держав СНД засвідчує, що стосовно питання визначення предмета доказування за КПК цих держав є як аналогічні до КПК України, так і відмінні положення.

Зокрема, предметом доказування за КПК РФ є перелік фактів й обставин, що підлягають встановленню (доказуванню) в кожній кримінальній справі, об'єктивно необхідних для законного й обґрунтованого вирішення справи по суті. Встановлення в законі предмета доказування має на меті забезпечити цілеспрямованість кримінального судочинства. Встановлюючи коло фактів, які слід пізнати, процесуальний закон цієї держави забороняє з'ясовувати кримінально-процесуальними засобами обставини, не зазначені у статті 73 КПК РФ. Згідно з положеннями цієї статті, під час провадження у кримінальній справі підлягають доказуванню:

1) подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину);

2) винність особи у вчиненні злочину, форма її провини та мотиви;

3) обставини, що характеризують особу обвинуваченого;

4) характер і розмір шкоди, завданої злочинцем;

5) обставини, що виключають злочинність і караність діяння;

6) обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання;

7) обставини, які можуть зумовити звільнення від кримінальної відповідальності та покарання;

8) обставини, які підтверджують, що майно, яке підлягає конфіскації відповідно до статті 104.1 КК РФ, отримано внаслідок вчинення злочину або є доходами від цього майна або використовувалося чи призначалося для використання як знаряддя злочину або для фінансування тероризму, організованої групи, незаконного збройного формування, злочинного співтовариства (злочинної організації).

Крім цього, підлягають виявленню також обставини, що сприяли вчиненню злочину.

У статті 339 цього Кодексу передбачено вирішення судом за кожним діянням, у якому обвинувачують підсудного, трьох головних питань: 1) чи доведено, що діяння (подія) мало місце; 2) чи доведено, що це діяння

вчинене саме підсудним; 3) чи винний підсудний у вчиненні зазначеного діяння¹.

Порівнюючи обставини, які підлягають доказуванню за КПК РФ та КПК України, доходимо висновку, що в Україні також приділено увагу встановленню обставин, які є підставою для закриття кримінального провадження, що не відображено у КПК РФ. Крім цього, за КПК України, поряд з винуватістю обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, формою вини, мотивом, видом і розміром шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, підлягає встановленню також мета його вчинення та розмір процесуальних витрат. Ці обставини значно розширюють предмет доказування за КПК України порівняно з КПК РФ.

На відміну від КПК РФ та КПК Киргизької Республіки², що містять тотожні обставини, які підлягають доказуванню у кримінальній справі, згідно з частиною 1 статті 89 КПК Республіки Білорусь, зокрема, передбачено, що під час провадження дізнання, попереднього слідства та судового розгляду кримінальної справи підлягають доказуванню передусім такі обставини: наявність суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом (час, місце, спосіб та інші обставини його вчинення); винуватість обвинуваченого у вчиненні злочину; обставини, які впливають на ступінь і характер відповідальності обвинуваченого (обставини, які пом'якшують та обтяжують відповідальність, характеризують особу обвинуваченого); характер і розмір шкоди, завданої злочином³.

У статті 10 КК Республіки Білорусь, на відміну від КК України, визначено, що суспільно небезпечним винним забороненим діянням вважають вчинення особою таких дій:

- 1) закінченого злочину;
- 2) приготування до вчинення злочину;
- 3) замаху на вчинення злочину;
- 4) співучасті у вчиненні злочину⁴.

Тож відповідно до визначення за КК Республіки Білорусь, суспільно небезпечним діянням є саме злочин на всіх його стадіях.

У частині 1 статті 96 КПК Республіки Молдова серед обставин, які підлягають доказуванню, передбачено:

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]: от 18 дек. 2001 г. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/ – Загл. с экрана.

² Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики [Электронный ресурс]: от 30 июня 1999 г. – Режим доступа: http://online.adviser.kg/Document/?doc_id=30241915. – Загл. с экрана.

³ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: от 16 июля 1999 г. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/document/?doc_id=30414958. – Загл. с экрана.

⁴ Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: от 9 июля 1999 г. – Режим доступа: http://etalonline.by/?type=text&regnum=НК9900275#load_text_none_1_1 – Загл. с экрана.

1) факти, що свідчать про наявність елементів злочину, а також причини, що усувають злочинний характер діяння;

2) передбачені законом обставини, що полегшують або обтяжують кримінальну відповідальність виконавця діяння;

3) відомості про особу підсудного та потерпілого;

4) характер і розмір шкоди, завданої злочином;

5) наявність майна, призначеного або використаного для вчинення злочину або здобутого внаслідок злочину, незалежно від того, кому його передали;

6) усі обставини, пов'язані з призначенням покарання.

Відповідно до частини 2 цієї норми КПК Республіки Молдова, поряд з обставинами, які підлягають доказуванню, необхідно також виявити причини та умови, що сприяли вчиненню злочину¹.

За аналізованими нормами КПК Республіки Молдова, до обставин, які підлягають доказуванню, передусім, належать факти, що свідчать про наявність елементів злочину, які охоплюють ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторін злочину без їх конкретизації, на відміну від зазначеної в пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України події кримінального правопорушення (часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення).

У КПК Грузії², КПК Азербайджану³ та КПК Вірменії⁴, поряд із загальними обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, такими як час, місце спосіб вчинення злочину, передбаченими у КПК України, КПК РФ та КПК Республіки Молдова, підлягають встановленню також обставини за деякими доказами та за деякими обставинами, до яких можна віднести осудність підозрюваної (обвинуваченої) особи, причину смерті, характер тілесних ушкоджень тощо.

Аналізуючи зазначені обставини, доходимо висновку, що вони є більш загальними, неконкретизованими, на противагу, наприклад, КПК України.

Досліджуючи обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях, передбачених кримінальним процесуальним законодавством як країн СНД, так і Прибалтики, необхідно розглянути питання щодо визначення «інших обставин», які підлягають доказуванню у кримінально-

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]: от 14 марта 2003 г. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833. – Загл. с экрана.

² Уголовно-процессуальный кодекс Грузии [Электронный ресурс]: от 9 октября 2009 г. – Режим доступа: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf. – Загл. с экрана.

³ Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]: от 14 июля 2000 г. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420280. – Загл. с экрана.

⁴ Уголовно-процессуальный кодекс Армении [Электронный ресурс]: от 1 июля 1998 г. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31425005#pos=16;253. – Загл. с экрана.

му провадженні, оскільки їх зміст у жодному з досліджуваних КПК цих держав не висвітлено. На нашу думку, зазначений факт надає можливість слідчому та суду самостійно, відповідно до вже наявних обставин, визначити «інші обставини», що є поняттям оцінним у кожному конкретному випадку, за допомогою яких буде реально встановлено механізм вчинення злочину.

У статті 46 КПК Естонської Республіки¹, на відміну від Кримінально-процесуального закону Латвійської Республіки, наведено положення, аналогічні до КПК України, щодо встановлення події кримінального правопорушення, що охоплює час, місце, спосіб та інші обставини.

Згідно з частиною 2 статті 124 Кримінально-процесуального закону Латвійської Республіки, підлягають доказуванню наявність або відсутність складу злочину, діяння, а також інші передбачені кримінальним законом та цим Законом обставини, які мають значення для справедливого врегулювання конкретних кримінально-правових відносин².

Аналізуючи цю термінологію Кримінально-процесуального закону Латвійської Республіки, а саме «інші обставини, які мають значення для справедливого врегулювання конкретних кримінально-правових відносин», вважаємо, що коло й обсяг встановлення зазначених обставин безпосередньо залежить від правозастосовувача та є оцінним поняттям. У цьому контексті ми поділяємо думку І. А. Тітка, який зауважив, що оцінним є закріплене в нормі кримінально-процесуального права поняття, зміст якого не містить чітко визначеної, завершеної системи ознак, що зумовлює здійснення його конкретизації в кожному окремому індивідуально визначеному випадку на розсуд правозастосовувача³.

На наш погляд, обсяг обставин, які підлягають встановленню, також є оцінним поняттям і залежить від виду злочинного діяння, його правової кваліфікації та сукупності обставин, отриманих на початковому етапі досудового розслідування. Наприклад, у досудовому розслідуванні, розпочатому слідчим відділенням Краснолиманського МВ ГУМВС України в Донецькій області 4 березня 2015 року за фактом розбійного нападу на громадянина Г., потерпілий безпосередньо вказав на осіб, які вчинили щодо нього кримінальне правопорушення, у зв'язку із чим комплекс слідчих (розшукових) дій було звужено та їх проведення було спрямовано на доведення вини злочинців у вчиненні зазначеного кримінального право-

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Эстонской Республики [Электронный ресурс] : от 12 февр. 2003 г. – Режим доступа : <http://zakon24.ee/ugolovno-processualnyj-kodeks/>. – Загл. с экрана.

² Уголовно-процессуальный закон Латвийской Республики : от 21 апр. 2005 г. – Рига, 2007. – 212 с.

³ Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монографія / І. А. Тітко. – Харків : Право, 2010. – С. 11.

порушення. У цьому випадку обсяг слідчих (розшукових) дій було обмежено проведенням огляду місця події, допитом потерпілого, підозрюваних осіб і проведенням слідчих експериментів за їх участю, долученням висновків проведених необхідних експертиз (судово-медичної, дактилоскопічної, трасологічної, товарознавчої тощо)*.

Натомість, під час досудового розслідування, розпочатого 13 травня 2015 року за фактом розбійного нападу на громадянку Б., ситуація виникла діаметрально протилежна – потерпіла не бачила обличчя злочинців і не запам'ятала їх. Оскільки вони зникли з місця вчинення кримінального правопорушення, для їх встановлення, крім проведення допиту потерпілої, слідчого експерименту за її участю та долучення висновків необхідних експертиз (судово-медичної, трасологічної, матеріалів і речовин, комп'ютерно-технічної), слідчий визначив за необхідне проведення таких процесуальних дій:

1) допиту осіб, які мешкають поблизу з місцем вчинення кримінального правопорушення;

2) тимчасового доступу до речей і документів, а саме інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо;

3) НСРД, зокрема передбачених статтею 268 КПК України – встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; статтею 263 КПК України – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;

4) обшуків, додаткового огляду місця події тощо, проведення яких спрямоване на отримання фактичних даних, що сприяли встановленню обставин, які підлягають доказуванню**.

Відповідно до частини 1 статті 126 КПК Республіки Туркменістан, під час дізнання, попереднього слідства та розгляду кримінальної справи в суді підлягає доказуванню:

– подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину) та склад злочину, передбачений кримінальним законом¹. Отже, законодавець Республіки Туркменістан розмежовує ці поняття, включаючи у склад злочину подію злочину.

* Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

** Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває у провадженні СВ Краснолиманського МВ ГУМВС України в Донецькій області.

¹ Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Туркменістан [Електронний ресурс]: от 18 апреля 2009 г. – Режим доступа: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fvix?rgn=27706. – Загл. с экрана.

Відмінним щодо обставин, які підлягають доказуванню під час провадження за кримінальним переслідуванням, є підхід законодавця Азербайджанської Республіки. У статті 139 КПК цієї держави визначено, зокрема, необхідність встановлення:

- факту й обставин кримінальної події;
- зв'язку підозрюваного чи обвинуваченого з кримінальною подією;
- ознак злочину в діянні, передбачених кримінальним законом¹.

Таким чином, у кримінальному процесуальному законодавстві низки зарубіжних держав мають місце як тотожні, так і відмінні підходи щодо аналізованого поняття, порівняно з аналогічними нормами КПК України. Зокрема, як у КПК України, так і у КПК РФ під час визначення предмета доказування йдеться, насамперед, про необхідність встановлення події злочину (час, місце, спосіб та інші обставини), натомість як за КПК Республіки Білорусь визначення цих елементів належить до встановлення наявності суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом. У КПК Республіки Туркменістан, поряд з подією злочину, підлягає встановленню й склад злочину, передбачений кримінальним законом цієї держави.

Однак, попри розбіжності у визначенні предмета доказування, у КПК України, КПК РФ, КПК Республіки Білорусь, КПК Киргизької Республіки та КПК Естонської Республіки під час проведення досудового розслідування та судового розгляду в обов'язковому порядку підлягають встановленню час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину². Саме встановлення події кримінального правопорушення та її складових є необхідною передумовою законного й обґрунтованого прийняття рішення під час кримінального провадження.

Встановлення події кримінального правопорушення має не лише теоретичне, а й першочергове практичне значення в діяльності слідчих і прокурорів під час розслідування, оскільки це допомагатиме вибудовувати обґрунтовані слідчі версії, сприятиме ефективному плануванню розслідування³.

Отже, подія кримінального правопорушення належить до обов'язкових елементів предмета доказування, має бути визначена в кожному

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]: от 14 июля 2000 г. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420280. – Загл. с экрана.

² Наголова И. Ю. Событие уголовного правонарушения как обстоятельство, подлежащее доказыванию за УПК Украины и ряда других государств (сравнительно-правовой анализ) / И. Ю. Наголова // Право и политика. – 2015. – Спец. вып. – С. 31–36.

³ Воєвода А. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про порушення правил водіння або експлуатації військових машин / А. Воєвода // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 1. – С. 124–125.

конкретному кримінальному провадженні незалежно від виду кримінального правопорушення й осіб, які його вчинили. Цей елемент визначено в пункті 1 частини 1 статті 91 та в частині 1 статті 485 КПК України, а в пункті 1 частини 1 статті 505 КПК України унормовано необхідність встановлення часу, місця, способу та інших обставин суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Встановлення загалом всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та події кримінального правопорушення – зокрема, має винятково важливе значення, оскільки їх у подальшому безпосередньо досліджуватимуть учасники судового провадження. Точне з'ясування події кримінального правопорушення є підґрунтям для визначення інших елементів предмету доказування, що сприятиме встановленню необхідних фактичних даних і прийняттю підсумкових або проміжних процесуальних рішень.

ГЛАВА 2

ЗМІСТ СКЛАДОВИХ ПОДІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPУШЕННЯ ЯК ОБСТАВИНИ, ЯКА ПІДЛЯГАЄ ДОКАЗУВАННЮ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Встановлення часу вчинення кримінального правопорушення

Будь-які дії людина вчиняє в певних зовнішніх умовах та обставинах, серед яких – час, місце, спосіб. У своїй сукупності поведінка особи виявляється у вчиненні нею активних вольових дій (зокрема злочинних) або пасивній вольовій поведінці, утриманні від вчинення дій, які вона зобов'язана була вчинити.

У кримінальному провадженні визначення часу вчинення злочину є надзвичайно важливим для його правильної кваліфікації, встановлення наявності чи відсутності пом'якшуючих або обтяжуючих обставин тощо. Тому правильне розуміння цього поняття необхідне, передусім, з огляду на пряму та зворотну дію закону в часі та сучасні тенденції розвитку національного кримінального законодавства¹.

За Тлумачним словником сучасної української мови поняття «час» означає «...тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами тощо»². У Юридичній енциклопедії час розглядають у декількох ракурсах, залежно від виду правовідносин, з якими пов'язані різні правові наслідки (виникнення, зміна, припинення правовідносин). Зокрема, з юридичної позиції час вчинення злочину трактують як певний проміжок часу (певну частину року, місяця, тижня, доби), протягом якого особа вчиняє передбачену кримінальним законом дію або бездіяльність (незалежно від моменту настання суспільно небезпечних наслідків), що є факультативною ознакою об'єктивної сторони злочину³.

У частині 3 статті 4 КК України законодавець визначив час вчинення злочину як час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. З огляду на встановлене в цій нормі

¹ Василенко В. Д. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину: порівняльний аналіз / В. Д. Василенко // Судова апеляція. – 2015. – № 1 (38). – С. 26.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: Перун, 2005. – С. 1594.

³ Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 6: Т–Я. / [Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – Київ: Укр. енцикл., – 2004. – С. 386.

правило, В. І. Борисов і Ю. А. Пономаренко вважають часом вчинення злочину:

1) із формальним (зокрема «усіченим») складом – час вчинення особою дії або бездіяльності, що є ознакою об'єктивної сторони злочину. Часом вчинення злочинів з «усіченим» складом ці автори визнають час виконання тієї стадії незакінченого злочину, на яку законодавець, залежно від характеру та суспільної небезпечності діяння, переніс момент закінчення злочину;

2) з матеріальним складом – час вчинення особою суспільно небезпечної дії або бездіяльності, незалежно від часу настання їх суспільно небезпечних наслідків, що свідчить про закінчення злочину;

3) триваючого злочину – час вчинення дії або бездіяльності, з яких починається так званий «злочинний стан» особи (залишення в небезпеці, втеча з місця позбавлення волі, незаконне зберігання зброї тощо);

4) продовжуваного злочину – час вчинення останньої дії з-поміж кількох тотожних дій, які об'єднані єдиним наміром і які лише в сукупності становлять єдину «дію» (наприклад, крадіжка останньої деталі комп'ютера, який викрадають частинами);

5) з ускладненим діянням – час вчинення особою всіх передбачених законом складових дій¹.

На думку М. І. Мельника та М. І. Хавронюка, аналіз частини 3 статті 4 КК України свідчить, що часом вчинення: а) одноактного злочину з формальним, зокрема усіченим, складом є день вчинення відповідної дії чи бездіяльності; б) злочину, який характеризується двома діями, – день вчинення останньої дії; в) продовжуваного злочину – день вчинення останнього з тотожних діянь, які, будучи об'єднаними єдиним злочинним наміром, утворюють зазначений вид одиничного злочину; г) триваючого злочину, який полягає у тривалому порушенні особою покладених на неї законом обов'язків, – день їх припинення за волею або всупереч волі винного (затримання особи, явка з повинною, добровільне виконання обов'язку, покладеного на особу під загрозою кримінального переслідування), або з часу настання подій, які трансформують його поведінку в незлочинну (наприклад, викрадення у винного зброї, яку незаконно зберігали, смерть дитини, від утримання якої у формі сплати аліментів ухилявся винний); д) незакінченого злочину (якщо злочин було перервано на стадії готування

¹ Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Харків: Право, 2013. – Т. 1. – С. 16–17.

чи замаху) – день, коли він був припинений з причин, що не залежали від волі винного¹.

Цей підхід зазначених авторів визначає, з одного боку, головні ознаки часу вчинення злочину як одного з елементів об'єктивної сторони злочину, що характеризує його в часовому вимірі, а з іншого – надає можливість для вирішення низки проблемних питань, що виникають у практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

Натомість у літературі часом вчинення злочину визнають не лише певний відрізок часу, протягом якого вчиняють суспільно небезпечне діяння, а також настають суспільно небезпечні наслідки². Факультативність ознаки часу вчинення злочину констатує у своєму визначенні Р. В. Вереша³.

Досить незвичним є надане низкою авторів визначення часу вчинення злочину як проміжку часу «...між початком і завершенням здійснення рухів тіла, що віднесені до небезпечного для інтересів людей діяння, яке прямо або опосередковано встановлене за допомогою статті Особливої частини КК»⁴.

Відмінною від наведених є позиція К. Ю. Берези, який, погоджуючись із раніше висловленою думкою М. С. Таганцева, зазначав, що часом вчинення злочину є час настання наслідків⁵.

Однак низка положень щодо питання встановлення часу вчинення злочину досі залишається дискусійними. Наприклад, трапляються випадки, коли встановити час злочину значно складніше, зокрема це стосується:

- 1) злочинів із часовим розривом між діянням і його наслідками;
- 2) злочинів із часовим розривом між складовими злочинного діяння;
- 3) злочинів із часовим розривом між діями співучасників;
- 4) продовжуваних та триваючих злочинів⁶.

Доцільно детальніше розглянути кожен з наведених випадків встановлення часу вчинення злочину. У разі точного встановлення часу вчинення

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 5-ге вид., перероб. та допов. – Київ : Юрид. думка, 2008. – С. 20.

² Литвиненко Т. А. Кримінальне право України в поняттях і термінах : словник-довідник / Т. А. Литвиненко. – Харків : Форт, 2013. – С. 97; Жаровська Г. П. Кримінальне право України (Загальна частина) : навч. посіб. / Г. П. Жаровська, О. І. Ющик – Чернівці : Чернівець нац. ун-т, 2013. – С. 82.

³ Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Р. В. Вереша. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Київ : Центр учб. літ., 2012. – С. 106.

⁴ Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / [В. М. Трубников, М. В. Даньшин, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. В. М. Трубникова. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 126.

⁵ Береза К. Ю. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і заведенням / К. Ю. Береза // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3-2. – Т. 3. – С. 259.

⁶ Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі [Електронний ресурс] / Ю. А. Пономаренко. – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/monogr_PONOMARENKO.htm – Назва з екрана.

злочину, що є необхідним для характеристики події кримінального правопорушення, постає можливість вирішення низки інших питань – чи досягнув підозрюваний на момент вчинення злочину віку кримінальної відповідальності; чи не закінчилися терміни давності притягнення до кримінальної відповідальності, встановлені статтею 49 КК України; який кримінальний закон слід застосувати тощо. Крім цього, злочинність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначено в законі України про кримінальну відповідальність, що був чинним на час вчинення цього діяння.

Якщо час вчинення злочину і час настання суспільно небезпечних наслідків не збігаються, у юридичній літературі обстоюють позицію, відповідно до якої часом вчинення злочину слід вважати час вчинення суспільно небезпечного діяння, незалежно від часу настання його суспільно небезпечних наслідків. На підтвердження цієї думки Ю. А. Пономаренко, посилаючись на М. І. Блум, зазначає, що ключовим у злочині є власне діяння, а суспільно небезпечні наслідки – явище похідне, час настання яких установити іноді неможливо. Саме таку позицію закладено у формулюванні законодавства, яке визнає часом вчинення злочину час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. На противагу цьому формулюванню, згаданий науковець наводить твердження О. М. Медведєва, на переконання якого під час розв'язання розглядуваної проблеми слід ґрунтуватися на понятті закінченого злочину, коли вчинене діяння відповідає всім ознакам складу злочину, передбаченого кримінальним законом. Як наслідок, він пропонує розрізняти час вчинення для злочинів з формальним і матеріальним складом. Часом вчинення злочину з матеріальним складом, на його думку, є момент настання суспільно небезпечних наслідків, незалежно від того, який проміжок часу минув з моменту вчинення суспільно небезпечного діяння¹.

Цю позицію поділяють й інші науковці, оскільки вона не суперечить частині 3 статті 4 КК України. На їхню думку, діяння у формі дії чи бездіяльності, про які йдеться у цій правовій нормі, слід трактувати як такі, що охоплюють не лише діяння, а й наявність наслідків, які перебувають у безпосередньому причинному зв'язку з діянням. Зокрема, за твердженням низки авторів, часом вчинення закінченого злочину з матеріальним складом є час настання суспільно небезпечних наслідків².

¹ Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі [Електронний ресурс] / Ю. А. Пономаренко. – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/monogr_PONOMARENKO.htm. – Назва з екрана

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 5-те вид., перероб. та допов. – Київ : Юрид. думка, 2008. – С. 20–21

По-іншому визначено питання щодо часу вчинення злочину в законодавстві інших держав. Зокрема, відповідно до частини 2 статті 9 КК РФ, часом вчинення злочину є час вчинення суспільно небезпечної дії (бездіяльності) незалежно від часу настання наслідків¹. На цій підставі низка російських фахівців переконані, що вчиненням злочину слід вважати як закінчений злочин, так і вчинення караних діянь, що утворюють попередню злочинну діяльність (готування до злочину і замах на злочин)².

У частині 2 статті 9 КК РФ встановлено правило, згідно з яким часом вчинення злочину є час вчинення суспільно небезпечного діяння (бездіяльності) незалежно від часу настання наслідків. Крім розуміння часу як календарної дати, обумовленої якою-небудь системою обчислення (шкалою) часу, у кримінальному законі його можуть визначати і як інтервал, період існування певної події. Саме в другому значенні поняття часу використовують у статті 106 КК РФ, що формулює склад вбивства матір'ю новонародженої дитини під час або відразу ж після пологів. Аналогічний зміст має поняття часу в частині 1 статті 331 КК РФ, відповідно до якої будь-який злочин проти військової служби визнають таким лише за умови вчинення діяння в період проходження військової служби або під час проходження військових зборів, а вчинення злочину проти військової служби у воєнний час передбачає застосування законодавства РФ воєнного часу (частина 3 статті 331 КК РФ)³.

Аналогічний підхід до визначення часу вчинення злочину обраний у законодавстві Республіки Молдова та Республіки Білорусь. Для прикладу, у статті 9 КК обох зазначених держав передбачено, що часом вчинення злочину визнають час вчинення дії (бездіяльності), яка завдала шкоди, незалежно від моменту настання наслідків⁴.

Диференційовано визначено час вчинення злочину для формальних і матеріальних складів у законодавстві низки інших держав. Зокрема, відповідно до частини 1 статті 13 КК Республіки Узбекистан, часом вчинення злочину є час вчинення суспільно небезпечного діяння, якщо стаття КК визначає момент закінчення злочину моментом здійснення дії або бездіяльності. Часом вчинення злочину є час настання злочинних наслід-

¹ Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс] : от 13 июня 1996 г. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ – Загл. с экрана

² Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций : В 3 т. Т. 1. Общая часть / А. В. Наумов. – 4-е изд., перераб и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – С. 223.

³ Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс] : от 13 июня 1996 г. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ – Загл. с экрана

⁴ Уголовный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс] : от 18 апр. 2002 г. – Режим доступа : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3835. – Загл. с экрана; Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : от 9 июля 1999 г. – Режим доступа : http://etalonline.by/?type=text&regnum=НК9900275#load_text_none_1 – Загл. с экрана.

ків, якщо стаття КК визначає закінчення злочину моментом настання цих наслідків¹.

Відповідно до частини 1 статті 13 КК України, закінченим злочином є діяння, що містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини Кодексу. Зіставлення цього положення з нормою щодо визначення часу вчинення злочину (частина 3 статті 4 КК України) допомагає їх диференціювати. Зокрема, злочини з матеріальним і формальним складом вважають вчиненими в момент дії чи бездіяльності. Водночас злочин з матеріальним складом є закінченим лише після настання суспільно небезпечних наслідків як обов'язкового елементу об'єктивної сторони складу злочину.

Слушною вважаємо думку Р. В. Вереші, який стверджує, що злочин є закінченим за наявності повної відповідності об'єктивних і суб'єктивних ознак вчиненого злочину об'єктивним і суб'єктивним ознакам складу злочину, визначеному в Особливій частині КК. Відсутність у вчиненому діянні передбачених законом небезпечних наслідків як однієї з ознак матеріального складу злочину свідчить і про відсутність закінченого злочину.

У так званих формальних складах злочинів, що не передбачають встановлення шкідливих наслідків як обов'язкової ознаки складу злочину, продовжує цей автор, злочин є закінченим з моменту вчинення діяння, яке утворює його об'єктивну сторону. Певні стадії вчинення злочину (наприклад, готування до розбійного нападу) можливі в так званих формально-матеріальних складах злочинів.

У матеріальних складах злочину моментом закінчення злочину вважають наявність передбачених законом наслідків. Наприклад, убивство є закінченим з моменту настання смерті потерпілого. Отже, завершальна стадія (закінчений злочин) вчинення злочину з матеріальним складом пов'язана з настанням шкідливих наслідків².

З огляду на зазначене, за загальним правилом часом вчинення злочину є саме час вчинення особою діяння (дії чи бездіяльності), незалежно від того, чи настали злочинні наслідки. Наявність цих факторів має значення для визначення злочину закінченим, але не стосується вирішення питання про його вчинення.

Настання часу вчинення злочину та часу його закінчення мають різні юридичні наслідки. Зокрема, від часу вчинення залежить, за яким законом діяння будуть визнавати злочинним, а за яким – здійснювати кримінальне

¹ Уголовный кодекс Республики Узбекистан [Электронный ресурс] : от 22 сент. 1994 г. – Режим доступа : http://fmc.uz/legisl.php?id=k_ug. – Загл. с экрана.

² Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Р. В. Вереша – 2-ге вид., перероб. та допов. – Київ : Центр учб. літ., 2012. – С. 157.

провадження. Натомість визначення часу закінчення злочину важливе для встановлення всіх стадій кримінального правопорушення, його кваліфікації як готування, замаху чи закінченої дії.

В одноактних злочинах, зауважує низка авторів, час вчинення та закінчення може збігатися. Натомість якщо мав місце злочин, що передбачав два і більше різних послідовних діяння, часом вчинення злочину є час вчинення останнього з них¹. Наведена позиція ґрунтується на тому, що часом вчинення злочину загалом (а не окремих його частин) доцільно вважати час вчинення останнього із цих діянь, які в сукупності формують певний склад. Однак для кримінального провадження значення має час вчинення кожного з діянь, встановлення часових зв'язків, які їх пов'язують, тому досліджуватимуть не лише останнє, а всі діяння, тобто під час повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину орган досудового розслідування зазначає проміжок часу, протягом якого особа вчинила злочинні дії.

Для прикладу, СВ Слов'янського ВП Краматорського відділу поліції ГУНП в Донецькій області 5 липня 2015 року розпочаті досудові розслідування за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 185 КК України, за фактом таємного викрадення майна громадянки Ф. Встановлено, що підозрюваний О., з метою таємного викрадення чужого майна, а саме будівельних матеріалів потерпілої, неодноразово приходив до її будинку, звідки таємно викрадав належне їй майно. Оскільки дії громадянина О. були об'єднані єдиним умислом – таємним заволодінням майном, орган досудового розслідування його дії кваліфікував за частиною 3 статті 185 КК України, а часом вчинення кримінального правопорушення визначив певний період часу з інтервалом від першого до останнього епізодів викрадення ним особистого майна*.

Дискусійним серед науковців є питання щодо визначення часу злочину, вчиненого в співучасті. Частина дослідників схильна моментом вчинення злочину організатором, підбурювачем і пособником вважати момент вчинення виконавцем суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК України. На підтвердження цієї позиції Ю. А. Пономаренко, посилаючись на позицію П. Ф. Тельнова, зазначає про єдиний час вчинення злочину співучасниками, яким є час і місце виконання об'єктивної сторони виконавцем, і наводить аргумент, що фактичний вплив співучасників, які не є виконавцями, не обмежується моментом і

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 5-те вид., перероб. та допов. – Київ: Юрид. думка, 2008. – С. 20

* Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває в архіві Слов'янського міського суду Донецької області.

часом виконання їх функцій. Їхні діяння чинять реальний вплив на весь процес спільного вчинення злочину та втілюються в діях виконавця.

Протилежна позиція, зазначає далі Ю. А. Пономаренко, полягає в тому, що кожен зі співучасників виконує свій склад злочину, якому притаманні свої об'єктивні ознаки, тому часом вчинення злочину для кожного буде час реалізації ним власного злочинного наміру¹.

Безсумнівно, під час розслідування кримінального правопорушення мають бути встановлені конкретні дії, вчинені кожним зі співучасників, щоб індивідуалізувати їх та визначити роль кожного для подальшого притягнення до кримінальної відповідальності лише за ті дії, які насправді були вчинені особою. На наше переконання, злочин, вчинений у співучасті, слід розглядати як єдине ціле, що поєднує кілька діянь співучасників. Адже умисел при співучасті, стверджує низка авторів, передбачає інтелектуальні та вольові моменти, пов'язані зі специфікою спільного вчинення злочину. Інтелектуальний момент полягає в тому, що співучасник усвідомлює суспільну небезпечність не лише вчиненого ним особистого діяння, а й того, яке вчиняє виконавець. Співучасник також передбачає, що дії виконавця спричинять суспільно небезпечний наслідок. Тобто співучасник передбачає, що в результаті його дії розвиток причинного зв'язку призведе до того, що виконавець вчинить задуманий співучасниками злочин. Вольовий момент умислу при співучасті полягає, насамперед, у тому, що всі співучасники бажають, щоб настали наслідки, яких своїми безпосередніми діями прагне досягти виконавець².

У цьому контексті необхідно співвіднести між собою вимоги матеріального та процесуального законодавства. Якщо в межах кримінального права важливою є власне єдність дій співучасників під час вчинення одного злочину, то у кримінальному процесі розглядають роль кожного зі співучасників, зокрема час, місце, спосіб вчинення ними злочинних діянь та їх характеристику. Саме ці та інші встановлені й доведені суттєві обставини вчиненого кримінального правопорушення становитимуть його фактичні обставини, що мають бути викладені у повідомленні про підозру відповідно до пункту 6 абзацу другого частини 1 статті 277 КПК України. З огляду на зазначене, часом вчинення кримінального правопорушення у кримінальному провадженні для кожного зі співучасників доцільно вважати час

¹ Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі [Електронний ресурс] / Ю. А. Пономаренко. – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/monogr_PONOMARENKO.htm. – Назва з екрана.

² Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / [В. М. Трубников, М. В. Даньшин, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. В. М. Трубникова. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 174.

вчинення кожним із них конкретних діянь, охоплених єдиним злочинним умислом усіх співучасників.

У межах розслідування кримінального провадження має бути досліджено діяння кожного зі співучасників, визначено конкретний час, місце та спосіб вчинення їх діянь. Встановлення цих фактичних даних, зафіксованих у джерелах доказів, у сукупності надасть органу досудового розслідування можливість сформулювати повну картину вчиненого кримінального правопорушення та вирішити питання щодо кваліфікації діяння групи осіб згідно з нормами Особливої частини КК України. Наприклад, СВ Краснолиманського МВ ГУМВС України в Донецькій області 14 травня 2015 року розпочало досудове розслідування за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 186 КК України, вчиненого за попередньою змовою групою осіб. Встановлено, що зазначене кримінальне правопорушення вчинили громадяни К., В. та Б. Повідомляючи цим особам про підозру, кожному з них інкримінували діяння, передбачене частиною 3 статті 186 КК України. Однак об'єктивна сторона дій кожного з них різнилася між собою у зв'язку з виконанням підозрюваними особами окремих дій, вчинених саме ними, які в сукупності утворили зазначений склад злочину. Зокрема, Б. перебував у приміщенні торговельної палатки, звідки передавав викрадене майно К. та В., які стояли поза її межами і склали це майно. Після того, як їх побачив сторож, Б., К. та В. з частиною майна втекли, проте цього ж дня були затримані*.

Отже, на нашу думку, часом вчинення злочину у співучасті є проміжок часу, протягом якого співучасники здійснювали спільні, умисні, злочинні дії, спрямовані на вчинення єдиного кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України.

Багатоепізодні злочини або інші злочини, що розтягнуті у часі (продовжувані злочини, триваючі злочини), потребують пильної уваги з погляду дії закону в часі.

На думку Ю. А. Пономаренка, при триваючому злочині діяння є завершеним з моменту початку злочинного стану особи. Тривалість подальшого злочинного стану не впливає на відповідність вчиненого особою діяння тій дії, яка передбачена відповідною статтею КК України, і може мати значення лише для призначення їй покарання. Єдине діяння в складі

---

* Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

продовжуваного злочину буде вчиненим з моменту реалізації особою останнього з низки тотожних діянь, що становлять цей злочин¹.

Таким чином, часом вчинення триваючих кримінальних правопорушень є проміжок часу, протягом якого особа, яка вчинила певну дію чи бездіяльність, перебувала в стані безперервного порушення норми кримінального закону, до дня його припинення за власною ініціативою або всупереч їй. Для прикладу, під час досудового розслідування, розпочатого 13 травня 2015 року СВ Краснолиманського МВ ГУМВС України в Донецькій області за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 263 КК України, встановлено, що громадянин В. у період часу з 9 до 13 травня 2015 року за місцем мешкання незаконно зберігав нарізну вогнепальну зброю. З огляду на зазначене, часом вчинення кримінального правопорушення встановлено саме цей проміжок часу, протягом якого дії громадянина В. утворювали об'єктивну сторону зазначеного злочину – незаконне зберігання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу*.

За аналогією пропонуємо визначати в діяльності з розслідування кримінальних правопорушень час їх вчинення з продовжуваною дією: часом вчинення цього правопорушення є проміжок часу (з дня вчинення першого діяння до останнього тотожного діяння), протягом якого особа вчинила два або більше тотожних злочинних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром, прагненням до досягнення спільної мети, що за результатами вчинення таких дій становлять єдине кримінальне правопорушення, передбачене Особливою частиною КК України.

У кримінальному процесуальному праві поняття «час» має дещо інший зміст. Зокрема, у чинному КПК України цю процесуальну категорію досить часто використовують у значеннях, що не цілком збігаються між собою. Про час як прийнятий країнами світу відлік тривалості за часовими поясами йдеться у частині 1 статті 108, частині 1 статті 137, частині 1 статті 422 КПК України (час проведення конкретної процесуальної або слідчої (розшукової) дії); час як окремий проміжок тривалості чогось, передбачений у частині 2 статті 236, частині 3 статті 340, частині 2 статті 403 КПК України (час, необхідний для реалізації стороною кримінального провадження своїх прав й обов'язків); лише у двох статтях КПК

¹ Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі [Електронний ресурс] / Ю. А. Пономаренко. – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/monogr_PONOMARENKO.htm. – Назва з екрана.

* Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

України (пункт 1 частини 1 статті 91 та пункт 1 частини 1 статті 505) поняття «час» використовують як обставину, яка підлягає встановленню та доказуванню під час досудового розслідування.

Низка авторів цілком слушно зауважує, що встановлення часу вчинення злочину вирішує кілька питань: щодо можливості вчинення його за певний проміжок часу чи в певний час; щодо непричетності або ж можливої причетності окремих осіб, яких перевіряє слідство. Крім цього, встановлення часу вчинення злочину надає можливість визначитися щодо застосування амністії, строків давності тощо¹.

Повною мірою поділяємо позицію М. І. Блум, яка зазначає, що визначення часу вчинення злочину потрібне, по-перше, для встановлення дії кримінального закону в часі; по-друге, для встановлення протиправності суспільно небезпечного діяння; по-третє, для встановлення часу виникнення кримінальних правовідносин; по-четверте, для встановлення передумов кримінальної відповідальності – осудності та досягнення особою передбаченого законом віку, необхідного для визнання її суб'єктом злочину; по-п'яте, для встановлення давності кримінальної відповідальності².

Слушною є думка В. М. Мешкова про те, що властивості часу, використовувани у криміналістиці, неоднакові. В одних випадках необхідно встановити початок або закінчення будь-якої дії, у других – її тривалість, у третіх – послідовність двох і більше явищ, подій. У криміналістиці, продовжує цей автор, застосовують різні поняття, що характеризують криміналістичні аспекти часу: момент часу (відображає початок і кінець будь-якої взаємодії, її тривалість і послідовність); фактор часу (характеризує подію з позицій її тривалості, протяжності між двома моментами часу); часові відношення (характеризують події та явища щодо їх послідовності та взаємозв'язку, тобто встановлюють хронологію їх виникнення, розвитку та припинення). На відміну від моменту часу й інтервалу, часові відношення обов'язково передбачають наявність не менше ніж двох подій або явищ, пов'язаних між собою³. З огляду на вид і механізм вчиненого кримінального правопорушення, кожна із цих категорій певною мірою може підлягати дослідженню, встановленню та доказуванню під час кримінального провадження. Саме тому важливо дотримуватися розроблених криміналістикою науково обґрунтованих рекомендацій щодо наявності чи

¹ Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. Грошевий, С. Стахівський. – 2-ге вид., стер. – Київ : КНТ, Фурса С. Я. 2006. – С. 25.

² Блум М. И. Вопросы борьбы с преступностью : ученые записки / М. И. Блум; отв. ред. А. Лиеде. – Рига : Изд-во Латв. гос. ун-та, 1974. – Вып. 212. – С. 3.

³ Мешков В. М. Установление фактора времени при расследовании преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Мешков Владимир Михайлович. – Киев, 1990. – С. 10.

відсутності часових зв'язків під час розслідування кримінальних правопорушень.

Урахування фактора часу в кримінальному провадженні, зазначає Н. М. Татарин, має важливе практичне значення, зокрема щодо визначення точного часу події кримінального правопорушення, встановлення часових зв'язків між фактами, з'ясування черговості подій або дій, обчислення тривалості подій тощо¹.

Для різних злочинів час їх вчинення може бути встановлено з різним ступенем точності. В одних випадках достатньо встановити лише час початкового та кінцевого моментів злочинної діяльності, в інших – доведеність обвинувачення не викликає сумніву, якщо буде точно встановлено день вчинення злочину, а в третіх – розкриття злочину неможливе без точного встановлення часу, а іноді навіть хвилин вчинення злочину².

Для прикладу, під час досудового розслідування, розпочатого 2 січня 2015 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 185 КК України, та проведення необхідних процесуальних дій визначено проміжок часу, протягом якого підозрюваний К. вчинив крадіжку – у період з 30 жовтня до 26 листопада 2014 року. Точніше дату вчинення кримінального правопорушення встановити не вдалося: підозрюваний К. відмовлявся від дачі показань, потерпіла М. у своїх свідченнях зазначала саме цей проміжок часу, коли вона була відсутня у своєму будинку в с. Ямпіль Краснолиманського району Донецької області, а допити її сусідів позитивного результату не забезпечили. Саме тому в повідомленні про підозру було зазначено проміжок часу, коли було вчинено це кримінальне правопорушення. Матеріали цього кримінального провадження було направлено до суду, де розглянуто по суті*.

Під час здійснення досудового розслідування, розпочатого 7 жовтня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 185 КК України, та проведення необхідних процесуальних дій (огляд місця події, допити потерпілого та свідків тощо) визначено день вчинення громадянином С. кримінального правопорушення – 6 жовтня 2016 року близько 16-ї години. Але ця обставина не вплинула на кваліфікацію дій підозрюваного або на доведеність його причетності до вчинення крадіжки. Завдяки проведенню подальших необхідних слідчих

¹ Татарин Н. В. Криміналістична характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва / Н. В. Татарин // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 1. – С. 145.

² Ляш А. О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; за наук. ред. Ю. М. Грошевого. – К.: Ун-т «Україна», 2006. – С. 118.

* Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

(розшукових) дій встановлено, що сліди пальців рук, вилучені за місцем вчинення крадіжки, згідно з висновком експерта, належать саме громадянину С., а за місцем його мешкання вилучено викрадене в потерпілої К. майно*.

Натомість у досудовому розслідуванні, розпочатому 1 квітня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 187 КК України за фактом вчинення розбійного нападу на громадянку Р. необхідно було встановити не лише конкретний день, а й час вчинення кримінального правопорушення. Це було пов'язано із заявленням підозрюваними неправдивого алібі про те, що вони в день і час вчинення щодо потерпілої Р. злочинних дій перебували в іншому місті, за 70 км від місця вчинення кримінального правопорушення. Тому необхідно було встановити, де саме і коли саме були підозрювані особи в час вчинення розбійного нападу. Із цією метою проводили допити їх родичів і знайомих, перевіряли їх телефонні розмови тощо**.

У науковій літературі часом вчинення злочину прийнято вважати загальною властивістю фізичних процесів, які відбуваються один за одним у певній послідовності, розвиваються за стадіями, мають тривалість¹. Цілком слушно зазначає В. М. Лога, що час пронизує всю систему криміналістичної характеристики, пов'язує між собою всі її елементи².

Встановлення часу вчинення злочину, зауважує В. Ю. Шепітько, має важливе криміналістичне значення, оскільки час впливає на всі етапи виникнення, існування та використання доказової інформації. Врахування часового фактора під час розслідування надає можливість: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між окремими фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) обчислити тривалість різних подій тощо³.

Час вчинення кримінального правопорушення не завжди збігається з часом його завершення. Залежно від особливостей конкретного складу, можливі варіації визначення часу вчинення, однак у будь-якому разі наявний безпосередній зв'язок між ним і діянням (дією чи бездіяльністю),

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

** Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває у провадженні СВ Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області.

¹ Спасенко К. О. Обстановка, час і місце як елементи криміналістичної характеристики злочинних порушень правил безпеки при виконанні робіт із підвищеною небезпекою / К. О. Спасенко // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. – 2013. – № 13. – С. 154.

² Лога В. М. Типова обстановка вчинення злочинів як елемент криміналістичної характеристики завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності / В. М. Лога // Митна справа. – 2011. – Ч. 2 – № 2 (74). – С. 302.

³ Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. – Изд. 4-е. – Харків : Одиссей, 2011. – С. 256

незалежно від особливостей об'єктивної сторони злочину, які передбачають обов'язковість настання злочинних наслідків. Наприклад, під час досудового розслідування, розпочатого 5 червня 2015 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого статтею 290 КК України за фактом знищення, підробки та зміни номера кузова автомобіля «LAND ROVER» (державний номерний знак АР 2121 ВХ) встановлено, що зміни в первинний зміст клейма номера кузова цього автомобіля вніс громадянин П., що перебував за кермом, 2013 року. Саме ці дії утворювали об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення, а часом його завершення є час виявлення його органами ДАІ ГУ МВС України в Донецькій області*.

Під час анкетування слідчі органів досудового розслідування мали відповісти на запитання, у яких саме випадках припустимо в повідомленні про підозру зазначити орієнтовний час вчинення кримінального правопорушення. Відповіді практичних працівників підтвердили необхідність встановлення та доказування саме орієнтовного часу в усіх випадках – так вважають 98 (41,5 %) слідчих; залежно від ситуації: під час вчинення продовжуваних і триваючих кримінальних правопорушень – 70 (29,7 %) опитаних; за наявності часового розриву між діянням та його наслідками – 47 (19,9 %) респондентів; за наявності часового розриву між діями співучасників – 43 (18,2 %)»; за наявності часового розриву між складовими злочинного діяння – 41 (17,4 %) слідчий.

Значення часу вчинення кримінального правопорушення не обмежене лише розглянутими питаннями. Правильно визначений час впливає ще на низку процесуальних аспектів, що мають істотне значення. Зокрема, відповідно до пункту 1 частини 1 статті 208 КПК України, підставою затримання підозрюваної особи без ухвали слідчого судді та суду є затримання під час вчинення злочину або замаху на його вчинення. Однак законодавець не обмежує можливість затримання особи лише часом вчинення злочину. Відповідно до пункту 2 частини 1 цієї статті, її може бути затримано безпосередньо після вчинення злочину, якщо очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

У цьому контексті час вчинення кримінального правопорушення розглядають як інтервал, протягом якого особа вчиняє діяння, і досить

---

* Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває в провадженні СВ Лиманського відділення поліції Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області.

** За умовами анкетування, на це запитання можливі декілька відповідей з числа запропонованих. Процентне співвідношення подається до загального числа проанкетованих слідчих.

широке коло суб'єктів наділені правом втрутитися в перебіг його вчинення шляхом перешкоджання та затримання злочинця. У разі якщо перешкодити вчиненню все ж не вдалося, законодавець залишає можливість легального затримання особи, використовуючи конструкцію «безпосередньо після вчинення». Для того, щоб визначити, чи було затримання законним, першочергово встановлюють, чи було це затримання здійснено під час вчинення кримінального правопорушення.

Натомість у частині 1 статті 509 КПК України визначено, що для проведення психіатричної експертизи мають бути наявними обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати власні дії або керувати ними. Для встановлення неосудного стану, насамперед, має бути визначено, протягом якого проміжку часу цей неосудний стан міг тривати, тобто має бути встановлено час вчинення дій, визначених як кримінальне правопорушення чи як суспільно небезпечне діяння.

Для застосування заходів медичного характеру слід встановити, відповідно до частини 1 статті 505 КПК України, не лише загальні обставини предмета доказування, а й наявність в особі розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер її розладу чи наявність психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування.

Нарешті, правильне визначення часу вчинення кримінального правопорушення впливає на можливість застосування норм щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (стаття 49 КК України). Зокрема, для встановлення строків, передбачених у цій статті, визначенню підлягає інтервал часу з дня вчинення особою кримінального правопорушення до дня набрання вироком законної сили.

Інколи трапляються ситуації, коли одержують суперечливі відомості щодо часу вчинення кримінального правопорушення. Більшість серед проанкетованих слідчих не вбачають у цьому проблему: на думку 99 (41,9 %) з них, у цьому випадку слід зазначити певний проміжок часу, коли було вчинено кримінальне правопорушення. Ще 67 (28,4 %) слідчих переконані, що у повідомленні про підозру потрібно зазначити орієнтовний час його вчинення. Цікавою є відповідь 63 (26,7 %) респондентів, які вважають за необхідне продовжувати проведення процесуальних дій, спрямованих на встановлення конкретного часу вчинення кримінального

правопорушення. На наш погляд, ця позиція практичних працівників зайвий раз свідчить про важливість встановлення часу вчинення кримінального правопорушення та використання для цього всіх можливих процесуальних засобів збирання доказів.

Водночас привертає увагу відповідь на це запитання 7 респондентів, що становить лише 3 % від загального числа опитаних. На думку цих слідчих, якщо одержано суперечливі відомості про час вчинення кримінального правопорушення, слід закрити кримінальне провадження. Вважаємо, що за наявності певних умов з такою позицією можна цілком погодитися. Зокрема, коли за обставинами вчинення кримінального правопорушення потрібно встановити час із точністю до дня тижня, годин чи хвилин, а процесуальні можливості його встановлення вичерпано, проте суперечності залишилися й усунути їх неможливо, прийняття рішення про закриття кримінального провадження, на наше переконання, буде необхідним і можливим.

Отже, час вчинення кримінального правопорушення – це складова події кримінального правопорушення, передбаченої в пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України як обставини, що має важливе значення та підлягає доказуванню у кримінальному провадженні. Під час його визначення важливо враховувати значну кількість аспектів, серед яких: особливості певного кримінального правопорушення; його належність до складних, триваючих, продовжуваних; стадію вчинення, наявність або відсутність співучасті у його вчиненні тощо.

Час вчинення злочину не можна ототожнювати з часом його закінчення, оскільки ці суміжні поняття мають різне кримінально-правове значення. Вирішуючи це питання, слід, передусім, керуватися відмінністю понять «час вчинення» і «час закінчення» злочину. Відповідно до частини 3 статті 4 КК України, часом вчинення злочину є час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. Натомість закінченим злочином, згідно з частиною 1 статті 13 КК України, є діяння, яке містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу. Таким чином, фактично цілком виконаним (вчиненим) злочин буде лише з моменту настання суспільно небезпечних наслідків.

У науці кримінального права закінченими можуть бути кримінальні правопорушення з матеріальним і формальним складами. Час вчинення кримінального правопорушення з матеріальним складом, на нашу думку, настає з моменту вчинення суб'єктом злочину певних дій, які певним чином впливають на об'єкт злочину, незалежно від настання суспільно

небезпечних наслідків, а часом закінчення – момент настання суспільно небезпечних наслідків, які утворюють у своїй сукупності з вчиненими діями певний склад злочину, передбачений Особливою частиною КК України.

Часом вчинення кримінального правопорушення з формальним складом, що не передбачає настання суспільно небезпечних наслідків, є момент вчинення особою власне діяння, а часом закінчення – момент, з якого вчинене особою діяння буде відповідати всім ознакам такого складу злочину, тобто в момент закінчення суспільно небезпечної дії чи бездіяльності.

З огляду на викладене, проглядається сталий взаємозв'язок між часом вчинення діяння та часом вчинення кримінального правопорушення. Для прикладу, часом вчинення кримінальних правопорушень з матеріальним і формальним складами є час вчинення особою суспільно небезпечного діяння. Часом вчинення незакінченого кримінального правопорушення є час вчинення дій, які відповідають змісту замаху або готування. Часом вчинення кримінального правопорушення у співучасті є час вчинення кожним зі співучасників дій, спрямованих на досягнення спільної мети під час вчинення останнього. Часом вчинення триваючого кримінального правопорушення є час початку злочинного стану, а продовжуваного – з дня вчинення першого діяння до останнього тотожного, які в сукупності становлять склад злочину.

Часом вчинення кримінального правопорушення з позицій кримінального процесу вважаємо проміжок часу, протягом якого особа вчиняла діяння (дію або бездіяльність), що утворює склад кримінального правопорушення відповідно до Особливої частини КК України. Від того, наскільки точно й повно буде встановлено час вчинення кримінального правопорушення та досліджено предмет доказування загалом, доведено його обставини й визначено елементи, залежать глибина перевірки висунутих версій та їх наслідків, правильність визначення комплексу процесуальних дій і послідовності їх проведення, а у підсумку – об'єктивність прийнятого рішення на досудових і судових стадіях кримінального провадження¹.

---

¹ Наголова І. Ю. Час як елемент події кримінального правопорушення / І. Ю. Наголова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2016. – № 2 (56). – С. 120–125

2.2. Встановлення місця вчинення кримінального правопорушення

Кримінальне провадження є складною та багатогранною діяльністю, що передбачає різні системи та дії. Її підґрунтям є діяльність щодо з'ясування обставин події кримінального правопорушення, збирання та закріплення фактів, що підтверджують або спростовують наявність цієї події. Аналізована діяльність завжди пов'язана з пізнанням обставин минулого, тобто тих, свідком яких не були ні слідчий, ні прокурор, ні суд. Пізнати ці обставини вони можуть лише опосередкованим шляхом, ґрунтуючись на тих фактичних даних про подію, що сталася, які залишилися в об'єктивному світі.

Головним аспектом кримінальної процесуальної діяльності є пізнання обставин вчиненого кримінального правопорушення, що відбувається за загальними правилами пізнавальної діяльності. Особливістю пізнання, здійснюваного органами досудового розслідування, прокурором і судом, є те, що воно є засвідчувальним: установлені під час досудового розслідування та судового розгляду факти й обставини мають бути підтверджені відомостями й фактами, одержаними у визначеному законом порядку.

Встановлення місця вчинення кримінального правопорушення передбачає обсяг фактичних даних, що можуть бути виявлені, зафіксовані й вилучені під час його огляду. Місце події та його матеріальна обстановка є одним з головних і найбагатших джерел інформації, відображенням наслідків певного кримінального правопорушення. Здебільшого розкриття злочинів цілком залежить від повноти використання цього джерела, проте, на жаль, воно не завжди чітко й однаково відображає подію кримінального правопорушення¹. У статтях 30, 46, 50, 119 СКС вже йшлося про необхідність встановлення обставин вчинення злочину, а саме характеру злочинної дії, часу та місця її вчинення, на підставі яких мировий суддя приймав рішення про доручення поліцейським встановлення інших обставин вчинення злочинної дії.

Висвітлюючи питання підсудності за місцем вчинення злочину, стаття 208 СКС передбачала визначення місця вчинення злочину, згідно з яким це «... местность, где выполнен законный состав деяния или при обвинении в одном лишь покушении на преступное деяние, где прекратилось его выполнение. Отсюда следует, что на местную подсудность не

¹ Криминалистика: методика расследования преступлений, совершаемых военнослужащими Вооруженных Сил Российской Федерации : учебник / под общ. ред. А. Н. Савенкова. – М. : Юрлитинформ, 2007. – С. 189.

должно влиять ни место совершения подготовительных действий, хотя бы они сами по себе воспрещены законом, ни место наступления последствий преступления или пользования плодами или сокрытия следов его, при том, разумеется, условии, что эти действия и последствия не входят в законный состав преступления, определяющего подсудность дела.

Местом же преступного бездействия признается, по общему правилу, то место, где известное действие должно было быть совершено и, тем не менее, совершено не было»¹.

З розвитком вітчизняного законодавства мали місце неодноразові спроби визначити та закріпити поняття «місце вчинення злочину», однак загальноприйнятого визначення цього терміна українське законодавство досі не має. Попри це, зазначене поняття вживають у науці кримінального права, кримінального процесуального права та криміналістики. Однак значення, у якому вжито цей термін у науці кримінального права, різняться зі значенням, у якому його використано в науці кримінального процесуального права. Ознака місця вчинення злочину у кримінальному праві є визначальною для кваліфікації діяння як певного злочину, передбаченого диспозицією правової норми. Водночас для науки кримінального процесуального права та криміналістики місце вчинення, навпаки, має значення встановлення конкретного кримінального правопорушення з-поміж інших для його ретельного дослідження, з'ясування способу вчинення як складової події кримінального правопорушення і як елементу криміналістичної характеристики, для пошуку та вилучення слідів з метою їх подальшого використання в доказуванні, визначення місця проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні на підставі вимог статті 218 КПК України, обрання методики розслідування кримінального правопорушення.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови місце трактовано як простір земної поверхні, зайнятий або який може бути зайнятий ким-, чим-небудь; простір, пункт, де що-небудь розмішене, відбувається тощо; певний пункт, площа, призначена для кого-, чого-небудь; певна площа, спеціально облаштована для того, щоб на ній розміститися; певна місцевість; окрема ділянка, частина чого-небудь².

Місце злочину в Юридичній енциклопедії визначено як простір, зокрема територія місцевості, лінія кордону, ділянка земної, водної поверхні чи повітряного простору, приміщення або транспортний засіб, де

¹ Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий : В 2 кн. – Кн. 2. / под общ. ред. проф. М. Н. Гермета. – М., 1914. – С. 528–529.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : Перун, 2005. – С. 679.

були розпочаті, продовжені, закінчені чи припинені злочинні дії. Чинність КК України загалом залежить від місця злочину, зокрема від того, вчинено злочин на території України чи за її межами (статті 4 та 5 КК України)¹.

У законодавстві України донині не запропоновано визначення поняття «місце вчинення злочину». Унаслідок цього в теорії кримінального права наявні різні точки зору щодо цього поняття, що створює непередбачувані проблеми та труднощі під час застосування чинного кримінального законодавства на практиці².

Відповідно до Особливої частини КК України, місцем вчинення злочину в одних випадках уважають територію України, повітряний простір, економічну зону України, а в інших використовують його як географічне поняття (наприклад, море, внутрішні морські та територіальні води, атмосферне повітря, вода, транспортні комунікації). У низці складів злочинів місце їх вчинення – це територія, на яку поширюється чітко визначений правовий режим.

Зокрема, визначаючи місце вчинення злочину за кримінальним правом України, Р. В. Вереша стверджує, що це окреслена в законі певна територія, на якій вчиняють злочин. Наприклад, це митний кордон (стаття 201 КК України), територія заповідника (частина I статті 248 КК України), поверхня і надра морського дна відповідних районів, які прилягають до узбережжя або островів, що має назву «континентальний шельф» України (стаття 244 КК України), поле бою (стаття 432 КК України)³.

Ширше досліджуване поняття розглядають Г. П. Жаровська й О. І. Ющик. На думку цих авторок, місце вчинення злочину – це певна територія, на якій відбулася подія злочину або настали суспільно небезпечні наслідки. Зокрема, у статті 201 КК України передбачено відповідальність за контрабанду, тобто переміщення вказаних у законі предметів «через митний кордон України»⁴.

Аналогічну позицію обстоюють й інші науковці⁵. На думку В. Б. Малиніна та О. Ф. Парфьонова, місце вчинення злочину слід трактувати в контексті двох взаємопов'язаних аспектів цього поняття: у широко-

¹ Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 3: К–М. / [Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – Київ: Укр. енцикл., 2001. – С. 602–603.

² Мороз В. Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони / В. Г. Мороз // Юридична наука – 2014. – № 5. – С. 122.

³ Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Р. В. Вереша. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Київ: Центр учб. літ., 2012. – С. 106.

⁴ Жаровська Г. П. Кримінальне право України (Загальна частина): навч. посіб. / Г. П. Жаровська, О. І. Ющик. – Чернівці: Чернівець. нац. ун-т, 2013. – С. 82.

⁵ Литвиненко Т. А. Кримінальне право України в поняттях і термінах: словник-довідник / Т. А. Литвиненко. – Харків: Форт, 2013. – С. 51; Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – 4-те вид., перероб. і допов. – Харків: Право, 2010. – С. 135.

му розумінні – це частина фізичного простору, територія, на яку поширюється юрисдикція певної держави; у вузькому – просторова характеристика злочину, що безпосередньо зазначена чи мається в диспозиціях кримінально-правових норм і впливає на кваліфікацію злочину та індивідуалізацію покарання. Ці автори пропонують визначати місце вчинення злочину як певну територію, описану в диспозиції кримінально-правової норми, на якій було вчинено суспільно небезпечне діяння чи настав злочинний результат¹.

Не поділяючи цю думку, низка авторів розглядає поняття місця вчинення злочину як певну територію, на якій вчиняють злочин², тобто не включають до його визначення таку обставину, як необхідність настання суспільно небезпечних наслідків, або зазначають, що місце вчинення злочину – позначена в диспозиції статті Особливої частини КК України ділянка території, яка обумовлює небезпечність діяння для інтересів людей³.

Питання визначення поняття місця злочину аналізує В. Г. Мороз і наводить три найпоширеніші позиції, висловлені у літературі, а саме:

1) місце настання злочинних наслідків не охоплено поняттям місця вчинення злочину. Наприклад, пише ця авторка з посиланням на думку Т. О. Леснієвськи-Костаревої, місце вчинення злочину – це територія або простір, де виконавець вчиняє діяння, що утворює об'єктивну сторону складу злочину, незалежно від місця настання злочинного результату;

2) місце вчинення злочину може охоплювати місце настання злочинних наслідків. Зокрема, В. Г. Мороз наводить думку Є. Л. Стрельцова, згідно з якою місце вчинення злочину – це певна територія, де було розпочато і/або закінчено злочинне діяння і/або настали злочинні наслідки;

3) місце вчинення злочину завжди охоплює місце настання злочинних наслідків. Зокрема, продовжує вказана авторка, О. М. Омельчук вважає, що місцем вчинення злочину є певна територія, на якій вчиняють суспільно небезпечне діяння та настають суспільно небезпечні наслідки⁴.

Кожний підхід до визначення поняття «місце вчинення злочину» як кримінально-правової категорії заслуговує на увагу і має право на існування, оскільки всі вони є обґрунтованими, дослідженими та побудованими на

¹ Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов – СПб. : Изд-во Юрид. ин-та, 2004. – С. 270.

² Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., перероб. та допов.]. – Київ : Атіка, 2009. – С. 122.

³ Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / [В. М. Трубников, М. В. Даньшин, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. В. М. Трубникова. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – С. 125-126.

⁴ Мороз В. Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони / В. Г. Мороз // Юридична наука. – 2014. – № 5. – С. 125-129.

засадах повноти, всебічності та неупередженості дослідження обставин вчиненого злочину. Однак, на нашу думку, під час досудового розслідування підлягають дослідженню як місце вчинення кримінального правопорушення (місце, у якому діяння було розпочате, продовжене та завершене), так і місце настання злочинних наслідків. Вважаємо ці два поняття складовою події кримінального правопорушення, незалежно від того, який склад (формальний чи матеріальний) злочину та чи є злочинні наслідки обов'язковою або факультативною ознакою цього складу.

Досліджуючи поняття «місце вчинення злочину» з позиції кримінального процесуального права, Р. Ю. Савонюк визначає його як конкретну територію, місцевість чи її частину, приміщення, транспорт або інше місце, що має географічне чи топографічне визначення (річка, міст і т.п.), де було вчинено дії, які утворюють об'єктивну сторону злочину¹.

Уважаємо більш слушною позицію А. О. Ляша та С. М. Стахівського, які обґрунтовують, що місце вчинення злочину є територією, на якій вчинено злочинне діяння (бездіяльність). На думку цих авторів, ступінь точності встановлення місця вчинення злочину також може бути різним: в одних випадках розкрити злочин неможливо, не встановивши місця вчинення злочину з точністю, що вимірюється метрами, в інших – це місце може бути визначено у вигляді назви населеного пункту, назви залізничної станції, вокзалу тощо².

До прикладу, під час досудового розслідування, розпочатого 2 січня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 121 КК України, за фактом спричинення умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого К., необхідність встановлення точного місця вчинення кримінального правопорушення на кухні в будинку 78 на вул. Партизанській у м. Лимані Донецької області зумовлена можливістю виявлення в цьому приміщенні слідів і речових доказів, які є об'єктами криміналістичних та інших видів експертиз і нададуть можливість органу досудового розслідування швидко, повно та неупереджено встановити подію кримінального правопорушення й інші елементи предмета доказування для обґрунтованого повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення*.

¹ Савонюк Р. Ю. Доказування в досудовому слідстві: навч. посіб. / за ред. О. М. Бандурки. – Сімферополь: ДОЛЯ, 2003. – С. 73.

² Ляш А. О. Докази і доказування у кримінальному судочництві: навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; за наук. ред. Ю. М. Грошевого. – К.: Ун-т «Україна», 2006. – С. 118–119.

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

Натомість під час досудового розслідування, розпочато 4 жовтня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 263 КК України за фактом незаконного придбання, носіння та зберігання бойових припасів без передбаченого законом дозволу громадянином Б. у смт. Дробишево Лиманського району Донецької області точне встановлення місця вчинення кримінального правопорушення було не обов'язкове. У цьому випадку відомостей про назву населеного пункту, де було вчинено дії, що утворюють об'єктивну сторону складу зазначеного кримінального правопорушення, цілком достатньо для повідомлення про підозру громадянину Б. та спрямування матеріалів кримінального провадження з обвинувальним актом до суду для розгляду по суті*.

Водночас Д. С. Паламар місце вчинення злочину визначає як конкретизовану в законі в певній формі територію, на якій вчиняють суспільно небезпечні дії¹. Розглядаючи особливості предмета доказування в кримінальному провадженні, пов'язаному з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним працівником, Ю. В. Задорожко, посилаючись на М. М. Яковлева, виокремлює такі місця вчинення зазначеного злочину: 1) загальне місце діяльності суб'єкта, тобто медичний заклад, де пацієнту було надано медичну допомогу, що мала негативні наслідки; 2) місце виконання суб'єктом злочину окремих дій, де він реалізує свою професійну активність (автомобіль швидкої допомоги, хірургічна палата тощо); 3) місце настання наслідків злочинного діяння².

Отже, стосовно визначення місця вчинення кримінального правопорушення в наукових колах триває дискусія. Одні автори ототожнюють його з територією, на якій здійснено дії як об'єктивна сторона злочину, інші наполягають на необхідності врахування місця настання злочинних наслідків. Немає єдиного погляду і серед проанкетованих нами слідчих. Щоправда, на думку більше ніж половини з них – 130 (55,1 %) респондентів, місцем вчинення кримінального правопорушення є територія, на якій його було вчинено, і ця позиція цілком збігається з нашою. Водночас 58 (24,5 %) слідчих зазначають, що місцем вчинення кримінального право-

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

¹ Паламар Д. С. Доказування події злочину в ході розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами [Електронний ресурс] / Д. С. Паламар. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kyuv/2009_2/09.pdf. – Назва з екрана.

² Задорожко Ю. В. Особливості предмета доказування в кримінальному провадженні, пов'язаному з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним працівником (ст. 140 Кримінального кодексу України) / Ю. В. Задорожко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. (Серія «Право») – 2014. – Вип. 3. – Т. 3. – С. 71.

порушення слід уважати територію, на якій його було вчинено та виявлено його наслідки; на думку 37 (15,7 %) осіб, цим місцем є територія, на якій вчинено кримінальне правопорушення чи виявлено його наслідки, незалежно від їх розташування; лише 11 (4,7 %) респондентів переконані, що цим місцем є територія, на якій було виявлено злочинні наслідки.

У разі якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме або його вчинено за межами України, місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор з огляду на місце виявлення ознак кримінального правопорушення, місце перебування підозрюваного чи більшості свідків, місце закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо (частина 3 статті 218 КПК України).

Тож доходимо висновку, що за логікою законодавця, місце закінчення кримінального правопорушення, як і місце настання його наслідків, не є складовою місця його вчинення. Ми цілком поділяємо таке тлумачення, оскільки місце вчинення кримінального правопорушення є певною територією, місцевістю, площиною, на якій винна особа виконала всі дії, передбачені об'єктивною стороною певного злочину, незалежно від настання злочинних наслідків.

Слід підкреслити, що поняття «місце вчинення злочину» у матеріальному й процесуальному праві не є тотожними. У кримінальному праві це поняття характеризують певною узагальненістю ознак, притаманних невизначеній кількості територій. З позиції кримінального процесу місцем є конкретна територія з визначеними межами, на якій було вчинено конкретне кримінальне правопорушення. Крім цього, у кримінальному праві належність місця настання злочинних наслідків до місця вчинення злочину є питанням дискусійним. Натомість у межах кримінального процесу місце настання наслідків має бути досліджене в будь-якому випадку як обставина, передбачена пунктом 1 частини 1 статті 91 КПК України.

Таким чином, проаналізувавши погляди вчених щодо визначення місця вчинення кримінального правопорушення як правової категорії, пропонуємо викласти його в такій редакції: місце вчинення кримінального правопорушення – це територія суші, вода або повітряний простір, на яких шляхом реалізації обраного способу вчиняють кримінальне правопорушення незалежно від настання наслідків, злочинного результату.

Однак невіршеним лишається питання приналежності місця настання злочинних наслідків. На думку Р. Ю. Савонюка, місце настання наслідків злочину належить до категорії «місце події», причому термін «місце злочину» має вужче значення, порівняно з терміном «місце події», яке прийнято

розуміти як будь-яке місце, де відбулися зміни у зв'язку чи під впливом злочинного діяння¹.

Аналізуючи загальні положення огляду місця події, Н. І. Клименко вказує лише одну категорію із зазначених вище – місце події, дійшовши висновку, що місцем події може бути не лише те місце, де вчинено злочин, а й те, де знайдено різні сліди, що вказують на його зв'язок зі злочинном. Зазвичай це місце підготовки до злочину, приховування об'єктів злочинного посягання, знарядь злочину й інших речових доказів. Місцем події, зазначає далі ця авторка, може бути певна ділянка території (суші, водної поверхні, дна водоймища) чи приміщення. Існують «рухливі» місця події: залізничні чи трамвайні вагони, автобуси, тролейбуси, автомобілі, морські й річкові судна².

Отже, поняття місця вчинення злочину та місця події є спорідненими поняттями, однак, їх не варто ототожнювати. Ми цілком поділяємо позицію науковців, які вважають, що місцем події є ділянка місцевості, житло чи інше приміщення, у межах якого виявлено сліди й об'єкти, що свідчать про вчинений злочин. Вони зазначають, що «...местом происшествия следует считать любой локализованный участок пространства, где обнаружены следы, предметы и другие объекты, относительно которых возникло обоснование предположение о том, что они появились в результате совершения преступления»³. Поза межами місця вчинення злочину зазначені обставини досліджують шляхом складання однойменних протоколів огляду місця події, з метою подальшої конкретизації місця вчинення злочину, шляхів можливого до нього підходу та відходу з нього.

На думку С. О. Величкіна, «...местом происшествия является не только то место, где совершено преступление, но и то, где обнаружены различные следы, указывающие на его связь с преступлением. Обычно это место подготовки к преступлению, место сокрытия объектов преступного посягательства, орудий преступления и других вещественных доказательств»⁴.

Аналогічну позицію обстоює й В. Ю. Шепітько, зазначаючи, що місце події – це певна територія або приміщення, у межах яких відбулася сама подія злочину або виявлені його наслідки. Місце події є ширшим понят-

¹ Савонюк Р. Ю. Доказування в досудовому слідстві: навч. посіб. / за ред. О. М. Бандурки. – Сімферополь: ДОЛЯ, 2003. – С. 73.

² Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посіб. / за ред. Н. І. Клименко. – Київ: Юрінком Інтер, 2005. – С. 3.

³ Руководство по расследованию преступлений: науч.-практ. пособие / [А. В. Гриненко, Т. В. Каткова, Г. К. Кожевников и др.]. – Харьков: Консум, 2001. – С. 331.

⁴ Криминалистика: учебник / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. – СПб.: Лань, 2001. – С. 467.

тям, ніж місце злочину, оскільки пов'язане з виявленням матеріальних змін, які стосуються події злочину¹.

Водночас І. В. Данько вважає, що термін «місце події» є узагальненішим й охоплює не лише місце можливого злочину, а й адміністративного проступку, суспільно небезпечного діяння неосудного або дій, зовсім не пов'язаних із недотриманням норм права².

Отже, місце події є більш широким та всеосяжним поняттям, що охоплює місце підготовки до вчинення злочину, місце безпосереднього вчинення злочину, місце приховання слідів злочину та наслідки злочинного діяння. Першочерговим фактором під час проведення досудового розслідування у кримінальному провадженні є саме встановлення місця вчинення злочину, який є відправною та допоміжною ланкою для встановлення інших складових події кримінального правопорушення. Однак поняття «місце події» та «місце вчинення злочину» не завжди збігаються. Встановивши місце події, що є, наприклад, місцем настання наслідків злочину чи виявлення знарядь його вчинення або предметів злочинного зазіхання, слідчий має встановити й дослідити місце вчинення злочину в межах проведення огляду місця події.

Наприклад, під час досудового розслідування, розпочатого 7 вересня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 289 КК України щодо незаконного заволодіння транспортним засобом, встановлено, що місце події та місце вчинення кримінального правопорушення між собою не збігалися: підозрюваний Б. незаконне заволодіння транспортним засобом здійснив у м. Лимані Донецької області, а зберігав його за місцем мешкання в селищі Зарічне Лиманського району Донецької області, де згодом транспортний засіб було виявлено й вилучено (на відстані близько 15–17 км від місця вчинення кримінального правопорушення)*.

Навпаки, під час досудового розслідування, розпочатого 9 жовтня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 121 КК України за фактом спричинення умисного тяжкого тілесного ушкодження громадянину М. встановлено, що підозрювана З. завдала тілесних ушкоджень за місцем їх спільного мешкання з потерпілим М. у будинку 6 на вул. Центральній у селищі Кримки Лиманського

¹ Шепілько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. – Изд. 4-е. – Харьков : Одиссей, 2011. – С. 158–160.

² Данько И. В. Место происшествия как объект осмотра в уголовном процессе / И. В. Данько // Проблемы совершенствования правоохранительной деятельности в области противодействия преступности и коррупции : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 22 дек. 2011 г. [редкол.: А. В. Конюк и др.] – Минск : БГУФК, 2012. – С. 61.

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває у Краснолиманському міському суді Донецької області.

району Донецької області. З огляду на зазначене, місце події та місце вчинення кримінального правопорушення в цьому кримінальному провадженні збігалися*.

Встановлення місця події має істотне значення, оскільки допомагає з'ясувати, як відбувалася подія, хто міг бути до неї причетним, хто міг бачити подію, а згодом перевірити дані, одержані під час досудового розслідування. Місцем вчинення злочину визначають також підслідність і підсудність кримінальної справи¹.

Підтвердженням цьому є наступний приклад з практичної діяльності. СВ Краснолиманського відділення поліції Краматорського ВП ГУНП в Донецькій області 15 жовтня 2015 року розпочало досудове розслідування за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 121 КК України, за фактом завдання тяжких тілесних ушкоджень громадянину У. Встановлено, що на території автостанції м. Красний Лиман в автомобілі на сидінні водія було виявлено потерпілого У., неприємного, з ознаками завданих тілесних ушкоджень. Слідчий з метою встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення провів огляд місця події, зокрема автомобіля та прилеглої до нього території автостанції, щоб встановити можливі сліди події. Під час проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій встановлено, що тілесні ушкодження громадянину У. були завдані в м. Слов'янську Донецької області, після чого потерпілий спромігся доїхати до автостанції м. Красний Лиман, де йому стало зле та він знепритомнів. Таким чином, органи досудового розслідування визначили, що місце виявлення потерпілого У. не є місцем вчинення щодо нього кримінального правопорушення, у зв'язку з чим процесуальний керівник у кримінальному провадженні прийняв рішення в порядку частини 1 статті 218 КПК України спрямувати його за підслідністю до СВ Слов'янського відділення поліції Краматорського ВП ГУНП в Донецькій області**.

Якщо кримінальні правопорушення вчинено за межами України, не всі з них розслідують відповідно до правил, визначених у частині 3 статті 218 КПК України. Особливу категорію становлять правопорушення, вчинені на території дипломатичних представництв, консульських установ,

---

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває у провадженні СВ Лиманського відділення поліції Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області.

¹ Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. Грошевий, С. Стахівський. – 2-ге вид., стер. – Київ : КНТ, Фурса С. Я, 2006. – С. 26.

** Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває у провадженні СВ Слов'янського відділення поліції Краматорського ВП ГУНП в Донецькій області

суден України. Такі категорії проваджень поділяють залежно від місця розслідування на дві групи:

1) досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, що здійснюють слідчі органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження центрального органу виконавчої влади у сфері закордонних справ України, а саме – Шевченківського району м. Києва;

2) досудове розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні, здійснюють слідчі органу досудового розслідування, юрисдикція якого поширюється на територію місцезнаходження порту приписки (частини 1, 2 статті 523 КПК України).

На думку В. І. Галагана та О. М. Калачової, застосування такої виключної та безальтернативної підслідності не є цілком доречним. Ці науковці пропонують навіть у випадках вчинення злочинів на території дипломатичних представництв і суден застосовувати загальне правило в разі невизначеності місця вчинення злочину, що передбачено частиною 3 статті 218 КПК України. Це надасть можливість передавати справи не лише слідчому управлінню Шевченківського району м. Києва, а й іншим слідчим органам¹. Розв'язавши проблему таким шляхом, можна, по-перше, рівномірно розподілити навантаження на органи досудового розслідування, а по-друге, розслідувати кримінальні правопорушення тим органам, на території підслідності яких наявні ширші можливості для його проведення (більшість свідків, матеріальних слідів, речових доказів тощо).

Визначити, чи є ділянка місцевості або простір територією України, можливо відповідно до частини першої статті 3 Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року № 1777-XII, у якій зазначено, що державний кордон України встановлено:

1) на суші – по характерних точках і лініях рельєфу або ясно видимих орієнтирах;

2) на морі – по зовнішній межі територіального моря України;

---

¹ Галаган В. І. Особливості початку досудового розслідування при виявленні ознак кримінального правопорушення на території дипломатичних представництв чи консульських установ України [Електронний ресурс] / В. І. Галаган, О. М. Калачова // Часопис Національного університету «Острозька академія». (Серія «Право»). – 2013. – № 2. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/archives/n2-2013>. – Назва з екрана.

3) на судноплавних річках – по середині головного фарватеру або тальвегу річки; на несудноплавних річках (ручаях) – по їх середині або по середині головного рукава річки; на озерах та інших водоймах – по прямій лінії, що з'єднує виходи державного кордону України до берегів озера або іншої водойми. Державний кордон України, що проходить по річці (ручаю), озеру чи іншій водоймі, не переміщується як при зміні обрису їх берегів або рівня води, так і при відхиленні русла річки (ручаю) в той чи інший бік;

4) на водосховищах гідровузлів та інших штучних водоймах – відповідно до лінії державного кордону України, яка проходила на місцевості до їх заповнення;

5) на залізничних і автодорожніх мостах, греблях та інших спорудах, що проходять через прикордонні ділянки судноплавних і несудноплавних річок (ручаїв), – по середині цих споруд або по їх технологічній осі, незалежно від проходження державного кордону України¹.

Розглядаючи поняття місця вчинення злочину з позиції криміналістики, В. Ю. Шепітько слушно зазначає, що воно як елемент криміналістичної характеристики дає змогу відповісти на запитання, де вчинено злочин. Місцем учинення злочину можуть бути квартира, будинок, вулиця, місце вживання спиртних напоїв, безлюдне місце, поле тощо. Важливе значення мають і ті місця, де здійснювали підготування до вчинення злочину або залишено сліди, пов'язані зі злочинною подією, або приховано їх ознаки. Під час розслідування багатьох злочинів слід враховувати: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до злочину; б) місце безпосереднього вчинення злочину; в) місце, де залишено сліди (у широкому розумінні) злочинного посягання; г) місце приховування слідів злочину, знарядь, засобів його вчинення, предмета злочинного посягання.

Ознаки місця злочину, продовжує цей науковець, визначають видом посягання та його способом. Зокрема, крадіжка може бути вчинена з магазину, складу або іншого сховища, з контейнера потяга або вантажного автомобіля, з індивідуальної квартири або приватного будинку. Крім цього, трапляються так звані кишенькові крадіжки. Взаємозв'язок місця вчинення злочину та способу злочинного посягання може бути кваліфікуючою ознакою, визначати значну суспільну небезпеку (наприклад, передбачений частиною 3 статті 187 КК України розбій, поєднаний із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище)².

¹ Про державний кордон України [Електронний ресурс] : Закон України від 4 листоп. 1991 р. № 1777-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>. – Назва з екрана.

² Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. – Изд. 4-е. – Харьков : Одиссей, 2011. – С. 255–256.

Посилаючись на думку шведських криміналістів А. Свенсона та О. Венделя, М. О. Ларкін зазначає, що місце вчинення злочину – це «найбільш повне джерело усілякого роду відомостей, і в більшості випадків розкриття злочинів цілком залежить від того, чи повною мірою використане це джерело. Воно дає слідству важливі докази. Той, хто перший прибуває на місце, зобов'язаний потурбуватися про те, щоб жодний з них не був пропущений внаслідок недбалості, легковажності або через безглуздість. Якщо таке сталося, втрачене не можна відновити; відновлення втрачених доказів неможливе»¹.

У свою чергу Л. І. Керик, поділяючи позицію А. Наумова, К. Аюєва та В. Ю. Шепітька, зазначає, що місце вчинення злочину має важливе доказове значення: без його встановлення факт злочину навряд чи буде доведено. Проблеми характеристики місця вчинення злочину й досі залишаються дискусійними.

Як елемент криміналістичної характеристики, продовжує ця авторка, місце вчинення злочину надає можливість відповісти на питання, де це відбувалося. Під час розслідування злочинів необхідно врахувати: де проводили підготовчі дії, де безпосередньо вчинено злочин; де залишено сліди злочинного посягання; де приховано його сліди, зняття й засоби його здійснення, предмети злочинного посягання².

Таким чином, саме через місце вчинення кримінального правопорушення, його огляд із застосуванням криміналістичних технологій, методів і прийомів можна виявити та встановити вагомі, процесуально значущі обставини, факти, які у подальшому безпосередньо вплинуть на спрямування досудового розслідування.

Проведення першочергових слідчих (розшукових) дій саме на місці вчинення кримінального правопорушення дає змогу встановити та вилучити ті процесуально значущі об'єкти, за допомогою яких можливо буде встановити подію кримінального правопорушення та довести важливі для кримінального провадження обставини, зокрема передбачені в частині 1 статті 91 КПК України.

У зв'язку з масштабним розвитком транспортних комунікацій подеколи постає необхідність визначати місце вчинення кримінального правопорушення, коли не весь злочин вчинено на території України. Зазначене питання А. О. Пінаєв трактує так: якщо злочин завершений на території

¹ Ларкін М. О. Тактико-криміналістичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі / М. О. Ларкін // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 3 (19). – С. 122.

² Керик Л. І. Криміналістична характеристика та основи розслідування доведення до самогубства: монографія / Л. І. Керик; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Харків: Апостіль, 2013. – С. 41–42.

України, то всі дії, які передували цьому моменту, незалежно від місця їх вчинення, втрачають юридичне значення, тобто під час кваліфікації закінченого злочину дії, пов'язані з готуванням до нього або замахом на нього, не враховують. Так само, на його думку, не враховують підготовчі дії, якщо злочин був припинений на стадії замаху. Якщо злочин розпочато на території України і саме тут було вчинено підготовчі дії або навіть замах на злочин, то такі дії є суспільно небезпечними і караними відповідно до статей 14–16 КК України¹.

Повною мірою погодитися з таким твердженням не можемо. У кримінальному провадженні під час розслідування кримінального правопорушення має бути встановлено всі необхідні фактичні дані, що характеризують елементи предмета доказування, щоб досягти завдань кримінального провадження, визначених у статті 2 КПК України. У разі, якщо дії з підготовки, приховання слідів кримінального правопорушення чи окремі його епізоди мали місце поза межами території України, ці обставини мають бути досліджені в межах міжнародного співробітництва, зокрема шляхом направлення міжнародного запиту про міжнародну правову допомогу під час проведення процесуальних дій. Саме ця форма міжнародного співробітництва передбачає звернення до компетентної установи юстиції іноземної держави або міжнародної організації з проханням про проведення окремих процесуальних дій, вручення документів, передачі предметів, отримання інформації чи здійснення інших процесуальних видів взаємодії, яке виконують відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства обох держав². Під час виконання цього запиту компетентний орган запитуваної сторони має встановити й дослідити всі обставини кримінального правопорушення, завершеного на території України.

На наш погляд, під час встановлення події кримінального правопорушення як елементу предмета доказування важливого значення набуває безпосереднє місце вчинення діяння. Якщо місце вчинення діяння та місце настання його наслідків не збігаються, необхідно дослідити обидва факти. Однак місцем вчинення злочину вважатимуть саме місце протиправного діяння, незалежно від того, де настали наслідки.

Досить неврегульованим нині є питання вчинення кримінальних правопорушень на залізничному або річковому транспорті, тобто коли діянням охоплено декілька населених пунктів, районів або міст. На нашу думку, місцем вчинення у цих випадках є місце виявлення кримінального

¹ Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть / А. А. Пинаев. – Харьков: Харьков юридический, 2005. – С. 55.

² Міжнародний розшук та видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення: навч. посіб. / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Калачова, Л. В. Максимів. – Київ, 2016. – С. 11.

правопорушення потерпілим чи іншою зацікавленою особою. Цей підхід може стосуватися злочинів з матеріальним складом, але в жодному разі не деяких видів шахрайств (наприклад, із фінансовими ресурсами).

Аналізуючи питання місця вчинення злочину в кримінальних провадженнях про шахрайство з фінансовими ресурсами, Д. С. Паламар зазначає, що хоча місце вчинення злочину не є структурним елементом об'єктивної сторони складу злочину, але є обставиною, яка підлягає доказуванню. Цей автор стверджує, що місцями вчинення шахрайств із фінансовими ресурсами, відповідно до статті 222 КК України, є місця розташування органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим чи органів місцевого самоврядування, банків або інших кредиторів, яким громадянин-підприємець або засновник чи власник суб'єкта господарської діяльності надає завідомо неправдиву інформацію¹.

Час і місце вчинення кримінального правопорушення взаємозалежні та взаємозумовлені, у зв'язку з чим місцем його вчинення є здебільшого саме місце протиправного діяння. Відповідно до частини 3 статті 4 КК України, часом вчинення злочину є час вчинення особою дії або бездіяльності. Тому місце вчинення таких дії або бездіяльності можна вважати місцем вчинення злочину. На нашу думку, для злочинів з матеріальним і формальним складами місцем вчинення злочину буде місце вчинення діяння, а місце настання наслідків підлягатиме дослідженню під час огляду місця події в разі, якщо суспільно небезпечні наслідки все ж таки настали.

Доволі дискусійними є питання визначення місця вчинення злочину для так званих дистанційних злочинів, у яких місце діяння та його наслідки не збігаються. Зокрема, це стосується:

- 1) злочинів з віддаленим у просторі результатом;
- 2) злочинів з двома діями;
- 3) триваючих злочинів;
- 4) продовжуваних злочинів;
- 5) злочинів, вчинених у співучасті².

Навколо питання визначення місця вчинення злочину в злочинах із віддаленим у просторі результатом точиться тривала дискусія. Не заглиблюючись у детальний її аналіз, вважаємо, що місцем вчинення злочину з віддаленим у просторі результатом буде місце вчинення особою діяння, а

¹ Паламар Д. С. Доказування події злочину в ході розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами [Електронний ресурс] / Д. С. Паламар. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kyuv/2009_2/09.pdf. – Назва з екрана

² Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – СПб.: Изд-во Юрид. ин-та, 2004. – С. 184.

місце настання злочинних наслідків досліджуватимуть у межах місця події.

Дистанційні злочини з двома діями – це так звані складні злочини, які містять дві дії, кожна з яких окремо є самостійним злочином, причому їх вчиняють на різних територіях. У контексті розглядуваного питання В. Г. Мороз зазначає, що деякими особливостями відрізняється місце вчинення триваючих і продовжуваних одиничних злочинів. Аналіз кримінальних проваджень такої категорії злочинів, а саме триваючих, які вчиняють шляхом дії або бездіяльності, свідчить, що місцем вчинення цього злочину буде будь-яке місце, де протягом певного проміжку часу вчиняли цей злочин. Натомість, пише ця авторка, на переконання М. Д. Дурманова місцем вчинення злочину буде місце, де винна особа була притягнена до відповідальності та передана до суду.

У разі продовжуваного злочину, зазначає далі В. Г. Мороз, місцем вчинення є місце, де його вчинено із тотожних злочинних актів, навіть якщо інші акти вчиняли за межами території держави¹.

Необхідність, а подеколи і складність встановлення місця вчинення кримінального правопорушення підтверджують проанкетовані нами працівники органів досудового розслідування. Лише 6 (2,5 %) з них впевнені, що місце вчинення необхідно встановлювати обов'язково. Натомість інші слідчі серед причин, за яких може не бути встановлено місце вчинення кримінального правопорушення, називають: його вчинення на транспорті чи з використанням транспортних засобів – 128 (54,2 %); отримання заяви чи повідомлення про латентний злочин, виявлений потерпілим випадково – 123 (52,1 %)*; повідомлення підозрюваним під час досудового розслідування про інші вчинені ним кримінальні правопорушення – 41 (17,4 %).

Дослідивши думки науковців і норми чинного законодавства України, доходимо таких висновків. Категорія місця вчинення злочину за матеріальним і процесуальним правом відрізняється за правовим і процесуальним значенням. Зокрема, одним із завдань, визначених у частинах 1, 2 статті 1 КК України, є запобігання злочинам шляхом визначення, які суспільно небезпечні діяння є злочинами. Розглядаючи поняття злочину та його склад, законодавець зобов'язує орган досудового розслідування, поміж інших елементів складу злочину, встановлювати об'єкт та об'єктивну сторону злочину – суспільні відносини, на які посягають злочинні діяння,

---

¹ Мороз В. Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони / В. Г. Мороз // Юридична наука. – 2014. – № 5. – С. 130.

* За умовами анкетування, на це запитання можливі декілька відповідей з числа запропонованих. Процентне співвідношення подається до загального числа проанкетованих слідчих.

що охоплює час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення.

Натомість одним із завдань кримінального провадження, визначених у частині 1 статті 2 КПК України, є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Реалізація норм кримінального процесуального законодавства забезпечує досягнення цих завдань, адже саме проведенням слідчих (розшукових) дій під час здійснення досудового розслідування поступово та поетапно, з урахуванням отриманих фактичних даних і визначенням елементів криміналістичної характеристики, зокрема слідової картини, спрямовано на встановлення елементів складу злочину, що сприяє реалізації засад і забезпечує виконання завдань, визначених у КК та КПК України.

Місцем вчинення злочину у співучасті буде місце вчинення діяння кожним зі співучасників, оскільки вони вчиняють власне злочинне діяння, за яке підлягають кримінальній відповідальності, їх сукупність становить один злочин. Водночас, якщо розглянути зазначене питання з позицій норм кримінального права, то вважаємо, що місцем вчинення злочину в цьому випадку буде місце, де реалізовано спосіб вчинення злочину.

Отже, встановлення й дослідження місця вчинення кримінального правопорушення має важливе значення в контексті події кримінального правопорушення, оскільки злочинне діяння не може відбуватися поза простором, так само, як це неможливо поза часом. Під час визначення місця вчинення кримінального правопорушення слід застосовувати загальне правило, встановлене для визначення часу його вчинення, відповідно до якого місцем вчинення злочину є місце вчинення особою дій або бездіяльності. Однак дослідженню підлягає не лише місце вчинення кримінального правопорушення, а й місце події як категорія ширша з криміналістичної точки зору, що охоплює місце готування до злочину, безпосереднього його вчинення, виявлення його слідів і знарядь, місце їх приховання тощо.

2.3. Встановлення способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення

З розвитком науково-технічних засобів, комп'ютерних технологій, інфраструктури та суспільства загалом рівень та розвиток злочинності також якісно змінився. Ці зміни полягають у різноманітності та різноплановості способів підготовки до вчинення кримінального правопорушення, їх

безпосереднього вчинення та приховання слідів злочинної діяльності. Визначенню поняття способу вчинення кримінального правопорушення присвячено низку робіт як учених-процесуалістів (спосіб вчинення як елемент предмету доказування), учених-криміналістів (спосіб вчинення як елемент криміналістичної характеристики), так і представників правових наук (спосіб вчинення як елемент об'єктивної сторони складу злочину).

Спосіб вчинення кримінального правопорушення розглядають у колі головних проблем правознавства, які досліджують науки кримінально-правового циклу: криминологія, кримінальне право, кримінальний процес, судова психологія, криміналістика, що забезпечують протидію злочинності. Кожна із цих наук, маючи власні інтереси, проблематику, зумовлені загальними та спеціальними завданнями, досліджує спосіб вчинення злочину з власною метою, визнає його елементом предмета свого дослідження.

Водночас очевидною є необхідність для кожної з них ґрунтуватися на загальному для всіх понятті способу вчинення злочину, що не виключає, а передбачає пізнання особливостей цього явища¹.

Якщо звернутися до етимологічного значення поняття «спосіб», то С. І. Ожегов визначає спосіб як дію або систему дій, що застосовують під час виконання будь-якої роботи, під час здійснення будь-чого². За трактуванням Великого тлумачного словника способом є певна дія, прийом або система прийомів, яка надає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось³.

У Юридичній енциклопедії спосіб вчинення злочину розглядають як сукупність (систему) прийомів, методів, послідовність дій чи використання засобів, а також знарядь, за допомогою яких досягають злочинної мети. Спосіб вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину лише в тих випадках, коли він безпосередньо визначений у законі, зокрема обман чи зловживання довірою у складі шахрайства (стаття 190 КК України), або однозначно впливає зі змісту диспозиції кримінально-правової норми: наприклад, способом погрози вбивства (стаття 129 КК України) є психічне насильство⁴.

¹ Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясковський. – Київ: КНТ, 2009. – С. 12.

² Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1985. – С. 658.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: Перун, 2005. – С. 1375.

⁴ Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 5: П–С. / [Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – Київ: Укр. енцикл., 2003. – С. 602–603

Розглядаючи поняття «спосіб вчинення злочину», вживане в матеріальному праві, варто визначити, коли саме спосіб набуває кримінального процесуального значення.

На переконання М. І. Єнікеєва, спосіб вчинення злочину – це система прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою та мотивами дій, психічними і фізичними якостями особи, у яких виявляються психофізіологічні та характерологічні особливості людини, її знання, вміння, навички, звички, ставлення до різних виявів дійсності. Для кожного злочину є власний системний «набір», комплекс дій та операцій. У кожної людини також є система узагальнених дій, що свідчать про її індивідуальні особливості. Ці комплекси так само індивідуалізовані, як і папілярні візерунки, проте, на відміну від останніх, сліди цих комплексів завжди залишаються на місці злочину¹.

Г. П. Жаровська та О. І. Ющик розглядають спосіб вчинення злочину як зовнішню форму, в якій виражаються злочинні дії, тобто прийоми та методи, що застосовують під час злочинного посягання (стаття 185 КК України – таємне викрадення чужого майна (крадіжка), стаття 186 КК України – відкрите викрадення чужого майна (грабіж), пункт 5 частини 2 статті 115 КК України – умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб). Спосіб вчинення злочину часто впливає на створення кваліфікованих чи особливо кваліфікованих складів злочину².

Спосіб вчинення кримінального правопорушення, зазначає О. Г. Гук, який виражений у слідах-наслідках, що залишаються після його вчинення, є важливим джерелом відомостей про злочинну поведінку. Посилаючись на М. І. Панова, ця авторка зауважила, що спосіб вчинення злочину у кримінально-правовому контексті слід розуміти як певний порядок, послідовність рухів і прийомів, застосовуваних особою у процесі вчинення суспільно небезпечного посягання на бхоронювані законом суспільні відносини, поєднаним з вибіркоvim використанням засобів вчинення злочину³.

Ми цілком поділяємо твердження Т. А. Литвиненко щодо визначення способу вчинення злочину як певного методу, порядку та послідовності рухів, прийомів, що застосовує особа для вчинення злочину⁴. Головним аспектом визначення способу вчинення певного кримінального правопору-

¹ Єнікеєв М. І. Юридическая психология : учеб. для вузов. – М. : НОРМА-ИНФРА, 2001. – С. 105.

² Жаровська Г. П. Кримінальне право України (Загальна частина) : навч. посіб. / Г. П. Жаровська, О. І. Ющик. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2013. – С. 83.

³ Гук О. Г. Спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину як структурний елемент криміналістичної характеристики фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів / О. Г. Гук // Науковий вісник Херсонського державного університету. (Серія: юридичні науки), 2015. – Вип. 1. – Т. 4. – С. 89–90.

⁴ Литвиненко Т. А. Кримінальне право України в поняттях і термінах : словник-довідник / Т. А. Литвиненко. – Харків : Форт, 2013. – С. 82.

шення є насамперед розумова діяльність особи, яка охоплює обрання методів, прийомів, шляхів і послідовність їх реалізації, що в сукупності утворює спосіб його вчинення.

Серед способів у кримінальному праві, пише А. Л. Дудніков, найчастіше вирізняють фізичне насильство, психічне насильство (або погроза ним), обман, зловживання довірою, жорстокий чи особливо жорстокий спосіб, загальнонебезпечний спосіб тощо. Вони загалом характеризують форму та зміст злочинної дії, її шкідливість, проте мають значно вищий рівень узагальнення, порівняно з тими формулюваннями способів злочинів, які вивчає криміналістика. Тому в кримінальному праві під час виокремлення деяких видів (груп) злочинів в основу покладено власне спосіб їх вчинення (наприклад, серед злочинів проти власності – привласнення, розтрата майна, крадіжка, грабіж, розбій тощо)¹.

Для прикладу, під час досудового розслідування, розпочатого 16 липня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 121 КК України, за фактом завдання громадянці Н. умисних тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для життя в момент заподіяння, дії громадянки В. спочатку було кваліфіковано за частиною 1 статті 125 КК України. Однак після настання смерті потерпілої Н. за дев'ять діб після події та отримання висновку експерта із встановленим причинним зв'язком між отриманими тілесними ушкодженнями та настанням тяжких наслідків орган досудового розслідування прийняв рішення про перекваліфікацію складу кримінального правопорушення з частини 1 статті 125 КК України на частину 2 статті 121 КК України*. У цьому й інших випадках завдання тілесних ушкоджень і подальшого настання смерті потерпілого досить встановити наявність причинного зв'язку між діями та настанням наслідків без визначення будь-яких часових проміжків.

На думку О. В. Сіренка, спосіб вчинення злочину є одним із критеріїв криміналізації суспільно небезпечних вчинків, може бути ознакою, що кваліфікує склад злочину за обтяжуючих обставин. Вказівку на способи вчинення злочинів містять норми Особливої частини КК України. Зокрема, для характеристики способу вчинення злочину в них використовують різні словосполучення і терміни: «шляхом насилля», «шляхом обману», «шляхом погрози» тощо².

¹ Дудніков А. Л. Правове та криміналістичне поняття способу вчинення злочину / А. Л. Дудніков // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – Вип. 10. – С. 59.

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

² Сіренко О. В. Спосіб вчинення як елемент криміналістичної характеристики крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми / О. В. Сіренко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С. 143.

Водночас Т. В. Дубно пропонує класифікувати способи вчинення злочину залежно від:

1) місця вчинення злочину (виправні установи, ізолятор тимчасового тримання, поле бою тощо);

2) часу вчинення злочину (наприклад, під час проведення референдуму можливе вчинення злочину способом підробки);

3) обстановки вчинення злочину (в умовах бойової обстановки злочинці найчастіше вдаються до погроз або насильства; під час реалізації товарів або надання послуг замовником – до обману);

4) знарядь вчинення злочину:

– озброєний (з використанням вогнепальної, холодної, газової, вибухової зброї тощо);

– інструментальний (з використанням предметів, які є знаряддями, проте не є зброєю: кухонний ніж, молоток, мотузка тощо);

– опосередкований (з використанням осіб, які через певні психічні хвороби або недосягнення відповідного віку кримінальній відповідальності не підлягають, а також тварин).

Ця авторка зазначає, що можна розглядати кількість осіб, які беруть участь у вчиненні злочину, як ознаку для класифікації способів вчинення злочину, і пропонує виокремити також:

– способи вчинення злочину, які використовуює лише одна особа;

– способи вчинення злочину, які використовуює група осіб¹.

Ця пропозиція, безумовно, заслуговує уваги, оскільки охоплює всі можливі способи вчинення злочину, є досить структурованою та є наслідком реалізації норм кримінального законодавства, зокрема об'єктивної сторони злочину.

На відміну від науки кримінального права, у кримінальному процесі спосіб вчинення кримінального правопорушення є обов'язковою складовою предмета доказування, що визначено в пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України. Необхідність доказування способу його вчинення зумовлена різними намірами, мотивами, метою. Із цього вбачається, що спосіб вчинення злочину має певне психофізіологічне підґрунтя й не зводиться лише до зовнішньої, фізичної сфери. Кожна подія, зокрема і кримінальне правопорушення, відбувається в реальному місці та часі. Тому доказування цих елементів деталізує спосіб його вчинення, підтверджує його наявність, надає можливість перевірити факт вчинення злочину, а може мати значення для предметного захисту особи, кваліфікації способів вчинення окремих

¹ Дубно Т. В. До питання класифікації способів вчинення злочину / Т. В. Дубно // Університетські наукові записки – 2011. – № 4 (40). – С. 299–300.

видів злочинів, встановлення кримінально значущих ознак предмета злочину, причинно-наслідкового зв'язку вчинених дій з характером і розміром шкідливих наслідків тощо¹.

З точки зору В. О. Попелюшка, способом вчинення злочину є певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, що застосовують особи для вчинення злочину, форма реалізації дії чи бездіяльності². Важливим у цьому контексті є співвідношення способу з діянням як спорідненим поняттям: спосіб визначено як форму, а діяння утворює його зміст.

Згідно з визначенням Р. Ю. Савонюка, спосіб вчинення злочину – це комплекс детермінованих об'єктивними та суб'єктивними чинниками взаємозалежних дій (прийомів і методів) конкретної фізичної особи з підготовки та вчинення злочину, а в окремих випадках – для приховування факту його вчинення й протидії розслідуванню. Значною мірою саме спосіб вчинення злочину визначає форму та зміст суспільно небезпечного діяння, його інтенсивність, небезпечність, характер. Встановлення та дослідження способу вчинення злочину нерідко надає можливість встановити й особу, яка вчинила злочин³.

Правильною вважаємо позицію С. М. Зав'ялова, відповідно до якої спосіб вчинення злочину охоплює систему взаємопов'язаних дій суб'єкта (або утримання від них), вчинених з певною послідовністю, із застосуванням різних знарядь і засобів, спрямованих на досягнення мети злочину. Для криміналістичної характеристики способу вчинення злочину важливі, насамперед, ті його аспекти, що виявляються назовні, а тому мають досить високий ступінь інформативності. Зазначений автор переконаний, що спосіб вчинення злочину – це спосіб дій з готування, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує криміналістично значущі дані про виконавця та застосовані ним засоби й можливості їх застосування в розкритті і розслідуванні злочинів⁴.

На думку А. О. Ляша та С. М. Стахівського, спосіб вчинення злочину як комплекс дій, вчинених особою в певній послідовності, що призвели до злочинного результату, шоразу має бути обов'язково встановлений. Без визначення порядку, методу, послідовності та цілеспрямованості діяння

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, С. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова]. – Харків : Право, 2012. – С. 267–268.

² Попелюшко В. А. Способ совершения преступления как элемент предмета доказывания / В. А. Попелюшко // Советское государство и право. – 1984. – № 1. – С. 123.

³ Савонюк Р. Ю. Доказування в досудовому слідстві: навч. посіб. / за ред. О. М. Бандурки. – Сімферополь : ДОЛЯ, 2003. – С. 73.

⁴ Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12 00.09 / Зав'ялов Сергій Михайлович. – Київ, 2005. – С. 7.

здебільшого неможливо встановити, чи є таке діяння злочинним. У низці випадків спосіб вчинення злочину може бути підставою для висунення версії про вчинення декількох злочинів однією і тією самою особою (наприклад, «почерк» вбивці, шахрая, квартирного злодія). Вчинення злочинного діяння певним способом може свідчити про невинуватість у цьому конкретної особи (наприклад, використання способу, що потребує певних знань, вмінь, навичок)¹.

Наприклад, під час досудового розслідування, розпочатого 2 серпня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 185 КК України за фактом таємного викрадення майна громадянином П. шляхом віджимання вікна, з метою доведення його винуватості та проведення швидкого, повного й неупередженого досудового розслідування слідчий за вилученими з місця події слідами призначив низку експертиз, зокрема дактилоскопічну. За результатами цієї експертизи встановлено, що сліди пальців рук, виявлені в будинку потерпілого М., належать саме підозрюваному П. Крім цього, з Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України в Донецькій області надійшли письмові повідомлення про виявлення збігу відбитків пальців рук громадянина П. ще за чотирма крадіжками, вчиненими аналогічним способом, які на той період часу були нерозкритими. З огляду на зазначене, на підставі отриманих повідомлень та подальшого проведення необхідних експертиз й отриманих висновків експертів громадянину П. було повідомлено про підозру у вчиненні ним ще чотирьох кримінальних правопорушень щодо таємного викрадення чужого майна, поєднаного з проникненням у житло*.

Стосовно цього питання В. К. Весельський зазначав, що взаємозв'язок способу вчинення злочину і злочинної дії, так само як і взаємозв'язок між формою та змістом, не є жорстким, тому можна виокремити дві головні риси співвідношення злочинної дії та способу вчинення злочину, відображені у кримінальному законодавстві: 1) можливість вчинення одного злочинного діяння декількома способами (наприклад, незаконне поводження з радіоактивними матеріалами – стаття 265 КК України); 2) можливість вчинення злочинних дій, різних за їх кримінально-правовою оцінкою, одним і тим самим способом (наприклад, загальнонебезпечний спосіб знищення чи

¹ Ляш А. О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; за наук. ред. Ю. М. Грошевого. – К.: Ун-т «Україна», 2006. – С. 119

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

пошкодження майна – стаття 194 КК України, знищення або пошкодження лісових масивів – стаття 245 КК України)¹.

Право досліджувати спосіб вчинення злочину у криміналістиці, поряд із кримінальним правом, кримінологією та кримінальним процесом, було визнано не відразу, а уявлення про спосіб вчинення злочину сформувалося та розвивалося паралельно з розвитком науки криміналістики. Зокрема, досліджуючи історичний аспект формування предмета криміналістики, М. В. Салтєвський наводив позицію відомого австрійського вченого-криміналіста Г. Гросса, який зазначав, що криміналістика за своєю природою починається лише там, де встановлюють, у який саме спосіб вчиняють злочини. Як дослідити ці способи та розкривати їх, якими були мотиви їх вчинення, які завдання ставилися – про все це не повідомляє ані кримінальне право, ані процес. Це становить предмет криміналістики². Наведене твердження Г. Гросса, зауважує В. М. Лога, поділяв 1921 року Г. Ю. Маннс, який включив до предмета криміналістики способи вчинення злочинів, професійні особливості й побут злочинців³.

Звісно, кожний конкретний злочин вчиняють певні особи, у визначений час, у конкретному місці та чітко вираженим способом. Водночас законодавець не вважає за необхідне зазначати ці обставини в кожній конкретній кримінально-правовій нормі. Адже недоцільно та й неможливо визначити і розтлумачити в законі всі поняття й терміни, які вживають у правовій науці та на практиці⁴.

Аналізуючи наукові погляди щодо визначення способу вчинення злочину, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що спосіб вчинення злочину – не просто комплекс поведінкових актів, а цілісна структура поведінки, що є певною системою. Отже, будь-яка система має певну структуру, спосіб вчинення злочину утворюється із взаємопов'язаних елементів, актів поведінки, спрямованих на готування, вчинення і приховування злочину. Ці акти поведінки – дії, операції, прийоми – поєднуються за певною ієрархією як частини цілеспрямованої вольової діяльності⁵.

---

¹ Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясовський. – Київ: КНТ, 2009. – С. 12.

² Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник / М. В. Салтєвський. – Київ: Кондор, 2006. – С. 14.

³ Лога В. М. Способи завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження типових об'єктів власності / В. М. Лога // Юридична наука. – 2011. – № 3. – С. 179.

⁴ Гора І. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні / І. Гора // Закон и жизнь. – 2012. – № 9. – С. 36.

⁵ Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясовський. – Київ: КНТ, 2009. – С. 12.

У криміналістиці запропоновано вирізняти повно і неповно структурні способи вчинення кримінального правопорушення. Перший має місце в разі, коли вчиняли дії з підготовки, вчинення та приховання, що об'єднані спільним задумом, а другий – коли немає всієї сукупності цих дій. Здебільшого способи підготовки та приховання злочинів мають суто криміналістичне значення, оскільки є носіями інформації стосовно слідів злочинної діяльності, особистості злочинця й інших обставин, що мають значення для правильного вирішення справи¹.

Наприклад, під час досудового розслідування, розпочатого 22 грудня 2015 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 121 КК України за фактом умисного завдання тяжких тілесних ушкоджень громадянином Ш. встановлено, що він з метою приготування до вчинення кримінального правопорушення підготував дерев'яну палицю та, дочекавшись потерпілого А. біля під'їзду його будинку, завдав йому удару палицею по голові та не менше ніж два удари ногою в обличчя, від чого потерпілий знепритомнів. З метою приховування факту вчинення злочинних дій і знищення слідів кримінального правопорушення громадянин Ш. викинув палицю та вимив чоботи від слідів крові потерпілого А.*

Навпаки, під час досудового розслідування, розпочатого 5 листопада 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 15, частиною 1 статті 185 КК України, встановлено, що в підозрюваній П. раптово виник намір викрасти продукти харчування в приміщенні торговельного залу ТОВ «АТБ-маркет», проте її затримали працівники охорони магазину. У цьому випадку попередньої підготовки та вжиття заходів для приховування кримінального правопорушення не було**.

Іншу позицію обстоює А. Л. Дудніков, який, як і М. С. Уткін, пропонує поділяти всі способи на:

- 1) повно структурні, або найбільш кваліфіковані, способи, які передбачають підготовку, вчинення й приховання злочинів;
- 2) менш кваліфіковані, або відсічені, першого типу (вчинення та приховування);
- 3) менш кваліфіковані, або відсічені, другого типу (підготовка та вчинення злочинів);

¹ Пчеліна О. В. Елементи події економічного злочину та їх криміналістичне значення [Електронний ресурс] / О. В. Пчеліна. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article>. – Назва з екрана.

* Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває у Слов'янському міськрайонному суді Донецької області.

** Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

4) некваліфіковані, або спрощені, які передбачають лише дії щодо вчинення злочинів¹.

На нашу думку, запропонована класифікація способів вчинення кримінальних правопорушень є неповною, оскільки не охоплює окремих способів вчинення кримінального правопорушення – підготовки. Кримінальне правопорушення може бути припинено саме на стадії підготовчих дій, що буде кваліфіковано як замах на певне кримінальне правопорушення відповідно до положень статті 15 КК України.

На переконання В. Ф. Єрмоловича, спосіб учинення злочину слід розуміти як систему умисних дій з підготування, вчинення та приховання злочину, охоплених єдиним злочинним задумом². Повною мірою погоджуємося з визначеними способами вчинення злочину, оскільки встановлення обставин підготовки до вчинення кримінального правопорушення, безпосереднього його вчинення та приховання слідів злочинної діяльності надає можливість органу досудового розслідування цілком відтворити подію, що мала місце в минулому. Найчастіше приготування, вчинення та приховання злочину здійснюються у різних місцях, що не збігаються. Встановлення цих обставин як складових поняття «спосіб вчинення кримінального правопорушення» забезпечить повне та комплексне збирання доказів, їх оцінку для забезпечення швидкого, повного й неупередженого досудового розслідування та притягнення винуватої особи до кримінальної відповідальності. Саме завдяки встановленню способу вчинення кримінального правопорушення може бути отримано дані про особистісні характеристики злочинця, які можуть виявлятися в його навичках і вміннях, розумовій та інтелектуальній діяльності, фізичній підготовці, психологічному розвитку, впевненості у власних діях тощо, що, у свою чергу, звужить коло підозрюваних осіб і спрямує орган досудового розслідування в певному напрямку.

З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне розглянути окремі способи вчинення злочину, а саме готування до злочину та приховання слідів злочину.

Готування до злочину – початкова стадія умисного злочину, об'єктивна сторона якої, відповідно до частини 1 статті 14 КК України, може бути визначена у формі:

- 1) підшукування засобів чи знарядь для вчинення злочину;
- 2) пристосування засобів чи знарядь для вчинення злочину;
- 3) пошуку співучасників для вчинення злочину;

¹ Дудніков А. Л. Проблеми визначення способу злочину в криміналістиці / А. Л. Дудніков // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2011. – Вип. 11. – С. 61

² Ермолович В. Ф. Криміналістическая характеристика преступлений / В. Ф. Ермолович. – Минск: Амалфея, 2001. – С. 54.

- 4) змови про вчинення злочину;
- 5) усунення перешкод для вчинення злочину;
- 6) іншого умисного створення умов для вчинення злочину.

Аналізуючи форми готування до злочину, Р. В. Вереша зазначає, що підшукування засобів чи знарядь для вчинення злочину можна здійснювати будь-яким способом. Це купівля, обмін або викрадення засобів чи знарядь для вчинення злочину; використання предметів побуту, підготовка транспортних засобів, придбання спеціальних предметів (маски, бронежилети), підробка документів тощо. Пристосування засобів для вчинення злочину може бути пов'язано з їх технічним удосконаленням (наприклад, перероблення мисливської рушниці на обріз) або їх виготовленням (виготовлення спеціального ножа для вчинення розбійного нападу, кліше для виготовлення фіктивних грошових знаків тощо). Пошук співучасників злочину можуть вчиняти шляхом вербування, набору, погрози, підкупу пособників чи співвиконавців для подальшого вчинення злочину, підшукування особи (осіб) для приховування злочину в майбутньому, а також замовлення виконавця (виконавців) вчинення злочину. Усунення перешкод – це дії щодо запобігання можливим труднощам у досягненні злочинної мети. Це, зокрема, відключення сигналізації, телефонного зв'язку чи освітлення щодо об'єкта (предмета) злочину, підкуп чи інший спосіб впливу щодо охоронця об'єкта. Під іншим умисним створенням умов для вчинення злочину розуміють будь-які дії, що полегшують можливість виконання подальших дій, безпосередньо спрямованих на вчинення злочину. Створення таких умов може полягати у збиранні необхідних відомостей про зручний час для вчинення злочину, перебуванні злочинця в засідці, з якої можна вчинити успішний напад на потерпілого тощо¹.

На думку Р. С. Белкіна, найглибше спосіб вчинення злочину проаналізував Г. М. Муд'югін, який розділив криміналістичні поняття «спосіб вчинення» і «спосіб приховання злочину», зазначивши: «...о способе совершения преступления можно говорить в двух смыслах: а) в широком, включая в это понятие как само совершение, так и сокрытие преступления, и б) в узком, имея ввиду лишь непосредственное совершение преступления. В тех случаях, когда сокрытие произведено после совершения преступления или же не являлось необходимым условием его совершения,

---

¹ Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. навч. посіб. / Р. В. Вереша. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Київ : Центр учб. літ., 2012. – С. 158–159.

спосіб сокрытия можно считать самостоятельным комплексом действий, не входящим в содержание понятия способа совершения преступления»¹.

У криміналістиці, на відміну від кримінального права, дістала підтримку позиція розуміти під способом вчинення злочину не лише спосіб його безпосереднього вчинення, але також способи підготовки та приховання².

Зокрема, на думку О. С. Сاینчина, спосіб вчинення злочину – це система взаємозалежних, цілеспрямованих актів поведінки: дій, операцій, прийомів із підготовки, вчинення та приховання злочину, обрання яких зумовлено особливостями соціального і природного середовища, особистості індивіда, характером об'єкта та предмета злочинного посягання, наявністю спільників, співучасників, попередніми відносинами між винними і предметом злочинного посягання з використанням, ужиттям, пристосуванням відповідних технічних засобів, знарядь і обстановки вчинення злочину (місця і часу)³.

Водночас А. В. Дрозд спосіб вчинення злочину визначає як обумовлену різними суб'єктивними й об'єктивними чинниками систему усвідомлених і взаємопов'язаних дій злочинця з підготовки, безпосереднього вчинення та приховання злочину, спрямованих на отримання злочинного результату⁴.

Приховання злочинів є однією з форм протидії розслідуванню. За змістовною стороною приховання злочинів можна розділити на такі групи: приховання злочинів шляхом замовчування інформації; приховання злочинів шляхом маскуванню інформації для зміни уявлення про спосіб учинення злочину, особу злочинця; приховання злочинів шляхом фальсифікації інформації (створення неправдивих слідів та інших речових доказів, підробка документів тощо). До приховання злочину злочинці вдаються на різних його етапах⁵.

¹ Белкин Р. С. Курс криминалистики: В 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р. С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. – С. 358.

² Попелюшко В. А. Способ совершения преступления как элемент предмета доказывания / В. А. Попелюшко // Советское государство и право. – 1984. – № 1. – С. 122–125; Скригнюк М. І. Криміналістика: підручник / М. І. Скригнюк. – Київ: Атіка, 2005. – С. 249; Криміналістика. Академічний курс: підручник / [Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін.]. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – С. 364; Кофанов А. В. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. / [А. В. Кофанов та ін.]. – Київ: Центр учб. літ., 2011. – С. 242.

³ Сاینчин О. С. Розслідування умисних вбивств: теорія та практика: монографія / О. С. Сاینчин. – Одеса: Бровкін О. В., 2012. – С. 69.

⁴ Дрозд А. В. Спосіб вчинення злочинів проти довкілля як один з основних елементів криміналістичної характеристики / А. В. Дрозд // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки. матеріали Всеукр наук.-практ. конф., Київ, 23 січ. 2015 р. – Київ: Гельветика, 2015. – С. 266.

⁵ Шепітько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. – Изд. 4-е. – Харьков: Одиссей, 2011. – С. 255.

Способами приховання кримінальних правопорушень, зазначає Н. І. Клименко, є: 1) маскуванню; 2) фальсифікація; 3) приховування і знищення доказової інформації. Маскуючи злочин, зловмисники намагаються змінити свою зовнішність і сліди злочину. Із цієї метою використовують грим, маску, змінюють волосяний покрив, штучно створюють особливі прикмети (наприклад, коронки зубів), переміщують знаряддя злочину й тіло жертви. Під час фальсифікації створюють хибні сліди й інші неправдиві докази. Найчастіше злочинці використовують і маскуванню, і фальсифікацію. Таким комбінованим способом приховання злочину є інсценування – штучне створення певної обстановки (інсценування зламу, нещасного випадку тощо)¹.

Аналогічну позицію обстоюють В. К. Лисиченко та Р. М. Шехавцов, вважаючи, що приховуванням злочину є умисні дії, спрямовані на утаювання, знищення, маскуванню, фальсифікацію слідів злочину, злочинця або їх носіїв і здійснювані злочинцями під час або безпосередньо після вчинення злочину².

Нерідкісними у практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень є дії з приховання. Зокрема, під час досудового розслідування, розпочатого 6 червня 2014 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 187 КК України, встановлено, що злочинці з метою здійснення протидії розслідуванню одягли на обличчя чорні маски із тканини, які не дали змоги потерпілій особі роздивитися їх прикмети. Зазначені дії стали однією з причин того, що кримінальне правопорушення досі не розкрито, а осіб, які його вчинили, не встановлено*.

Натомість під час досудового розслідування, розпочатого 14 грудня 2012 року за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених частиною 1 статті 115 та частиною 2 статті 194 КК України за фактом умисного вбивства громадянина І. та умисного знищення його автомобіля, встановлено, що злочинці обрали інший спосіб приховання – підпал транспортного засобу, у якому знаходився труп потерпілого. Ці дії призвели до знищення наявних слідів і речових доказів, що стало на заваді встановленню

¹ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посіб. / за ред. Н. І. Клименко. – Київ: Юрінком Інтер, 2005. – С. 22.

² Лисиченко В. К. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: монографія / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 83.

* Кримінальне провадження за 2014 рік, перебуває у провадженні СВ Лиманського відділення поліції Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області.

винних осіб та доказуванню їх причетності до вчинення цього особливо тяжкого кримінального правопорушення*.

Таким чином, у кримінально-правовому та криміналістичному значеннях способи приховання кримінальних правопорушень мають багато спільних рис. Тож, на нашу думку, приховання злочину можна визначити як комплекс дій (або бездіяльність) розумового або фізичного характеру, які вчиняє особа з метою уникнення відповідальності за вчинені дії, що можуть бути спрямовані на знищення, пошкодження або заміну об'єктів матеріального світу, які мають значення у кримінальному провадженні.

Відмінність у змісті та значенні способу вчинення злочину у кримінальному праві та криміналістиці полягає в тому, що для кваліфікації діяння важливим є спосіб вчинення цього діяння, а спосіб підготовки та приховання набуває значення лише тоді, коли вони самі по собі становлять кримінальне правопорушення. Для розслідування ж злочину встановлення способів його підготовки та приховання набувають іноді навіть більшого значення, ніж спосіб вчинення, що здебільшого є очевидним.

З цього приводу О. В. Сіренко зазначає, що у формуванні способу, яким здійснюють злочинне діяння, вирішальну роль відіграють об'єктивні та суб'єктивні фактори. До об'єктивних факторів належать: властивості предмета злочинного посягання; зв'язки між злочинцем і предметом злочинного посягання (можливість безперешкодного проникнення до предмета або необхідність здійснення з цією метою певних дій). Спосіб вчинення злочину визначають об'єктивною обстановкою, у якій реалізують злочинний намір.

Суб'єктивними факторами, продовжує ця авторка, є мотив і мета вчинення злочину, знання, уміння, навички, звички злочинця, його характерологічні риси, що охоплюють риси характеру і психічну спрямованість особи та знаходяться в нерозривному зв'язку з об'єктивними факторами¹.

Спосіб вчинення є одним з основних елементів криміналістичної характеристики будь-якого виду кримінального правопорушення. Відомості про нього використовують для розробки тактичних прийомів і методичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення методики розслідування окремих видів чи груп кримінальних правопорушень. Способу вчинення притаманні ознаки відносної сталості та повторюваності, що мають бути враховані під час дослідження закономірностей вчинення кримінальних

* Кримінальне провадження за 2012 рік, перебуває у провадженні СВ Лиманського відділення поліції Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області.

¹ Сіренко О. В. Спосіб вчинення як елемент криміналістичної характеристики крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми / О. В. Сіренко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С. 146.

правопорушень і розробки криміналістичних рекомендацій щодо їх розслідування.

Для прикладу, під час досудового розслідування, розпочатого СВ Краснолиманського МВ ГУМВС України в Донецькій області 8 лютого 2015 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 185 КК України за фактом таємного викрадення майна з житла громадянина Г., було встановлено підозрюваного О., який відчиняв замки на вхідних дверях будинків громадян, користуючись одним способом – за допомогою металевого прута. Завдяки цій обставині встановлено причетність громадянина О. до вчинення ще чотирьох епізодів крадіжок у м. Красний Лиман Донецької області*.

Слушною є думка М. В. Даньшина, який зазначив, що у криміналістиці спосіб вчинення злочину та інформація про нього є підставою для об'єднання окремих видів злочинів, виявлення взаємозв'язку між структурними елементами характеристики; розробки особливостей тактики проведення слідчих дій; прогнозування механізму вчинення конкретного виду злочинів; розмежування схожих складів злочину¹.

Під час дослідження предмета доказування та події кримінального правопорушення як його елементу важливого значення набуває визначення змісту, – кримінально-правового, криміналістичного чи кримінального процесуального, що вкладають у це поняття. Посилаючись на Г. Г. Зуйкова, І. В. Гора зазначає, що до предмета доказування в межах кримінального процесу належать дві групи фактів, які відображають спосіб вчинення злочину:

а) такі, що мають кримінально-правове значення (власне спосіб вчинення злочину у кримінально-правовому значенні, що безпосередньо передбачений як обов'язкова ознака певного складу злочину, чи кваліфікуюча ознака або ознака, що обтяжує покарання), тобто спосіб вчинення злочину у вузькому сенсі;

б) такі, що забезпечують необхідну повноту та конкретність описання способу вчинення злочину в обвинувальному акті (усе те, що надасть можливість відповідно до зібраних доказів описати спосіб вчинення злочину так, щоб подія злочину, ступінь суспільної небезпеки злочину на власне

---

* Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

¹ Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Даньшин Максим Валерійович. – Харків, 2000. – С. 84.

злочинця були охарактеризовані досить повно), тобто спосіб – у широкому, криміналістичному значенні¹.

У кримінальному законі спосіб вчинення пов'язаний з іншими елементами об'єктивної сторони злочину та є кваліфікуючою ознакою. Кореспонденція кримінально-правового та кримінально-процесуального значення способу вчинення злочину полягає в тому, що спосіб належить до структури обставин, які підлягають доказуванню. Встановлення способу розкриває зміст і спрямованість умислу особи, що пов'язує спосіб із встановленням вини у вчиненні злочину та мотивами. У криміналістиці за допомогою встановлення способу вчинення злочину розшукують осіб, які його вчинили, з'ясовують закономірності механізму слідоутворення, що в одних випадках дає змогу довести власне спосіб, а в інших, ґрунтуючись на закономірностях механізму слідоутворення, знайти всі інші сліди, що стосуються вчиненого злочину².

Тому цілком правильно С. М. Зав'ялов визначає спосіб вчинення злочину у криміналістичному значенні як зумовлену об'єктивними та суб'єктивними факторами систему поведінки суб'єкта до, у момент і після вчинення ним злочину, що залишає різні характерні сліди зовні, які надають можливість за допомогою криміналістичних прийомів і засобів уявити подію, що відбулася, своєрідність злочинної поведінки правопорушника, його окремі особистісні дані³.

Отже, кримінально-правове поняття способу вчинення злочину є базовим щодо поняття способу, що формується в інших науках кримінально-правового циклу, зокрема й у криміналістиці. Ці поняття різняться між собою тим, що спрямовані на досягнення різних цілей: для кримінального права – це розроблення теорії злочину, а для криміналістики – розроблення теорії розслідування. Virізніають також і методологічні засади, оскільки кримінально-правова наука вивчає загальне на підставі окремого, а криміналістика пізнає більш конкретне, виходячи із загального⁴.

Для прикладу, кримінальне право визначає спосіб вчинення у вузькому значенні, і це відповідає завданню щодо кваліфікації діяння. Адже розглядати спосіб вчинення кримінального правопорушення у криміналіс-

¹ Гора І. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні / І Гора // Закон і життя. - 2012. - № 9. - С. 36.

² Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю. [навч. посіб. для студ. вищ навч. закл.] / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясковський. - Київ : КНТ, 2009. - С. 27.

³ Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Зав'ялов Сергій Михайлович. - Київ, 2005. - С. 14.

⁴ Дудніков А. Л. Правове та криміналістичне поняття способу вчинення злочину / А. Л. Дудніков // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. - 2010. - Вип. 10. - С. 59.

тичному аспекті в межах кримінального права було б недоцільним. Для кримінального права значення має саме злочинність певного способу, а також його вплив на ступінь тяжкості вчиненого діяння. Натомість для криміналістики важливо, з огляду на одержані відомості про обстановку та спосіб вчинення кримінального правопорушення, визначити слідову картину події, одержати дані про особу злочинця, про предмет злочинного посягання тощо.

Із цього питання слушно зазначає А. З. Сорока, що для криміналістики визначальним у способі є не досягнутий результат, а процес досягнення мети, механізм її досягнення. Спосіб вчинення злочину у криміналістиці є джерелом інформації про закономірності виникнення доказів, що необхідна для розробки засобів і методів розкриття та розслідування злочинів¹.

На наш погляд, для криміналістики важливого значення набувають не лише дії щодо безпосереднього вчинення кримінального правопорушення, а й підготовки та приховання навіть тоді, коли вони не пов'язані з кримінально-правовою оцінкою подій, їх не вивчає матеріальне право. Саме тому припустимо застосовувати поняття способу вчинення кримінального правопорушення в його широкому тлумаченні.

Криміналістичний зміст способу вчинення кримінального правопорушення значно ширший від кримінально-правового та кримінального процесуального. Криміналістика вивчає закономірності формування, розробляє засоби, прийоми, методи виявлення, збирання та дослідження доказів стосовно способу вчинення кримінального правопорушення. Водночас відомості про спосіб учинення злочину узагальнюють, типізують, що надає можливість визначити ознаки повторюваності та розробити ефективні методи розслідування. Криміналісти вивчають, які дії вчиняє злочинець під час готування, які знаряддя та засоби використовує для його вчинення, яким способом знищує сліди злочину та приховує свою причетність до нього. Встановлення способу вчинення злочину сприяє розшуку злочинців і викраденого майна, встановленню вини особи, яка вчинила злочин, висуненню версій, розробці тактики слідчих дій, встановленню всіх обставин справи. Що повніше виявлені особливості елементів способу вчинення конкретного злочину, то важливішим стає криміналістичне значення власне способу. Знаючи типові способи вчинення злочину, можна за однією

---

¹ Сорока А. З. Спосіб вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України як елемент криміналістичної характеристики / А. З. Сорока // Університетські наукові записки. – 2014. – № 1 (49). – С. 175.

встановленою ознакою мати уяву про спосіб загалом, що, в свою чергу, дозволить визначити можливого злочинця та розкрити злочин¹.

У криміналістичному аспекті спосіб вчинення злочину охоплює низку ознак, що не мають кримінально-правового значення, але відіграють важливу роль у розслідуванні певного виду злочинів. Тут першочерговими стають ознаки способу вчинення злочину, які відображаються у комплексі різноманітних матеріальних та ідеальних слідів, що надає можливість слідчому зорієнтуватися у слідчій ситуації, запропонувати типові слідчі версії та визначити найбільш оптимальні засоби розслідування².

На думку І. В. Гори, встановлення способу вчинення злочину виконує одразу декілька завдань: розшукове (встановлення способу – перший крок до розшуку причетних осіб, виявлення слідів, знарядь злочину та інших доказів) і пізнавальне (використання відомостей про спосіб для розкриття картини злочину)³. Тож наявність узагальнених відомостей про спосіб вчинення кримінального правопорушення дає змогу оптимізувати планування та проведення необхідних слідчих (розшукових) дій з огляду на їх доцільність під час розслідування певного виду кримінального правопорушення, визначити тактику їх проведення, перевірити й оцінити зібрані докази.

Важливою особливістю способу вчинення кримінального правопорушення як елементу криміналістичної характеристики є процес його дослідження. Для встановлення способу, який реально передував наслідкам і створював сліди, слідчий має спершу дослідити саме сліди, а вже за результатами цих досліджень дійти висновків щодо використання певного способу, якому властива наявність цієї сукупності слідів. Комплекс характеристик, які збігаються, надає можливість слідчому визначати мотиви вчинення кримінального правопорушення, його мету, особу злочинця тощо. Навпаки, сліди, що не відповідають способу вчинення, свідчать про помилку в судженнях слідчого та підлягають невідкладному суттєвому корегуванню відповідно до засади динамічності розслідування. Тож процес пізнання події відбувається у зворотному щодо процесу вчинення кримінального правопорушення порядку.

---

¹ Місюра Н. М. Спосіб учинення крадіжок індивідуального майна в сільській місцевості як елемент криміналістичної характеристики злочину / Н. М. Місюра // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – № 10. – С. 356–357.

² Ленко М. О. Спосіб вчинення терористичних актів за допомогою саморобного вибухового пристрою як елемент криміналістичної характеристики злочину / М. О. Ленко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 3 (31). – С. 191.

³ Гора І. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні / І. Гора // Закон и жизнь. – 2012. – № 9. – С. 37.

Кримінальне процесуальне значення встановлення та доказування способу вчинення кримінального правопорушення полягає в тому, що від нього залежать:

- межі проведення огляду місця події та забезпечення його охорони;
- предметна підслідність кримінального правопорушення;
- комплекс першочергових і подальших слідчих (розшукових) дій;
- встановлення кола осіб, за участю яких необхідно провести ці дії;
- визнання певного предмета речовим доказом;
- визначення виду криміналістичних експертиз, які слід провести в межах кримінального провадження за вилученими речовими доказами та іншими встановленими фактами та даними;
- вирішення питання про обрання щодо підозрюваної особи запобіжного заходу та заходів забезпечення кримінального провадження;
- у разі відсутності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, можливість складання її психологічного портрета.

На поєднанні кримінального процесуального і криміналістичного значень способу вчинення кримінального правопорушення наголошують проанкетовані нами слідчі. На думку більшості з них – 149 (63,1 %) осіб, дані про спосіб вчинення використовують як елемент предмета доказування. Цю позицію можна вважати правильною з одним уточненням – елементом предмета доказування є подія кримінального правопорушення, а спосіб його вчинення є складовою цього елемента. Решта відповідей практичних працівників щодо використання даних про спосіб вчинення присвячена криміналістичному аспекту. Зокрема, 107 (45,3%)* слідчих вважають їх елементом криміналістичної характеристики; на переконання 71 (30,1 %) особи, ці дані використовують для організації та планування розслідування, 54 (22,9 %) респонденти зазначають про розробку на підставі даних про спосіб вчинення тактичних прийомів проведення окремих процесуальних дій. Варіант використання одержаних даних у криміналістичних обліках обрали 53 (22,5 %) особи, а на думку 47 (19,9 %) проанкетованих, ці дані застосовують для попередження вчинення інших злочинів.

Отже, спосіб вчинення злочину є об'єктом вивчення як матеріального, так і процесуального права. Однак найґрунтовніше його досліджують у науці криміналістиці як один з елементів криміналістичної характеристики. Це різнить спосіб вчинення як складову події кримінального правопорушення з іншими її складовими (часом, місцем), що мають як кримінальне процесуальне значення, так і криміналістичне.

---

* За умовами анкетування, на це запитання можливі декілька відповідей з числа запропонованих. Процентне співвідношення подається до загального числа проанкетованих слідчих.

З огляду на зазначене, спосіб вчинення злочину під час досудового розслідування має бути встановлений і доведений з позицій науки кримінального права, кримінального процесу та криміналістики. У кожній із зазначених наук спосіб вчинення злочину відіграє важливу роль, об'єднану для досягнення загальної мети – боротьби зі злочинністю та притягнення винних до відповідальності. Проте одні науки є засобом для досягнення зазначеної мети, а інші – процесуальною формою виконання поставлених завдань¹.

Визначенню змісту та ролі обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, завжди приділяли увагу процесуалісти України. Проте в межах обраної теми дослідження потребує детального аналізу така складова події кримінального правопорушення, як «інші обставини вчинення кримінального правопорушення». У пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України цей термін не деталізовано. Не містять його роз'яснення й інші норми цього Кодексу. Особливість зазначеної складової події кримінального правопорушення полягає в тому, що обов'язок визначення її змісту в кожному конкретному випадку покладено на правозастосовувача.

У низці статей КПК України також ідеться про «інші обставини». Зокрема, у частині 1 статті 96 цього Кодексу передбачено, що сторони кримінального провадження мають право ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка. У переліку поважних причин неприбуття особи на виклик у пункті 3 частини 1 статті 138 КПК України з-поміж інших також указано обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійні лиха або інші обставини). Про інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик без їх деталізації йдеться в пункті 8 частини 1 цієї ж процесуальної норми. До відомостей, що мають бути внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань з метою початку кримінального провадження, відповідно до пункту 7 частини 5 статті 214 КПК України, належать інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань. У частині 1 статті 225 КПК України визначено випадки допиту свідка чи потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. До них належать: наявність небезпеки для життя та здоров'я зазначених осіб; їх тяжка хвороба; наявність інших обставин, що

¹ Наголова І. Ю. Встановлення способу вчинення кримінального правопорушення під час досудового розслідування / І. Ю. Наголова // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. (Серія «Право»). – 2016. – Вип. 1 (13). – С. 214–219.

можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань.

Письмове повідомлення про підозру має містити також стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу, зокрема зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру (пункт 6 частини 1 статті 277 КПК України).

Під час судового розгляду інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом, можуть бути досліджені за клопотанням осіб, яким надано для ознайомлення речові докази (частина 1 статті 357 КПК України). Інші обставини, які не були відомі суду на час судового розгляду під час ухвалення судового рішення та які самі собою або разом із раніше виявленими обставинами доводять неправильність вироку чи ухвали, що необхідно переглянути, відповідно до пункту 5 частини 2 статті 459 КПК України, є однією з підстав перегляду за нововиявленими обставинами в сукупності з визначеними іншими. Під час судового провадження на підставі угоди, зазначено в частині 6 статті 474 КПК України, суд зобов'язаний переконатися в судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним і не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені в угоді.

Під час здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, відповідно до пункту 1 частини 1 статті 505 КПК України, встановлюють час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення за аналогією до встановлення події кримінального правопорушення (часу, місця, способу та інших обставин) відповідно до пункту 1 частини 1 статті 91 КПК України.

Про «інші обставини» без деталізації їх сутності та складових ідеться й у нормах КПК України, які регулюють діяльність щодо визнання та виконання вироків судів іноземних держав і передачі засуджених осіб. Зокрема, у частині 1 статті 605 цього Кодексу визначено підставу для розгляду питання про передачу засудженої особи для відбування покарання, а саме – це запит уповноваженого (центрального) органу іноземної держави, звернення засудженого, його законного представника або близьких родичів, членів сім'ї, а також інші обставини, передбачені законом України або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Серед документів, що, відповідно до пункту 3 частини 2 статті 610 КПК України, подає Міністерство юстиції України на розгляд суду для

здійснення провадження про приведення суду іноземної держави у відповідність із законодавством України, з-поміж інших визначено документ про тривалість відбутої частини строку покарання, зокрема інформацію про будь-яке попереднє ув'язнення, звільнення від покарання та будь-які інші обставини щодо виконання вироку.

Отже, лише у дванадцяти нормах, за винятком пункту І частини І статті 91 КПК України, використано термін «інші обставини», проте в жодній із них немає навіть орієнтовного переліку обставин, охоплених цим поняттям. Надзвичайно важливо усвідомлювати його зміст, визначаючи подію кримінального правопорушення як обставину, яка підлягає доказуванню, з огляду на те, що в цій нормі інші обставини є складовими елементу предмета доказування, які обов'язково мають бути встановлені.

Аналіз кримінального процесуального законодавства низки держав ближнього зарубіжжя засвідчує, що досі не сформульовано чітке визначення терміна «інші обставини вчинення кримінального правопорушення» як складової події кримінального правопорушення.

За КПК Республіки Білорусь¹, КПК Естонської Республіки², КПК РФ³, за Кримінально-процесуальним законом Латвійської Республіки⁴, до обставин, які підлягають доказуванню, з-поміж решти належать «інші обставини» без будь-якої конкретизації та визначення, а у КПК Киргизької Республіки зазначено про необхідність встановлення інших обставин вчинення злочину та шкідливих наслідків, що при цьому настали⁵.

За КПК Республіки Молдова до обставин, які підлягають доказуванню, належать факти, що свідчать про наявність елементів злочину, а також причини, які усувають злочинний характер діяння⁶.

Натомість у КПК Грузії⁷, КПК Азербайджану⁸ та КПК Вірменії⁹, поряд із загальними обставинами, які підлягають доказуванню у криміналь-

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс] : от 16 июля 1999 г. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/document/?doc_id=30414958. – Загл. с экрана

² Уголовно-процессуальный кодекс Эстонской Республики [Электронный ресурс] : от 12 февр. 2003 г. – Режим доступа : <http://zakon24.ee/ugolovno-processualnyj-koдекс/>. – Загл. с экрана.

³ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс] : от 18 дек. 2001 г. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/. – Загл. с экрана.

⁴ Уголовно-процессуальный закон Латвийской Республики : от 21 апр. 2005 г. – Рига, 2007. – 212 с.

⁵ Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики [Электронный ресурс] : от 30 июня 1999 г. – Режим доступа : http://online.adviser.kg/Document/?doc_id=30241915. – Загл. с экрана.

⁶ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс] : от 14 марта 2003 г. – Режим доступа : http://base.spinform.ru/show_doc.fvх?rgn=3833. – Загл. с экрана.

⁷ Уголовно-процессуальный кодекс Грузии [Электронный ресурс] : от 9 октября 2009 г. – Режим доступа : http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_09_10_2009.pdf. – Загл. с экрана

⁸ Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] : от 14 июля 2000 г. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420280. – Загл. с экрана.

⁹ Уголовно-процессуальный кодекс Армении [Электронный ресурс] : от 1 июля 1998 г. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31425005#pos=16;253. – Загл. с экрана.

ному провадженні, йдеться також про деякі докази та деякі обставини без визначення їх сутності.

Отже, проаналізувавши КПК різних країн, доходимо висновку, що питання визначення й конкретизації поняття «інші обставини вчинення кримінального правопорушення», застосоване у КПК України, залишається дискусійним. На нашу думку, законодавець таким чином надає можливість слідчому, прокурору та суду залежно від виду, ступеня тяжкості та складності розслідування кримінального правопорушення самостійно тлумачити зміст цього поняття, що забезпечить повне формування доказів і встановлення події кримінального правопорушення як елементу предмета доказування.

У навчальній та науковій літературі поняття «інші обставини вчинення кримінального правопорушення» лише зазначене як один з елементів предмета доказування, без його деталізації¹. Цьому питанню присвячено лише незначну кількість робіт науковців-процесуалістів.

Зокрема, Ю. М. Грошевий і С. М. Стахівський пропонують вважати іншими обставинами: дані про потерпілого, за необхідності – про характер його дій, вжиті обвинуваченим заходи щодо приховування злочину тощо. Ці вчені акцентують увагу на тому, що встановлення зазначених обставин є вимогою процесуального закону щодо повноти, всебічності й об'єктивності дослідження всіх обставин справи².

Загалом поділяючи наведену позицію, Т. В. Лукашкіна та М. М. Стоянов зауважують, що до інших обставин вчинення злочину можуть належати не лише певна поведінка потерпілого, яка передувала вчиненню злочину та може стати підставою для того, щоб розглядати дії винного як такі, що вчинені під час перевищення меж необхідної оборони або в стані сильного душевного хвилювання, а й поведінка обвинуваченого після вчинення злочину, що може свідчити про дійове каяття тощо³.

На думку Є. Г. Коваленка, до інших обставин вчинення злочину можуть належати зміст дій потерпілого, попередніх або здійснених одночасно зі злочинними (поведінка потерпілої у справі про звалтування; встановлення наміру здійснення суспільно небезпечного діяння, оскільки

¹ Басиста І. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. / І. В. Басиста, В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Центр учб. літ., 2012. – С. 87; Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило]. – Харків : Право, 2013. – С. 191–193; Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – Київ : Центр учб. літ., 2013. – С. 120.

² Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. Грошевий, С. Стахівський. – 2-ге вид., стер. – Київ : КНТ, Фурса С. Я., 2006. – С. 26.

³ Кримінально-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Харків : Одиссей, 2009. – С. 236.

вини у здійсненні конкретної дії немає, якщо вона відповідно до статті Особливої частини КК передбачена як така, що може бути здійснена тільки з прямим наміром тощо)¹.

Низка науковців, розглядаючи подію кримінального правопорушення як обставину, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні, не акцентують належної уваги на визначенні «інших обставин вчинення кримінального правопорушення», зазначаючи їх серед складових досліджуваного елемента предмета доказування² або досліджуючи їх з огляду на специфіку розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. До прикладу, пише О. О. Босак, під час доказування шахрайства на об'єктах залізничного транспорту до інших обставин кримінального правопорушення належать відомості про потерпілого, обстановку вчинення шахрайства, його суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними та безпосереднім учиненням злочину³.

Однак у літературі й досі не висловлено пропозицій щодо формування вичерпного переліку інших обставин вчинення кримінального правопорушення, про необхідність встановлення яких зазначено в пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України.

Питання щодо сутності поняття «інші обставини вчинення кримінального правопорушення» досліджено нами під час анкетування слідчих. Зокрема, 57 (24,1 %) із них вважають, що до інших обставин слід віднести відомості про причини та умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення; 51 (21,6 %) слідчий відніс до інших обставин дані про обстановку його вчинення, а 45 (19,1 %) респондентів – про суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок із вчиненням злочинних дій. Крім цього, іншими обставинами вважали відомості про: обвинуваченого і вжиті ним заходи щодо приховання злочину – 34 (14,4 %), потерпілого і характер його дій – 28 (11,9 %), наявність свідків події – 22 (9,3 %)*. На думку 92 (39 %) слідчих, до інших обставин вчинення кримінального правопорушення належать будь-які, зокрема перелічені обставини, що сприяють встановленню події кримінального правопорушення.

¹ Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування: монографія / Є. Г. Коваленко. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – С. 91.

² Віротченко С. С. Завдання кримінального провадження / С. С. Віротченко // Право і суспільство. – 2015. – № 5-2. – С. 204; Козленко А. А. Особливості доказування події кримінального правопорушення / А. А. Козленко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету (Серія «Юриспруденція»). – 2014. – № 10-2. – Т. 2. – С. 150.

³ Босак О. О. Поняття «інші обставини вчинення кримінального правопорушення» та їх доказування при вчиненні шахрайства на об'єктах залізничного транспорту / О. О. Босак // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – № 1. – С. 220.

* За умовами анкетування, на це запитання можливі декілька відповідей з числа запропонованих. Процентне співвідношення подається до загального числа проанкетованих слідчих.

Водночас привертає увагу позиція 19 проанкетованих слідчих, питома вага відповідей яких становить лише 8 % від загальної кількості опитаних. Ці слідчі вважають, що жодна з перерахованих в анкеті обставин не належить до інших, що мають бути встановлені під час доказування події кримінального правопорушення відповідно до пункту 1 частини 1 статті 91 КПК України. Хоча кількість цих респондентів досить незначна, проте їх відповідь на поставлене запитання, а також не одностайність думок інших респондентів зайвий раз свідчить про його складність і неоднозначність у практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

Насправді, залежно від того, подія якого саме кримінального правопорушення підлягає доказуванню, інші обставини його вчинення можуть видозмінюватися. Тому навести вичерпний та універсальний перелік інших обставин усіх кримінальних правопорушень, на нашу думку, неможливо та й недоцільно. Отже, у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України цілком виправдано не надано переліку «інших обставин вчинення кримінального правопорушення». Визначення серед обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, «інших обставин» без їх уточнення є досить слушним і логічно виправданим. Так законодавець розширив межі події кримінального правопорушення та, відповідно, можливості слідчого, прокурора, слідчого судді та суду щодо необхідності встановлення цього елемента предмета доказування та його складових. Саме така конструкція процесуальної норми надає реальну можливість досліджувати ті елементи предмета доказування, які характерні для конкретного кримінального правопорушення (обстановка вчинення, характер поведінки учасників, наявність причинного зв'язку з наслідками, що настали, тощо).

Особливість категорії «інші обставини» також полягає у тому, що, на відміну від імперативної вказівки щодо встановлення часу, місця та способу вчинення як складових події кримінального правопорушення, інші обставини його вчинення мають бути диференційованими залежно від того, за яким кримінальним правопорушенням здійснюють кримінальне провадження. Ці обставини залежать від виду кримінального правопорушення, його тяжкості, обстановки та механізму вчинення, особи, яка його вчинила, й інших умов. Однак беззаперечним є те, що встановлення, крім часу, місця, способу, також інших обставин вчинення кримінального правопорушення є гарантією всебічного й повного дослідження всіх обставин у кримінальному провадженні та прийняття обґрунтованого процесуального рішення.

З огляду на зазначене, слід наголосити, що правильно визначений у кримінальному провадженні час вчинення кримінального правопорушення

впливає на низку процесуальних аспектів, що мають істотне значення у кримінальному провадженні, серед яких можливість застосування норм щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, недосягненням особою віку, з якого настає кримінальна відповідальність, що може суттєво вплинути на прийняття процесуального рішення.

Категорія місця вчинення кримінального правопорушення за правовим і процесуальним значеннями має певні відмінності, водночас вони є взаємозалежними. Зокрема, одне із завдань КК України полягає в запобіганні злочинам шляхом визначення, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовують до осіб, які їх вчинили. Під час здійснення досудового розслідування, поміж інших елементів складу злочину, мають бути обов'язково встановлені об'єкт й об'єктивна сторона – суспільні відносини, на які посягають злочинні діяння, що охоплюють час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення як елементи предмета доказування.

Важливою особливістю способу вчинення злочину як елементу криміналістичної характеристики є процес дослідження сукупності характерних слідів. Комплекс характеристик, що збігаються, надає можливість слідчому визначати мотиви вчиненого злочину, його мету, особу злочинця, висунути версії, встановити найбільш оптимальні й доцільні напрями розслідування кримінального правопорушення тощо.

ГЛАВА 3

ДОКАЗУВАННЯ ПОДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ3.1. Збирання доказів щодо події кримінального правопорушення
шляхом проведення слідчих (розшукових) дій

Доказування як правовий інститут пов'язаний з логічною та, водночас, із практичною діяльністю. Потреба в такій діяльності полягає в тому, що фактичні обставини не може безпосередньо сприймати особа, яка здійснює розслідування, прокурор, суддя (суд), оскільки вони вже в минулому стосовно діяльності цих органів. Для того, щоб повно, всебічно й об'єктивно встановити ці обставини, відповідні органи мають довести їх наявність (чи відсутність), а цього можна досягти, лише спираючись на конкретні дані, які потрібно зібрати й дослідити¹.

Кримінальна процесуальна діяльність як один із видів соціальної діяльності є пізнавальною. Під час кримінального провадження органи досудового розслідування, прокуратури та суду з метою прийняття правильного й обґрунтованого рішення прагнуть відновити достовірну картину минулої події, пізнати всі її обставини та факти. Досягають цієї мети за допомогою кримінального процесуального доказування².

Ураховуючи те, що досудове розслідування у кримінальних провадженнях здійснюють уповноважені кримінальним процесуальним законодавством суб'єкти у формі доказування, вважаємо за необхідне визначити зміст процесу доказування. Отже, доказування – це врегульована кримінальним процесуальним законом діяльність слідчого, прокурора, інших уповноважених органів чи осіб, що полягає, відповідно до частини 2 статті 91 КПК України, у збиранні, перевірці й оцінці доказів, доведенні перед слідчим суддею, судом їх переконливості з метою обґрунтування встановлених фактичних обставин, що мають значення для кримінального провадження, на підставі яких забезпечують прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

У процесуальній літературі сформувалися різні підходи до визначення поняття доказування.

¹ Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування. монографія / Є. Г. Коваленко. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – С. 18.

² Кримінальний процес: підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. : за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило]. – Харків : Право, 2013. – С. 178.

Загальноприйнятим у науці кримінального процесуального права є визначення, свого часу запропоноване М. М. Михеєнком. Цей науковець визначив доказування як діяльність суб'єктів кримінального процесу по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів та їхніх процесуальних джерел, а також формулюванню на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування¹. Аналогічну думку з цього питання обстоюють й інші науковці-процесуалісти².

На переконання Ю. М. Грошевого та С. М. Стахівського, це визначення є найповнішим з-поміж низки інших. Однак ці вчені пропонують уточнити, що діяльність з доказування здійснюють у межах закону, а конструкцію «формулювання певних тез» пропонують замінити на конкретніше словосполучення – «прийняття процесуальних рішень». Метою доказування, продовжують ці автори, є встановлення об'єктивної істини, яку в кримінальному процесі трактують як встановлення фактичних обставин справи³.

Поділяє цю позицію й М. І. Костін, який зазначає, зокрема, що доказування – це діяльність судді, прокурора, слідчого, інших уповноважених кримінально-процесуальним законом суб'єктів, підґрунтям якої є логічно-аналітичні операції з перевірки й оцінки сформованих доказів з метою встановлення підстав для кримінальної відповідальності та застосування покарання, захисту невинних осіб від необґрунтованого засудження, шляхом використання доказів для обґрунтування й мотивування відповідних процесуальних рішень⁴.

Водночас Н. С. Карпов визначив кримінальне процесуальне доказування як діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді та суду, а також інших учасників кримінального провадження, яку здійснюють у встановленій законом процесуальній формі, що спрямована на збирання, перевірку й оцінку доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню⁵.

¹ Михеєнко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеєнко. – Киев: Вища шк., 1984. – С. 11.

² Молдован В. В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посіб. / В. В. Молдован, А. В. Молдован. – Київ: Юрінком Інтер, 1999. – С. 56; Кримінально-процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Харків: Одиссей, 2009. – С. 219–220; Коваленко С. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування: монографія / С. Г. Коваленко. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – С. 120.

³ Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: навч.-практ. посіб. / Ю. Грошевий, С. Стахівський. – 2-ге вид., стер. – Київ: КНТ, Фурса С. Я., 2006. – С. 12.

⁴ Костін М. Поняття «доказування» у кримінальному процесі України / М. Костін // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 4. – С. 146.

⁵ Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – Київ: Центр учб. літ., 2013. – С. 120.

Підтримуючи висловлену раніше думку Р. С. Белкіна, Л. М. Карнеєва зазначала, що «...доказывание состоит в выяснении связей и отношений между явлением, фактом и обосновывающими его другими фактами, явлениям. Как сами факты, так и их связи носят объективный характер. Они существуют независимо от того, познаны они или нет, независимо от воли лица, осуществляющего доказывание. В процессе доказывания они выявляются, познаются и дают возможность убедиться в их истинности»¹.

Ми поділяємо позицію щодо визначення доказування як процесу збирання, перевірки та оцінки доказів у кримінальному провадженні, оскільки їх зміст ґрунтується на положеннях частини 2 статті 91 КПК України. Досягти цього можна під час практичної діяльності по збиранню (пошуку, виявленню й закріпленню), дослідженню, перевірці, оцінці та використанню доказів), а також шляхом логічного обґрунтування як самої зазначеної діяльності, так і доказового значення одержаних під час її проведення результатів.

Метою кримінального процесуального доказування, зазначають Ю. І. Азаров і Г. Ю. Бондар, є встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі. Мета доказування залежить від певних обставин, які передбачені в законі, і може бути досягнута лише на підставі сукупності достатніх доказів².

Доказування обставин вчинення злочину, на думку В. Д. Берназа, структурно охоплює:

- аналіз первинної інформації;
- внесення даних до ЄРДР;
- висунення версій та визначення напрямів розслідування і відповідних комплексів процесуальних дій;
- виявлення, фіксацію, збирання, вилучення, перевірку, оцінку та закріплення фактичних даних і формулювання висновку про обставини, що мають значення для кримінального провадження³.

Структура процесуального доказування є шляхом відтворення реальної картини події кримінального правопорушення, з'ясування її суті та прийняття на підставі цього стороною обвинувачення відповідних процесуальних рішень, а стороною захисту – обрання захисної позиції. Цей процес передбачає комплекс процесуальних дій і відносин, що можуть бути

¹ Карнеєва Л. М. Доказательства в советском уголовном процессе : учеб. пособие / Л. М. Карнеева – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1988. – С. 11.

² Азаров Ю. І. Доказування на досудових стадіях кримінального процесу : навч.-метод. посіб. / Ю. І. Азаров, Г. Ю. Бондар. – Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 37.

³ Берназ В. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України / В. Берназ // Право України. – 2013. – № 11. – С. 178.

згруповані в окремі, порівняно самостійні елементи, що є важливими для аналізу внутрішнього змісту кримінального процесуального доказування. Елементи процесу доказування не є етапами доказування. Етапи – це періоди пошуку істини в різних справах і в окремих стадіях кримінального процесу. Елементи доказування є єдиними для всіх категорій кримінальних проваджень. В окремих стадіях процесу вони можуть різнитися лише своєю роллю й поєднанням¹.

Отже, на нашу думку, процесуальне доказування – це діяльність суб'єктів кримінального провадження в межах і повноваженнях, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, спрямована на збирання, перевірку й оцінку доказів, з метою встановлення можливості винесення єдиного правильного, неупередженого й об'єктивного рішення, спрямованого на виконання завдань кримінального провадження, визначених у частині 1 статті 2 КПК України.

Процес доказування не може відбуватися без збирання доказів, оскільки це здійснювана з дотриманням процесуальної форми діяльність сторін обвинувачення та захисту щодо пошуку й виявлення джерела фактичних даних, вилучення необхідної інформації та її фіксації².

З огляду на зазначене, першим з елементів процесу доказування є збирання доказів або їх формування, що є урегульованою КПК України діяльністю уповноважених суб'єктів із пошуку і виявлення фактичних даних щодо події кримінального правопорушення та пов'язаних із нею обставин, їх вилучення та фіксації у процесуальних джерелах, а також вжиття заходів щодо їх збереження та використання відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства.

Згідно зі статтею 93 КПК України, суб'єктами збирання доказів є сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюють кримінальне провадження. Законодавець диференціює засоби збирання доказів, унормовані для сторони обвинувачення та сторони захисту. Для прикладу, обидві сторони кримінального провадження, відповідно до частин 2, 3 статті 93 КПК України, уповноважені на витребування й отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок.

¹ Запотоцький А. П. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві: монографія / А. П. Запотоцький, Д. О. Савицький – Київ: Бізнес Медіа Консалтинг, 2011. – С. 124.

² Щериця С. І. Докази і доказування в кримінальному провадженні / С. І. Щериця // Вісник Запорізького національного університету. – 2015. – № 1 (II). – С. 204.

Сторона обвинувачення, крім зазначених засобів, наділена можливістю збирати докази шляхом проведення слідчих (розшукових) дій і НСРД (частина 2 статті 93 КПК України). Натомість сторона захисту може лише ініціювати проведення зазначених процесуальних дій, а також, на відміну від сторони обвинувачення, витребувати й отримати лише копії документів (частина 3 статті 93 КПК України).

Перелік засобів збирання доказів за КПК України не є вичерпним. Зокрема, сторона обвинувачення може проводити інші процесуальні дії, передбачені цим Кодексом, а сторона захисту – збирати докази шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Питання щодо того, які з дій, передбачених КПК України, найбільшою мірою спрямовані на встановлення події кримінального правопорушення, досліджено нами під час анкетування практичних працівників органів досудового розслідування. Прогнозована більшість опитаних – 138 (58,5 %) – вважає, що цими діями є слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії. Ця позиція, на наш погляд, ґрунтується на положеннях статті 93 КПК України, у частині 2 якої безпосередньо зазначено про проведення слідчих (розшукових) та НСРД, а також низки процесуальних дій (зокрема витребування й отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій), що є засобами збирання доказів для сторони обвинувачення. Яку із цих дій (огляд як слідчу (розшукову), аудіо-, відеоконтроль особи як негласну слідчу (розшукову) чи тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження) проводити в кожному конкретному випадку для встановлення й доказування події кримінального правопорушення – вирішує слідчий залежно від комплексу обставин, що склалися на момент кримінального провадження, коли виникає в цьому необхідність.

Водночас привертають увагу інші відповіді проанкетованих слідчих на це запитання. Зокрема, 46 (19,5 %) із них вважають, що найбільшою мірою сприяють встановленню події кримінального правопорушення слідчі (розшукові) та НСРД, а інші процесуальні дії вони не називають. На думку 35 (14,8 %) респондентів, до цих дій належать слідчі (розшукові) дії, а 15 (6,4 %) слідчих переконані, що встановлення події кримінального правопорушення найбільшою мірою відбувається під час проведення НСРД. Саме такі відповіді практичних працівників на поставлене запитан-

ня, на наш погляд, обґрунтовані спрямованістю відповідно до частини I статті 223 і частини I статті 246 КПК України слідчих (розшукових) та НСРД саме на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Від виду й особливостей кримінального правопорушення, обставин, що склалися, і сукупності доказів, що підтверджують встановлення події кримінального правопорушення та її окремих складових, залежить, яку саме дію проводити.

Серед процесуальних дій, що не належать до слідчих (розшукових) чи НСРД, найбільшою мірою спрямовані на встановлення події кримінального правопорушення та її складових цілком слушно названо тимчасовий доступ до речей і документів – 98 (41,5 %) респондентів, під час якого можна отримати фактичні дані щодо часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення; тимчасове вилучення майна – 38 (16,1 %), що здійснюють під час затримання особи, а також проведення обшуку чи огляду. Крім цього, 30 (12,7 %) слідчих вказали на затримання особи, 27 (11,4 %) – повідомлення про підозру, 26 (11 %) – внесення відомостей до ЄСРД. Вважаємо, наведена позиція практичних працівників має право на існування у зв'язку з такими причинами. Під час затримання особи на її тілі чи одязі може бути сукупність очевидних ознак, які свідчать про те, що саме ця особа щойно вчинила злочин (пункт 2 частини I статті 208 КПК України). Крім цього, під час затримання проводять особистий обшук (частина 5 статті 208 КПК України), результатом якого можуть бути виявлені речі й документи, що вказують на подію кримінального правопорушення чи її окремі складові. У повідомленні про підозру, відповідно до пункту 6 частини I статті 277 КПК України, стисло викладають фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу, зокрема зазначають часу, місце його вчинення, а також інші суттєві обставини, відомі на момент повідомлення про підозру. Щодо внесення відомостей до ЄСРД, відповідно до пункту 14 підрозділу 2 розділу II Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом Генеральної прокуратури України «Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» від 6 квітня 2016 року № 139, під час внесення до Реєстру фабули кримінального правопорушення обов'язково зазначають дату, час, адресу, місце, спосіб, знаряддя, засоби й інші особливості вчинення кримінального правопорушення. На думку 93 (39,4 %) слідчих, проведення всіх перерахованих процесуальних дій, залежно від обставин вчинення кримінального правопорушення, спрямоване на встановлення його події та її складових.

Серед засобів збирання доказів важливе значення мають слідчі (розшукові) дії, які, відповідно до частини 1 статті 223 КПК України, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Ці дії, справедливо зазначає Д. Б. Сергєєва, мають пізнавальний характер і розшукову спрямованість, сутність якої полягає в намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Саме цей аспект зазначеної діяльності, на думку вказаної авторки, посилив законодавець, упровадивши до КПК України дещо змінений термін позначення цих дій – «слідчі (розшукові) дії». Водночас важливою метою слідчих (розшукових) дій є також перевірка раніше отриманих у кримінальному провадженні доказів¹.

Слушно стверджує і Ю. В. Терещенко стосовно того, що слідчі (розшукові) дії є головним засобом збирання доказів, на підставі яких на досудовому розслідуванні встановлюють усі обставини кримінального правопорушення та приймають процесуальні рішення, що визначають подальше спрямування кримінального процесу. Саме слідчі (розшукові) дії та їх результати є підґрунтям для побудови доказової бази, їх проведення становить зміст досудового розслідування. На думку цієї авторки, основу слідчих (розшукових) дій складають окремі методи пізнання – насамперед, це безпосереднє й особисте сприйняття слідчим обстановки місця події, наданих під час допиту відомостей, опитування, пошук, порівняння, дослідження, які супроводжують закріпленням (фіксацією) одержаної інформації чи висновків дослідження у відповідних процесуальних документах².

У спеціальній кримінально-процесуальній літературі слідчі дії трактують як такі, що становлять удосконалений механізм одержання доказової інформації та відображення її в матеріалах кримінальної справи, головний спосіб збирання доказів. Слідчі дії спрямовані на збирання і закріплення доказів та встановлення таким шляхом усіх значущих для справи обставин³.

Аналогічну позицію обстоює й Ю. М. Черноус, зазначаючи, що слідча дія – це окремий різновид процесуальних дій, який проводять з метою збирання, дослідження, оцінки та використання доказів уповноваженою служ-

¹ Сергєєва Д. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України / Д. Сергєєва // Право України. – 2013. – № 11. – С. 183.

² Терещенко Ю. В. Слідчі (розшукові) дії як різновид процесуальних дій / Ю. В. Терещенко // Митна справа. – 2014. – № 1 (91). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 113–115.

³ Шепітько В. Система слідчих дій за кримінальним процесуальним законодавством та механізм її реалізації у криміналістиці / В. Шепітько // Право України. – 2013. – № 11. – С. 199

бовою особою у процесі розслідування злочину в порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством¹.

Метою провадження слідчих дій здебільшого вважають збирання й перевірку доказів², виявлення та закріплення доказів³; пошук, виявлення, отримання, закріплення, дослідження фактичних даних (інформації) певного виду⁴; відшукання, сприяння й закріплення доказової інформації⁵; виявлення, вилучення, дослідження й фіксацію доказів⁶; збирання, дослідження, оцінку та використання доказів⁷ тощо.

У чинному КПК України слідчі дії регламентовано у главі 20 «Слідчі (розшукові) дії» та главі 21 «Негласні слідчі (розшукові) дії». Такий підхід є доволі своєрідним і виявляє певний дисбаланс щодо НСРД. Адже 23 статті КПК України присвячено слідчим (розшуковим) діям (статті 223–245 КПК України) і 30 статей – НСРД (статті 246–275 КПК України).

Необхідною умовою збирання доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій є правозабезпечувальні заходи – наділені правовою формою дії, за допомогою яких слідчий, прокурор визначають можливість реалізації прав, наданих кримінальним процесуальним законом громадянам й особам, що беруть участь у цих діях. До них належать, зокрема, вжиття відповідних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (частина 3 статті 223 КПК України); участь у проведенні слідчої (розшукової) дії за клопотанням сторони захисту, крім випадків, коли через специфіку такої дії це неможливо або особа письмово відмовилася від участі в ній (частина 6 статті 223 цього Кодексу) тощо.

Аналіз норм глави 20 КПК України засвідчує, що нині у кримінальному процесуальному законі визначено порядок проведення таких слідчих (розшукових) дій:

¹ Черноус Ю. Місце та значення слідчих дій у процесі доказування по кримінальній справі / Ю. Черноус // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 4. – С. 119.

² Громов Н. И. Уголовный процесс России: учеб. пособие / Н. И. Громов. – М., 1998. – С. 275; Кримінальний процес України: [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / [Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошніченко, Ю. В. Хоматов та ін.]; за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця]. – Харків, 2000. – С. 210.

³ Жогин Н. В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М., 1965. – С. 108; Михеенко М. М. Кримінальний процес України: підручник / М. М. Михеенко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ: Либідь, 1999. – С. 236.

⁴ Белкин Р. С. Способы собирания и проверки доказательств / Р. С. Белкин // Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. – 2-е изд. – М., 1973. – С. 367.

⁵ Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / С. А. Шейфер. – М., 2001. – С. 14, 38; Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий: монография / Ю. П. Аленин. – Кировоград: Центрально-Украинское изд-во, 2002. – С. 8.

⁶ Быховский И. Е. Процессуальные и тактические вопросы системы следственных действий: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Быховский Игорь Евсеевич. – М., 1976. – С. 6–7.

⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумида. – Київ, 2012. – С. 482.

1) допит, зокрема одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб (статті 224–226, 232 КПК України);

2) пред'явлення для впізнання особи (стаття 228 КПК України), речей (стаття 229 КПК України), трупа (стаття 230 КПК України);

3) обшук житла чи іншого володіння особи (статті 233–236 КПК України), обшук особи, яка перебуває в житлі чи іншому володінні (частина 5 статті 236 КПК України);

4) огляд місцевості, приміщень, речей та документів (стаття 237 КПК України), трупа (стаття 238 КПК України), трупа, пов'язаний з ексгумацією (стаття 239 КПК України), освідування особи (стаття 241 КПК України);

5) слідчий експеримент (стаття 240 КПК України);

6) проведення експертизи (статті 242–243 КПК України).

Метою проведення слідчих (розшукових) дій, визначеною в частині 1 статті 223 КПК України, є отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Розглядаючи такі види слідчих (розшукових) дій, як пред'явлення речей, трупа чи особи для впізнання, вважаємо за необхідне зазначити, що, на відміну від огляду місця події, огляду трупа, слідчого експерименту, допиту та низки інших слідчих (розшукових) дій, результати пред'явлення для впізнання можуть безпосередньо не вказувати на обставини вчинення кримінального правопорушення, а саме на його подію. Отримані під час їх проведення фактичні дані, на нашу думку, є вторинними, за допомогою яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд у сукупності з іншими доказами формує загальну картину щодо вчиненого кримінального правопорушення, на чому згодом ґрунтуються підозра й обвинувачення.

Однак необхідно приділяти належну увагу зазначеним слідчим (розшуковим) діям, оскільки в низці випадків саме під час їх проведення у слідчого виникає можливість встановити подію кримінального правопорушення.

Наприклад, до чергової частини Краснолиманського МВ ГУМВС України в Донецькій області надійшло повідомлення про виявлення поблизу лісового масиву трупа невстановленого чоловіка без ознак насильницької смерті. Під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема пред'явлення трупа для впізнання, слідчий встановив особу померлого. Це надало можливість встановити спосіб життя померлого, коло його знайомих і друзів, хронологію подій, що мали місце перед настанням смерті, та інші обставини, які загалом створили умови для встановлення загальної карти-

ни події, яка, як виявилось під час проведеного розслідування, до кримінальної не належала*.

Важливо, на нашу думку, з'ясувати, у межах проведення яких слідчих (розшукових) дій можуть бути зібрані докази, що стосуються події кримінального правопорушення, і проаналізувати їх детальніше. Цікавою в цьому аспекті є позиція практичних працівників органів досудового розслідування. На думку 103 (43,6 %) з них, усі слідчі (розшукові) дії, залежно від обставин вчинення кримінального правопорушення, можуть бути спрямовані на встановлення його події. Визначаючи окремі слідчі (розшукові) дії, 89 (37,7 %) респондентів зазначили про огляд, зокрема місця події, по 88 (37,4 %) – про допит, зокрема одночасний, а також слідчий експеримент як про дії, проведення яких найбільшою мірою спрямоване на встановлення події кримінального правопорушення та її складових. Серед цієї кількості опитаних слідчих близько половини – 43 (18,2 %) респонденти – вказали на ці три слідчі (розшукові) дії в їх сукупності. Вважаємо такий підхід цілком слушним. Адже огляд належить до невербальних слідчих (розшукових) дій, під час проведення яких можливо встановити місце, спосіб, а в низці випадків – час вчинення кримінального правопорушення. Ці складові його події можуть бути предметом допиту свідків, потерпілого, підозрюваного як вербальної слідчої (розшукової) дії. Одержані під час проведення огляду чи допиту фактичні дані може бути перевірено, а також одержано нові відомості про подію кримінального правопорушення та її складові під час проведення слідчого експерименту як складного джерела, що поєднує вербальні й невербальні джерела отримання інформації про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Питома вага інших слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення події кримінального правопорушення, на думку проанкетованих слідчих, значно менша: 32 (13,6 %) з них зазначили про обшук, зокрема особи, 27 (11,4 %) – про призначення експертизи, 8 (3,4 %) – про пред'явлення для впізнання.

Серед слідчих (розшукових) дій, під час проведення яких можуть бути зібрані докази щодо події кримінального правопорушення та її складових, важливе значення має огляд місця події. Саме цю дію у невідкладних випадках може бути проведено до внесення відомостей до ЄРДР (частина 3

* Кримінальне провадження за 2013 рік, закрито на підставі пункту 1 частини 1 статті 284 КПК України, перебуває в архіві СВ Лиманського відділення поліції Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області.

** За умовами анкетування, на це запитання можливі декілька відповідей з числа запропонованих. Процентне співвідношення подається до загального числа проанкетованих слідчих.

статті 214 КПК України), на відміну від інших процесуальних дій, проведення яких можливе лише після початку досудового розслідування.

В умовах інформаційної невизначеності, коли даних щодо події кримінального правопорушення обмаль або їх взагалі немає, значення огляду місця події стає вирішальним. Цілком слушно зауважує Н. І. Клименко, що під час огляду місця події відбувається дослідження матеріальної обстановки шляхом безпосереднього особистого її сприйняття слідчим або іншими учасниками огляду для виявлення, фіксації та вилучення різних слідів злочину й інших речових доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, які мають значення для розслідування. Огляд місця події, продовжує ця авторка, це, здебільшого, перша слідча дія, найближча в часі та просторі, коли слідчий досліджує подію злочину, дія найбільш трудомістка (може тривати довгий час), найпродуктивніша (надає можливість встановити значний обсяг інформації стосовно всіх сторін складу злочину) і найскладніша (вимагає застосування цілої низки тактичних прийомів і засобів криміналістичної техніки)¹.

На думку І. В. Данька, огляд місця події є одним з головних способів збирання та перевірки фактичних даних, які мають значення для встановлення обставин вчиненого кримінально караного діяння². Ми цілком поділяємо наведене твердження та позицію, згідно з якою огляд місця події спрямований, передусім, на усунення дефіциту інформації про подію злочину шляхом безпосереднього сприймання та фіксації змін матеріальної обстановки на місці події³.

Відповідно до частини 1 статті 237 КПК України, огляд проводять з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Якщо розглядати його завдання, значна частина з них стосується встановлення безпосередньо елементів події кримінального правопорушення – місця, часу, способу його вчинення, а також виявлення й дослідження обстановки події, її механізму, слідової картини, встановлення кількості причетних осіб, їх мотивів і характеру дій, способів приховання наслідків тощо. Саме завдяки фіксації на місці події розташування об'єктів і предметів матеріального світу шляхом безпосереднього їх сприйняття слідчий, використовуючи системні підходи до аналізу отрима-

¹ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посіб. / за ред. Н. І. Клименко. – Київ: Юрінком Інтер, 2005. – С. 8.

² Данько І. В. Место происшествия как объект осмотра в уголовном процессе / И. В. Данько // Проблемы совершенствования правоохранительной деятельности в области противодействия преступности и коррупции: материалы Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 22 дек. 2011 г. [редкол.: А. В. Конюк и др.]. – Минск: БГУФК, 2012. – С. 58.

³ Психологія слідчої діяльності: [навч. посіб. для студ. виш. навч. закл.] / [В. Г. Андросюк, О. М. Корнев, О. І. Кудерміна та ін.], за заг. ред. Л. І. Казміренко]. – Київ: Правова єдність, 2009. – С. 27.

ної інформації, формує загальну картину вчинення кримінального правопорушення, зокрема отримує відомості про його подію, що надасть можливість висунути версії та планувати напрями з'ясування й дослідження обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

На думку Є. Д. Лук'янчикова та Б. Є. Лук'янчикова, дослідження обстановки місця події, здебільшого, дає змогу отримати необхідну вихідну інформацію щодо обставин кримінального правопорушення та визначити напрями розшукової роботи слідчого. Ці автори, посилаючись на праці В. І. Алексейчука, пропонують обстановку місця події розуміти як комплекс усіх матеріальних об'єктів, змін у межах місця події, пов'язаних із досліджуваною подією та діями її учасників, а також усіма подальшими подіями¹.

Значна частина завдань проведення огляду місця події стосується безпосередньо елементів події злочину. Адже основними завданнями огляду місця події є такі: виявлення обстановки злочину, його механізму, інших обставин вчинення злочину². Огляд місця події призначений, щоб з'ясувати:

- чи мав місце злочин;
- чи вчинено злочин на місці події;
- які шляхи проникнення на місце події;
- скільки було осіб на місці події;
- яку мету переслідували учасники події, мотиви їхніх дій;
- протягом якого часу перебували учасники події на місці події;
- коли відбулася подія, яку розслідують;
- який пункт території, що оглядають, або приміщення є місцем події;
- які побічні дії вчинено на місці події;
- які предмети залишено на місце події;
- які сліди з місця події залишилися на злочинці;
- хто і звідки міг спостерігати й чути те, що відбувалося на місці події;
- які є дані, що вказують на обставини, що сприяли чи полегшили вчинення злочину та його приховання³.

Цей перелік питань не є остаточним, його можуть уточнювати залежно від обставин вчиненого кримінального правопорушення та відповідей,

¹ Лук'янчиков Є. Д. Слідчий огляд: поняття та види / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1 – С. 266

² Букаева И. Н. Обстановка совершения преступления, получение и использование информации о ней при расследовании уголовных дел: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. Н. Букаева. – Тюмень : РГБ, 2006. – С. 121.

³ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів. наук.-практ. посіб. / за ред. Н. І. Клименко. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – С. 11-12.

які має отримати слідчий під час проведення огляду місця події. Насамперед це відповіді на питання щодо місця, часу, тривалості, способу вчинення і приховання, а також виявлення, фіксації та вилучення матеріальних слідів злочинної події.

Дослідження різних поглядів учених щодо мети та завдань огляду місця події як слідчої (розшукової) дії дає підстави стверджувати, що ця слідча (розшукова) дія є незамінною, першочерговою та найбільш об'єктивною. Шляхом безпосереднього сприйняття слідчим місця вчинення кримінального правопорушення, його обстановки й інших складових події кримінального правопорушення, які надходять без проміжних ланок і перекручування, органи досудового розслідування отримують найоб'єктивніші докази.

Наприклад, під час досудового розслідування, розпочатого 21 серпня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 121 КК України за фактом спричинення умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого Ш., огляд місця події як першочергова слідча (розшукова) дія було проведено досить невдало: слідчий не виявив і не вилучив жодного речового доказу, слідів біологічного походження тощо. У зв'язку з цим висунення підозри громадянину Ч. ґрунтувалося виключно на показаннях свідків, слідчому експерименті за участю підозрюваного й судово-медичного експерта та його висновку про характер і ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, можливість їх завдання за обставин, встановлених під час проведення слідчого експерименту*.

Натомість під час досудового розслідування, розпочатого 20 серпня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 185 КК України, встановлено, що підозрюваний Я. шляхом перенесення реквізитів банківської картки потерпілої Р. на окремих аркуш згодом вчинив викрадення її грошових коштів. Слідчий під час проведення огляду місця події у смітнику виявив цей аркуш у зім'ятому вигляді. Після його огляду та призначення почеркознавчої експертизи отримано процесуальні підстави для повідомлення громадянину Я. про підозру у вчиненні зазначеного кримінального правопорушення**.

Аналізуючи таку слідчу (розшукову) дію, як освідування особи, вважаємо за необхідне, не заглиблюючись у це питання, розглянути дві

---

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

** Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

діаметральні позиції. На думку Д. Б. Сергєєвої, сутністю освідування є огляд тіла живої людини (підозрюваного, свідка, потерпілого) з метою виявлення слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, тому є підстави вважати цю слідчу (розшукову) дію одним із видів слідчого огляду¹. Натомість низка інших авторів стверджує, що освідування принципово відрізняється зі слідчим оглядом, зокрема за такими ознаками: об'єктом освідування є лише тіло живої людини й одяг, що на ній, а об'єктами слідчого огляду можуть бути місце події, місцевість, приміщення, речі чи документи; освідування можуть проводити лише за мотивованою постановою прокурора, чого не вимагають для проведення всіх видів слідчого огляду; слідчий огляд у всіх ситуаціях проводить лише слідчий, а освідування в разі оголення особи іншої статі, ніж слідчий, за його дорученням здійснюють судово-медичний експерт або лікар; освідування, на відміну від слідчого огляду, стосується права громадянина на недоторканність, зокрема й тілесну. Тому законодавець визначив освідування як самостійну слідчу (розшукову) дію і в окремій нормі КПК України встановив притаманні лише їй процесуальні, тактичні й етичні правила проведення.

Таким чином, згідно з другою позицією, освідування у кримінальному провадженні слід уважати самостійною слідчою (розшуковою) дією, що має специфічні мету та завдання, коло учасників, процесуальний порядок проведення. Це дає підстави виокремити її серед інших подібних їй слідчих (розшукових) дій².

Незалежно від наявності протилежних думок щодо місця освідування в системі слідчих (розшукових) дій, його проведення спрямоване на встановлення низки елементів предмета доказування, зокрема події кримінального правопорушення та її окремих складових – часу, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення. Адже на тілі особи чи її одязі, взутті, головному уборі тощо, залежно від обставин вчинення кримінального правопорушення, можуть залишитися його сліди, виявлення й вилучення яких можливе саме під час проведення освідування. Зокрема, це можуть бути сліди лікарських чи хімічних речовин, що може вказувати на спосіб вчинення злочину; залишки ґрунту чи рослинності, завдяки яким можна встановити місце вчинення злочину, зміни на тілі особи, що мають тимчасовий характер і не пов'язані з подією кримі-

¹ Сергєєва Д. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України / Д. Сергєєва // Право України. – 2013. – № 11. – С. 184.

² Дотримання прав учасників кримінального провадження під час проведення освідування. монографія / В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко, О. М. Калачова, С. С. Клочуряк. – Київ : Центр учб. літ., 2015. – С. 52–53.

нального правопорушення (синці, подряпини тощо), що у сукупності сприяють визначенню часу вчинення кримінального правопорушення.

Визначення необхідності та можливості встановлення елементів предмета доказування здійснює слідчий під час проведення допиту особи (залежно від його процесуального статусу) шляхом безпосереднього спілкування з нею. Цілком слушно зазначав В. П. Бахін, що допиту належить визначальне місце під час розслідування злочинів, оскільки саме на нього витрачають 80 % часу, відведеного на проведення слідчих дій¹. Проте місце і значення допиту в забезпеченні результативності розслідування, зауважував В. К. Весельський, визначають не стільки зазначеними кількісними показниками, скільки вмінням тактовно і грамотно побудувати та провести допит, тобто рівнем професійної майстерності слідчого².

За висловом Ганса Гросса, допитувана особа – скелет, а її показання – кров та плоть попереднього розслідування. Допитати свідків злочину – перша дія, спрямована на встановлення події злочину³.

Допит, стверджує В. Ю. Шепітько, є найпоширенішим способом одержання інформації. Водночас допит – одна з найскладніших слідчих (судових) дій, її проведення потребує від слідчого високої загальної та професійної культури, глибокого знання психології людини⁴.

Предмет допиту, на нашу думку, залежить, передусім, від процесуального статусу допитуваної особи, він має охоплювати елементи предмета доказування, передбачені в частині I статті 91 КПК України. Визначення необхідності та можливості встановлення певних елементів предмету доказування слідчий здійснює під час проведення допиту особи залежно від її процесуального статусу шляхом безпосереднього спілкування з нею.

Розглядаючи допит як спосіб одержання інформації про організовану групу, В. М. Варцаба зазначає, що предмет допиту залежить від характеру розслідуваного злочину. Стосовно злочинів, що вчиняють організовані злочинні групи, може бути названо обставини, що мають надзвичайно важливе значення за цією категорією злочинів. До типових обставин, на думку цього автора, можуть належати:

1) організований характер злочину: механізм злочинної події; як вчиняли злочини, їхня тривалість, поширеність; наявність злочинної діяльності постійного характеру; планований характер злочинної діяльності; праг-

¹ Бахін В. П. Допрос : лекція / В. П. Бахін. – Киев, 1999. – С. 3.

² Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія / В. К. Весельський. – Київ : Правник, 1999. – С. 3.

³ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1908. – С. 75.

⁴ Шепітько В. Ю. Криминалистика : курс лекцій. – Изд. 4-е. – Харьков : Одиссей, 2011. – С. 181.

нення до розширення сфер діяльності; використання вогнепальної зброї та засобів зв'язку; наявність контактів із працівниками правоохоронних та інших державних органів тощо;

2) наявність і склад організаційного формування: кількість учасників злочинної діяльності; ієрархічна структура злочинної групи; наявність розподілу ролей; форми взаємодії в злочинному угрупованні; стабільність складу групи, правила поведінки в групі тощо;

3) базовий елемент злочинної діяльності групи: господарсько-економічна діяльність членів угруповання; участь у тіньовому бізнесі; місце зосередження ядра та членів злочинного формування; незаконна діяльність групи; зв'язки злочинної групи з підприємцями і злочинним світом; місце угруповання у кримінальному середовищі; прикриття злочинної діяльності легальними структурами; участь членів злочинної групи в політичній діяльності тощо¹.

Залежно від того, які питання слід поставити, які тактичні прийоми застосує слідчий, під час допиту може бути встановлено всі або більшість складових елементів події кримінального правопорушення, що потребують подальшої перевірки шляхом проведення необхідних слідчих (розшукових) дій. Наприклад, підозрюваний може надати свідчення про вчинене ним кримінальне правопорушення певним способом. Достовірність і належність цих свідчень має бути перевірена і підтверджена під час комплексу слідчих (розшукових) дій, серед яких можна рекомендувати проведення одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, слідчого експерименту, призначення експертизи тощо. Якщо підозрюваний вказує на місце вчинення кримінального правопорушення, про яке не було відомо раніше, отримані фактичні дані потребують перевірки під час невідкладного проведення огляду, обшуку або слідчого експерименту, залежно від ситуації, що складається на певний час розслідування, й тактичного рішення слідчого.

Під час допиту свідка є можливість встановити не лише обставини, які стосуються події кримінального правопорушення, а й обставини, що йому передували, а також фактичні дані про особу потерпілого та злочинця, їх стосунки та характер поведінки до вчинення кримінального правопорушення, під час і після його вчинення.

У цьому контексті слушно зазначав С. М. Стахівський, що у процесуальній літературі немає єдності щодо питання, які саме відомості станов-

¹ Варцаба В. М. Допит як спосіб одержання інформації про організовану групу / В. М. Варцаба // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ – 2011. – № 3. – С. 260–261.

лять предмет показань допитуваного. Безсумнівним є те, що до нього мають належати відомості про обставини, що підлягають доказуванню, однак для слідства можуть мати значення і власні висновки свідків, потерпілого. До прикладу, свідчення, що стосуються категорій, пов'язаних з одиницями вимірів (часом, відстанню між об'єктами, швидкістю руху тощо) може враховувати слідство, проте з урахуванням умов сприйняття таких категорій допитуваним, особистих якостей допитуваного, значення встановлення точності цих вимірів під час слідства¹. Якщо такі часово-просторові показники необхідно встановити точніше, виникає потреба проведення інших процесуальних дій у майбутньому.

Водночас проведення допиту після огляду місця події надає слідчому реальну можливість використати одержані результати огляду під час визначення змісту та послідовності застосування тактичних прийомів проведення допиту, зокрема у конфліктній ситуації. Якщо допитуваний заперечує свою причетність до події кримінального правопорушення або приховує окремі його обставини, можна рекомендувати провести детальний допит, формулювання уточнюючих чи конкретизуючих запитань, створення перебільшеного уявлення про обізнаність слідчого, допущення легенди тощо. Важливого значення в цій ситуації набуває пред'явлення доказів як досить ефективний тактичний прийом допиту.

За необхідності встановлення часу вчинення кримінального правопорушення використовують прийом, що ґрунтується на запропонованні особі, яку допитують, різних точок відліку часу. Зазвичай часові характеристики краще запам'ятовуються, якщо вони пов'язані з професією або інтересами допитуваного. Так, сільський мешканець швидше визначить час події за часом сільськогосподарських робіт, студент – за часом вивчення дисципліни тощо².

Допит, зазначає В. Ю. Шепітько, є вербальною слідчою дією, сутність якої полягає в інформаційно-психологічному процесі спілкування (взаємодії, взаємному сприйнятті осіб, повідомленні інформації) поміж особами, що беруть у ньому участь, спрямованими на отримання відомостей про відомі допитуваному факти. У статті 224 КПК України чітко не розмежовано процедурні питання залежно від процесуального положення допитуваного та його предмета допиту³.

¹ Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія / С. М. Стахівський. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2005. – С. 179–180.

² Мешков В. М. Оперативно-розсыкная тактика и особенности легализации полученной информации в ходе предварительного следствия : учеб.-практ. пособие / В. М. Мешков, В. Л. Попов. – М. : Щит-М, 1999. – С. 68

³ Шепітько В. Система слідчих дій за кримінальним процесуальним законодавством та механізм її реалізації у криміналістиці / В. Шепітько // Право України. – 2013. – № 11. – С. 201.

Справді, процесуальний порядок проведення допиту у статті 224 чинного КПК України нині чітко не визначений, тому алгоритм цієї слідчої (розшукової) дії може бути таким:

1) проведення допиту у формі вільної бесіди, що передбачає надання права допитуваній особі самостійно розповісти про відомі їй обставини вчинення кримінального правопорушення або інші важливі обставини, що стосуються розслідування);

2) формулювання запитань залежно від результатів, отриманих під час вільної розповіді (додаткових, нагадуючих, уточнюючих, контрольних тощо);

3) процесуальне оформлення результатів проведення допиту.

На нашу думку, допит – це слідча (розшукова) дія, передбачена кримінальним процесуальним законодавством України, що має на меті отримання інформації про подію кримінального правопорушення та полягає в безпосередньому спілкуванні слідчого, прокурора, слідчого судді, суду з допитуваною особою для одержання інформації про обставини розслідуваної події.

Процес формування показань від моменту сприйняття події злочину до передачі інформації про нього має психологічний характер, обумовлений впливом численних об'єктивних і суб'єктивних факторів, дія яких певною мірою позначається на повноті й об'єктивності показань¹. Тому слідчому під час проведення допиту необхідно враховувати як особистісні (індивідуальні), так і психологічні фактори впливу допитуваної особи. Наприклад, під час досудового розслідування, розпочатого 16 березня 2016 року за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених частиною 2 статті 152, частиною 1 статті 153, частиною 1 статті 186 КК України, обставини їх вчинення були встановлені саме під час проведення допитів підозрюваного Л. та потерпілої Л. Зазначені особи майже ідентично відтворили хронологію подій і дії, що відбувалися. Це надало можливість встановити свідків вчинення цих кримінальних правопорушень, ще не встановлені обставини їх вчинення, зокрема складові події кримінального правопорушення – час, місце, спосіб, поведінку підозрюваного та потерпілого тощо. На підставі отриманих показань було призначено низку необхідних експертиз. Результати проведених досліджень цілком відповідали раніше отриманим під час допитів показанням, їх у подальшому було використано як джерела доказів у кримінальному провадженні*.

¹ Бахин В. П. Допрос : лекція / В. П. Бахин. – Киев, 1999. – С. 3.

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

Відомості про подію кримінального правопорушення можуть бути встановлені під час проведення слідчого експерименту. Цю слідчу (розшукову) дію, відповідно до частини 1 статті 240 КПК України, проводять з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. За цих обставин слідчий має реальну можливість уточнити місце вчинення кримінального правопорушення, що надзвичайно актуально у випадку, коли кілька осіб дають показання, що різняться між собою. Крім цього, учасники проведення слідчого експерименту можуть під час проведення дослідів чи випробувань впевнитися у наявності або відсутності можливості здійснення певних дій. Це особливо важливо в ситуаціях, коли є сумніви щодо вчинення кримінального правопорушення способом, пов'язаним із проникненням у приміщення, завданням тілесних ушкоджень, вчиненням ДТП тощо.

Наприклад, у досудовому розслідуванні, розпочатому 17 травня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 286 КК України, обставини вчинення кримінального правопорушення були встановлені саме під час проведення низки слідчих експериментів за участю водія М. та пішохода О. із залученням спеціаліста-автотехніка. Під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії здійснювали виміри (швидкість руху автомобіля, пішохода, їх взаємне розташування тощо). Одержані результати використано для призначення судово-автотехнічної експертизи, а після отримання висновку експерта водію М. було повідомлено про підозру у вчиненні зазначеного кримінального правопорушення*.

Слідчий експеримент доцільно віднести до слідчих (розшукових) дій, за допомогою яких здійснюють перевірку й уточнення вже зібраних доказів у кримінальному провадженні, про що безпосередньо зазначено в частині 1 статті 240 КПК України. Водночас під час його проведення можливим також є збирання доказів, що полягає у виявленні й вилученні слідів та інших матеріальних об'єктів, які підтверджують наявність важливих обставин розслідуваної події (сліди ніг, транспортних засобів, знаряддя вчинення злочину чи його частини, речі особи, випадково нею залишені на місці події, тощо).

Для прикладу, під час проведення слідчого експерименту у досудовому розслідуванні, розпочатому 9 жовтня 2016 року за ознаками криміналь-

---

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

ного правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 115 КК України за фактом умисного протиправного заподіяння смерті іншій людині за участю підозрюваної С., на дверній лудці було виявлено плями бурого кольору, схожі на кров, які під час проведення огляду місця події залишилися непоміченими. Ці сліди з місця проведення слідчого експерименту було вилучено та спрямовано на імунологічне дослідження, а одержані результати використано у доказуванні*.

Під час здійснення досудового розслідування, розпочатого 30 жовтня 2014 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 121 КК України, за фактом спричинення умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого Р., та проведення слідчого експерименту було виявлено дерев'яну палицю зі слідами речовин біологічного походження, яка була засобом вчинення цього кримінального правопорушення**.

З огляду на зазначене, всебічне й повне проведення слідчого експерименту забезпечує встановлення події кримінального правопорушення, його складових і сприяє прийняттю правильного процесуального рішення у кримінальному провадженні.

Слідчий експеримент – слідча (розшукова) дія, під час проведення якої увагу здебільшого акцентують на підозрюваному, оскільки є можливість уточнити чи встановити відомості, що його характеризують, й обставини, які мають значення у кримінальному провадженні. Під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії встановлюють такі якості підозрюваного, як сила, розум, наявність певних умінь, навиків, а також чесність, правдивість, відвертість (або протилежні). Поведінка підозрюваного під час слідчого експерименту може допомогти з'ясувати, що саме йому відомо про вчинене кримінальне правопорушення, чи вчиняв він його самостійно, як він орієнтується на місці події¹.

Особливі вимоги щодо допустимості проведення слідчого експерименту визначено в частині 4 статті 240 КПК України. Відповідно до цієї норми, проведення слідчого експерименту допускають за умови, якщо не виникає небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижують їхні честь і гідність, не завдають шкоди. Щодо дослідження події кримінального правопорушення як обставини, яка

---

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває у провадженні СВ Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області.

** Кримінальне провадження за 2014 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

¹ Дуда О. Процесуальні особливості збирання відомостей, що характеризують особу підозрюваного / О. Дуда // Історико-правовий часопис. – 2013. – № 2 – С. 120.

підлягає доказуванню, ці обмеження найбільшою мірою стосуються встановлення чи перевірки способу вчинення, відтворення якого може становити реальну небезпеку для учасників проведення слідчого експерименту чи оточуючих. Зокрема, цю слідчу (розшукову) дію не будуть проводити на великій швидкості транспортного засобу, на значній висоті, в умовах, коли наявний ризик обвалу тощо.

Під час розслідування злочинів нерідко виникають обставини, з'ясування яких потребує використання слідчим, прокурором і судом спеціальних знань у певних галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла. Тому фактичні дані щодо події кримінального правопорушення може бути встановлено також під час проведення експертизи за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання (частина 1 статті 242 КПК України). У цих випадках зазначені особи не можуть самостійно та безпосередньо застосовувати такі знання для збирання й дослідження доказів¹.

На думку В. Ю. Шепітька, у КПК України недостатньо уваги приділено використанню спеціальних знань сторонами кримінального провадження. У главі 20 КПК України «Слідчі (розшукові) дії» тільки чотири статті закону безпосередньо стосуються можливостей експертних досліджень: підстави проведення експертизи (стаття 242 КПК України); порядок залучення експерта (стаття 243 КПК України); розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта (стаття 244 КПК України); отримання зразків для експертизи (стаття 245 КПК України)².

Відомості про факти об'єктивної дійсності, викладені у висновку експерта, зазначає М. Г. Щербаковський, являють собою знання, вірогідність яких довели проведенням дослідженням. Саме такими фактами як достовірними знаннями оперує й⁶використовує їх у доказуванні слідчий. Експертним шляхом, продовжує цей науковець, нерідко вирішують питання про те, чи мала місце подія злочину, встановлюють предмет злочинного зазіхання та обставини вчинення злочину: час, місце, спосіб, знаряддя злочину³.

У межах дослідження події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню, слід, на нашу думку, проаналізувати, як

¹ Тищенко В. В. Щодо сутності спеціальних знань і форм їх використання в кримінальному провадженні / В. В. Тищенко // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 7-8 листоп. 2013 р.). – Харків : Право, 2013. – С. 44.

² Шепітько В. Система слідчих дій за кримінальним процесуальним законодавством та механізм її реалізації у криміналістиці / В. Шепітько // Право України. – 2013. – № 11. – С. 202.

³ Щербаковський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз / М. Г. Щербаковський. – Харків : Фактор, 2011. – С. 12.

під час проведення різних видів експертиз може бути встановлено певну складову події. Цього досягти можна, якщо дослідити питання, що підлягають з'ясуванню під час проведення таких експертиз.

Зокрема, місце вчинення кримінального правопорушення може бути встановлене завдяки таким питанням:

1) з якої дистанції здійснено постріл; з якого місця здійснено постріл; яким було взаємне розташування зброї та потерпілого в момент пострілу (судово-балістична експертиза);

2) яким було взаємне розташування об'єктів у момент взаємодії (трасологічна експертиза);

3) яким було взаємне розташування транспортних засобів у момент удару; де розташовано місце зіткнення транспортних засобів (судово-автотехнічна експертиза);

4) де знаходився епіцентр вибуху (вибухово-технічна експертиза);

5) яким було взаємне розташування осіб на момент вчинення кримінального правопорушення (судово-медична експертиза).

Для встановлення способу вчинення кримінального правопорушення з'ясовують такі питання:

1) яким способом поділено предмет: шляхом розрізання, розрубування, розпилювання тощо; які особливості способу зламу тощо (трасологічна експертиза);

2) як розвивалася ДТП від початкової до кінцевої фази (судово-автотехнічна експертиза);

3) якими є обставини та місце вибуху; який спосіб підриву (вибухово-технічна експертиза).

Час кримінального правопорушення може бути встановлено, наприклад, шляхом проведення:

1) судово-медичної експертизи трупа (час настання смерті);

2) судово-автотехнічної експертизи (час подолання транспортним засобом певних ділянок дороги);

3) трасологічної експертизи (давність розпилу, пошкодження предмета дослідження тощо).

Під час проведення експертизи може бути досліджено також обставинку вчинення кримінального правопорушення й встановлено важливі обставини його події. Для прикладу, у досудовому розслідуванні, розпочатому 5 липня 2015 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 115 КК України, за фактом умисного вбивства громадянина М., підозрюваний П. з метою уникнення кримінальної відповідальності під час допиту зазначив, що постріл з вогнепальної

зброї він здійснив не цілеспрямовано в бік потерпілого, а просто в ліс, без наявності будь-якого наміру на умисне вбивство громадянина М. Проте внаслідок проведення низки судових експертиз було визначено інші обставини вчинення цього кримінального правопорушення. Згідно з висновком судово-медичного експерта встановлено, що постріл у голову потерпілого М. було здійснено впритул. Такий висновок надав можливість органу досудового розслідування встановити спосіб вчинення підозрюваним П. кримінального правопорушення та інші його важливі обставини, попри намагання подати подію як менш тяжке кримінальне правопорушення*.

З огляду на зазначене, С. М. Зав'ялов слушно зауважує, що криміналістичними методами одержання необхідної інформації про спосіб вчинення злочину є, насамперед, слідчі дії, проведені під час розслідування¹. До них у контексті встановлення ознак події кримінального правопорушення повною мірою належать огляд місця події, допит, слідчий експеримент, призначення і проведення експертиз.

Одержані під час проведення слідчих (розшукових) дій докази та їх процесуальні джерела підлягають подальшій перевірці й оцінці. Водночас не всі необхідні для розслідування докази може бути отримано лише в межах проведення перелічених процесуальних дій. Для одержання деяких із них застосовують інші засоби збирання доказів, передбачені процесуальним законодавством, зокрема, тимчасовий доступ до речей і документів, що за своєю сутністю дозволяє не лише ознайомитися з ними і скопіювати їх, а й у низці випадків вилучити ці речі й документи. У них, залежно від специфіки кримінального правопорушення, можуть бути зафіксовані відомості про перебування особи у певний час у певному місці; відомості про спосіб вчинення злочину під час ознайомлення з документами, огляду речей зі слідами знаряддя вчинення кримінального правопорушення тощо.

Проведення слідчих (розшукових) дій є безпосереднім засобом збирання доказів й одним з напрямів виконання завдань кримінального провадження. Ці дії є одним з найважливіших аспектів у діяльності слідчого з розслідування кримінальних правопорушень, оскільки спрямовані на встановлення не лише події кримінального правопорушення, а й інших елементів предмета доказування, визначеного в частині 1 статті 91 КПК України².

---

* Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

¹ Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю / автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Зав'ялов Сергій Михайлович. – Київ, 2005. – С. 10.

² Наголова І. Ю. Доказування події кримінального правопорушення під час проведення слідчих (розшукових) дій / І. Ю. Наголова // Юридична наука. – 2016. – № 7 (61). – С. 117–125.

3.2. Збирання доказів щодо події кримінального правопорушення шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій

Масштаби й тенденція до зростання обсягів незаконного обігу, виробництва, попиту зброї, наркотичних засобів і психотропних речовин, товарів, обмежених або заборонених у загальному обігу, корупція, стрімке поширення організованої транснаціональної злочинності становлять серйозну загрозу для суспільства як на національному, так і на міжнародному рівнях. Ці суспільно небезпечні явища негативно впливають на економічні, культурні й політичні складові розвитку будь-якої країни, зокрема й України. Особливої актуальності проблема протидії злочинності набуває в умовах подолання терористичної загрози та збереження територіальної цілісності нашої країни. Саме з метою виявлення, попередження та припинення діяльності транснаціональної організованої злочинності міжнародними організаціями національні правоохоронні органи застосовують систему заходів політико-правового, адміністративного характеру до яких, з-поміж інших, належать НСРД, що врегульовані нормами кримінального процесуального законодавства¹.

За чинним КПК України вперше одним із різновидів процесуальних дій, що мають пізнавальну спрямованість і належність до основних засобів збирання та перевірки доказів, стали НСРД².

Як зазначає В. Комашко, посилаючись на М. А. Погорецького, появу інституту НСРД у кримінальному процесі України неоднозначно сприймають вітчизняні науковці та практики. І це цілком закономірно, оскільки цей інститут, з одного боку, не вписується в багаторічну правову ідеологію вітчизняного кримінально-процесуального права, оскільки, по суті, об'єднує оперативно-розшукову діяльність і кримінальний процес в одне провадження, що завжди було предметом критики процесуалістів, а з другого – до набрання чинності нового КПК України за результатами аналізу його норм і прогнозів щодо реалізації на практиці стало очевидним, що він потребує більш докладного правового врегулювання на міжвідомчому та відомчому рівнях³.

¹ Шамара О. В. Розвиток теоретико-прикладного осмислення контролю за вчиненням злочину / О. В. Шамара, В. В. Комашко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 456–457.

² Аріт К. В. Організація підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування / К. В. Аріт // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 4. – С. 432–433.

³ Комашко В. Доктринальні підходи до визначення поняття контролю за вчиненням злочину / В. Комашко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 98.

Інститут негласних слідчих дій, пише М. А. Погорєцький, є не новим у кримінальному процесі. Його широко використовують у низці зарубіжних країн (Федеративній Республіці Німеччині тощо), зокрема й колишніх республіках СРСР. Наприклад, у КПК Литовської Республіки такі дії законодавець називає «іншими примусовими заходами». Ці заходи закріплено в нормах: контроль і запис переговорів підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб (стаття 154); дії, що імітують злочинне діяння (стаття 159); таємне спостереження (стаття 160). У новому КПК цієї держави скасовано такі владні суб'єкти кримінального процесу, як орган дізнання і слідчий. Реалізацію функції досудового (попереднього) розслідування, крім спеціальної зазначеної в статті 158 КПК Литовської Республіки посадової особи, здійснює прокурор, який ним безпосередньо керує та його організовує, і суддя досудового (попереднього) розслідування¹.

У пункті 1 статті 223 КПК України, зазначає С. С. Кирпа, міститься досить стисле визначення слідчих (розшукових) дій – це дії, що спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні².

Натомість, відповідно до частини 1 статті 246 КПК України, НСРД – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

Негласність, що означає «невідомий для інших, прихований, таємний»³ досліджуваного виду слідчих (розшукових) дій, полягає в тому, що не підлягають розголошенню як види, так і сутність негласних методів отримання інформації про злочин, відомості про які становлять державну таємницю, так і факт використання під час проведення НСРД загальнонаукових методів пізнання (методи спостереження, опитування тощо також застосовують таємно)⁴.

Досить обґрунтованою, на нашу думку, є позиція Д. Б. Сергєєвої, яка НСРД тлумачить як заходи, що є сукупністю пошуково-пізнавальних і посвідчувальних прийомів, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, їх проводить уповноважений кримінальним

¹ Погорєцький М. А. Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику / М. А. Погорєцький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2 (28). – С. 56–57.

² Кирпа С. С. Проведення слідчим негласних слідчих (розшукових) дій / С. С. Кирпа // Право і суспільство – 2013. – № 2. – С. 217.

³ Словник української мови [Електронний ресурс]: В 11 т. – Т. 5. – 1974. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>. – Назва з екрана.

⁴ Погорєцький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативні-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення / М. А. Погорєцький, Д. Б. Сергєєва // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 2 (33). – С. 138.

процесуальним законом суб'єкт, з метою виявлення й закріплення фактичних даних і відомостей про їх джерела для отримання доказів у кримінальному провадженні та їх перевірки¹.

У главі 21 КПК України надано вичерпний перелік НСРД, до яких, зокрема, належать:

- аудіо-, відеоконтроль особи (стаття 260);
- накладання арешту на кореспонденцію (стаття 261);
- огляд і виїмка кореспонденції (стаття 262);
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (стаття 263);
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (стаття 264);
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (стаття 267);
- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (стаття 268);
- спостереження за особою, річчю або місцем (стаття 269);
- аудіо-, відеоконтроль місця (стаття 270);
- контроль за вчиненням злочину (стаття 271);
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (стаття 272)².

Фактично нині у КПК України ті дії, які раніше називали оперативно-розшуковими, пропонують називати негласними слідчими (розшуковими), що автоматично виводить їх з-під дії Закону України «Про державну таємницю». Крім цього, у частині 3 статті 246 КПК України введено спеціальну норму, за якою рішення про проведення НСРД приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення НСРД та отримані результати³.

Особливість інституту НСРД полягає також у тому, що більшість їх не має чітко встановленої процесуальним законом процедури проведення, фіксації, використання результатів у доказуванні. Загальний порядок проведення НСРД і окремих порядок деяких із них установлений міжвідом-

¹ Сергєєва Д. Б. Поняття та види негласних слідчих (розшукових) дій за новим КПК України // Актуальні питання досудового розслідування слідчими ОВС. проблеми теорії і практики : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ. 18–19 квіт. 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 228.

² Христов О. Л. Відповідність негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді вимогам Конституції України / О. Л. Христов, Ю. В. Христова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 544.

³ Омеляненко А. С. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії (огляд нового законодавства) / А. С. Омеляненко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету – 2012 – № 4. – С. 208.

чою Інструкцією «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», затвердженою спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України¹, метою якої є врегулювання загальних процедур організації проведення НСРД та використання їх результатів у кримінальному провадженні, що забезпечують додержання конституційних прав і законних інтересів учасників досудового розслідування, інших осіб, швидко, повне та неупереджене розслідування злочинів, захисту особи, суспільства й держави².

У частині 2 статті 246 КПК України визначено виключну умову, за якої може бути проведено НСРД – у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Відповідно до положень статті 93 КПК України, НСРД є одним із засобів доказування, за допомогою якого здійснюють отримання доказів у кримінальному провадженні. Оскільки НСРД є різновидом слідчих (розшукових) дій, метою їх проведення є отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (частина 1 статті 223 КПК України)³. На нашу думку, саме спрямування цих дій на збирання чи перевірку доказів має суттєве значення під час вирішення питання щодо проведення конкретної НСРД, зокрема спрямованої на встановлення події кримінального правопорушення та її складових – часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення. Під час проведеного нами анкетування 113 (47,9 %) слідчих зазначили, що всі передбачені КПК України НСРД можуть бути ефективними для встановлення події кримінального правопорушення, залежно від обставин його вчинення. Щодо окремих НСРД, 76 (32,2 %) респондентів віддали перевагу аудіо-, відеоконтролю особи, 70 (29,7 %) – зняттю інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, 50 (21,2 %) – спостереженню за особою, річчу або місцем, 45 (19,1 %) – контролю за вчиненням

¹ Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5/.

² Колесник В. А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій // В. А. Колесник // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1 – С. 132.

³ Цуцкірідзе М. Використання негласних слідчих (розшукових) дій як засобів доказування у кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні / М. Цуцкірідзе, О. Старенький // Право України. – 2015. – № 1. – С. 153.

* За умовами анкетування, на це запитання можливі декілька відповідей з числа запропонованих. Процентне співвідношення подається до загального числа проанкетованих слідчих.

злочину, 43 (18,2 %) – установленню місцезнаходження радіоелектронного засобу, 42 (17,8 %) – зняттю інформації з електронних інформаційних систем.

Відповідно до позиції О. Б. Комарницької, результати проведення НСРД слід поділяти на дві групи. До першої групи належать фактичні дані (відомості), які безпосередньо вказують на ознаки злочину, можуть бути використані та закріплені у процесуальному провадженні й бути джерелами доказів. Вони також мають значення для встановлення обставин, що підлягають доказуванню (про наявність і місця зберігання знярядь злочину, викрадених цінностей тощо), можуть слугувати основою для формування всіх видів доказів у кримінальному провадженні. До другої групи належать дані (матеріали), які не відповідають розумінню сутності доказу, але мають допоміжний характер (про особу підозрюваного, способи маскування злочинної діяльності тощо) і спрямовують вибір організаційних і тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, заведення оперативно-розшукової справи, забезпечення взаємодії учасників провадження. Ці матеріали також використовують у доказуванні для організації досудового розслідування. Посилаючись на думку В. А. Колесника, ця авторка зазначає, що отримані під час проведення НСРД відомості вказують на побічні факти, які допомагають оцінити отримані докази, на потенційні джерела нових доказів і шляхи їх отримання, пояснюють мотив злочину, допомагають істотно обмежити чи розширити коло осіб, підозрюваних у причетності до його вчинення¹.

Водночас, на думку М. А. Погорецького, доцільно виокремити два види НСРД:

а) НСРД, які проводять виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів;

б) НСРД, які проводять незалежно від тяжкості злочину².

Розглянемо докладніше перший вид НСРД, про який зазначив цей науковець.

І. Аудіо-, відеоконтроль особи, що полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці з використанням технічних засобів розмови цієї

¹ Комарницька О. Порядок отримання та напрями використання прокурором результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні / О. Комарницька // Вісник прокуратури. – 2015. – № 12 (174). – С. 75–76.

² Погорецький М. А. Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику / М. А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2 (28). – С. 58–61.

особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування, тощо (стаття 260 КПК України).

Проведення цієї НРСД може реально сприяти збиранню доказів під час розслідування кримінальних правопорушень. Для прикладу, у СВ Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області було закінчене досудове розслідування, розпочате 19 травня 2016 року за частиною 2 статті 147 КК України за фактом захоплення заручників, що спричинило тяжкі наслідки. Встановлено, що громадяни Б., З., Т. і К. з корисливих мотивів для подальшого отримання грошової винагороди вирішили здійснити захоплення як заручниці громадянку В. Ці чотири особи 18 травня 2016 року близько 17 години на автомобілі «Газель» (державний номерний знак АН 2543 ІР) приїхали у двір будинку, розташованого на вул. Генерала Батюка, 60, у м. Слов'янську Донецької області. Перебуваючи у цьому місці, близько 22 години З., Б. та Т. схопили потерпілу В., одягнули на її обличчя маску, затягли її до салону автомобіля та привезли її за місцем мешкання одного з них для утримання як заручниці з метою подальшого викупу. Після цього З. зателефонував співмешканцю потерпілої – громадянину Л. та висунув вимогу про сплату їм грошових коштів у сумі 50 000 доларів США, домовившись про час і місце передачі грошей для звільнення потерпілої.

З метою документування та припинення протиправної діяльності осіб, причетних до вчинення цього кримінального правопорушення, постала необхідність проведення НРСД, передбаченої статтею 260 КПК України, – аудіо- та відеоконтролю дій громадянина Л. задля фіксації обставин виконання ним висунутих йому вимог, що в сукупності утворюють об'єктивну сторону злочину, передбаченого частиною 2 статті 147 КК України. Проведення 21 травня 2016 року близько 16 години цієї НРСД у лісосмузі поблизу траси «Київ-Довжанське» не лише сприяло затриманню злочинців, а й надало можливість отримати докази злочинних дій підозрюваних осіб*.

Крім аудіо-, відеоконтролю особи, до НРСД, які проводять виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, також належать:

2. Накладення арешту на кореспонденцію, що полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора (стаття 261 КПК України).

3. Огляд і виїмка кореспонденції, що полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або зняття копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі та документи

---

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває у провадженні слідчого відділу прокуратури Донецької області.

спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги (стаття 262 КПК України).

4. Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (стаття 263 КПК України), що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яку передає особа, а також одержанні, перетворенні та фіксації різних видів сигналів, що передають каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду).

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяють на:

- контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, зокрема встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору й фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), що передають телефонним каналом зв'язку, який контролюють;

- зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні та фіксації із застосуванням технічних засобів, зокрема встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, що передають каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, які контролюють¹.

Зокрема, у СВ Лиманського відділення поліції Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області проводилося досудове розслідування, розпочате 10 травня 2013 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 286 КК України, за фактом порушення правил безпеки дорожнього руху особою, яка керує транспортним засобом, що завдало потерпілому тяжких тілесних ушкоджень. Під час досудового розслідування встановлено, що цього ж дня близько 2 години ночі громадянин Ш., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, керуючи мотоциклом «Yamaha FZ 6 Fazer» (без державного реєстраційного номерного знаку), рухався по вул. Свободи в м. Лимані Донецької області. Порушуючи вимоги пунктів 2.9 та 12.3 Правил дорожнього руху України, він допустив наїзд на пішохода К., якому було завдано тяжких тілесних ушкоджень.

Після вчинення кримінального правопорушення громадянин Ш. із місця ДТП зник і сховав свій мотоцикл. З огляду на зазначене, слідчий прийняв рішення про проведення НСРД, передбаченої статтею 263 КПК України, –

¹ Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник / В. М. Тертишник. – Київ : Алерта, 2014. – С. 93.

зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображень і звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу). Під час її проведення було встановлено місцезнаходження мотоцикла, після чого були проведені необхідні слідчі (розшукові) дії – його огляд за участю спеціаліста та призначення необхідних експертиз (трасологічної й автотехнічної експертизи транспортного засобу), за результатами яких громадянину Ш. було повідомлено про підозру у вчиненні цього кримінального правопорушення*.

5. Зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача, що полягає в одержанні інформації, зокрема із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматичних системах, комп'ютерній мережі (стаття 264 КПК України).

6. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, що полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення та фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, яких розшукують, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження (стаття 267 КПК України).

7. Спостереження за особою в публічно доступних місцях, що полягає у візуальному спостереженні за особою слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному публічно доступному місці тощо.

8. Аудіо-, відеоконтроль місця, що полягає в застосуванні технічного обладнання в публічно доступному місці з метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб (стаття 270 КПК України).

9. Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, що полягає в діях слідчого чи уповноваженої особи, які надають можливість без відома власника чи володільця отримати зразки матеріалів, сировини, виробів тощо, зокрема в публічно недоступних місцях (стаття 274 КПК України).

---

* Кримінальне провадження за 2013 рік, перебуває в архіві слідчого відділення Лиманського ВП ГУНП в Донецькій області.

10. Спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях, що полягає у візуальному спостереженні за певною річчю або певним місцем слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її переміщення, контактів з нею певних осіб, подій у певному місці для перевірки відомостей під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину чи застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження (стаття 269 КПК України).

11. Контроль за вчиненням злочину, який проводять у таких формах: контрольована поставка, контрольована закупка, оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину (стаття 271 КПК України).

Контрольована поставка полягає в організації та здійсненні слідчим й оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, зокрема заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена КК України.

Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, зокрема безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття й документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, зокрема безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину й особи, яка його вчинила.

Спеціальний слідчий експеримент передбачає створення слідчим й оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки справжніх намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення кримінального правопорушення.

Контроль за вчиненням злочину у формі імітування його обстановки, зазначає О. Б. Комарницька, застосовують з метою переконання невизначеного кола осіб у тому, що начебто відбувається злочинне діяння. Такі дії уповноважених осіб спрямовані на інсценування зовнішніх, не прихованих, а демонстративних, очевидних для оточуючих ознак вчинення нібито фактичного злочину. Ця НСРД має на меті запобігати реальному криміна-

льному правопорушенню. Спеціальний слідчий експеримент спрямований на штучне моделювання обстановки, яка надала б можливість отримати фактичні дані про злочинні наміри певної особи. Отже, проаналізовані форми контролю за вчиненням злочину не є тотожними за своїм змістом й умовами реалізації, що вимагає отримання на проведення кожного з них конкретно визначеного рішення уповноваженої особи.

Таким чином, продовжує ця авторка, з огляду на результати аналізу правових норм і доктринальних учень, можна дійти висновку, що імітування обставин злочину передбачає створення «інсценування» злочину, яке замовник й очевидці сприйняли б як справжній злочин. Здебільшого цю слідчу (розшукову) дію проводять для викриття замовників убивства та затримання їх під час оплати замовлення.

Спеціальний слідчий експеримент, зауважує далі О. Б. Комарницька, проводять для перевірки справжніх намірів особи та спостереження за її поведінкою, прийняття рішень щодо вчинення злочину, де особа не підозрює, що її поведінку контролюють. Цю слідчу (розшукову) дію проводять, переважно, для викриття особи, що вимагає неправомірну вигоду, а термін «експеримент» вживають тому, що особа може змінити рішення й відмовитися від одержання цієї вигоди¹.

12. Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації полягає в організації слідчим й оперативним підрозділом уведення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи та методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняють ці групи.

Це завдання здійснюють на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу, що не потребує дозволу слідчого судді (стаття 272 КПК України).

До другого зазначеного М. А. Погорецьким виду НСРД належать²:

1. Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утриму-

¹ Комарницька О. Визначення мети імітування обстановки злочину, як складова діяльності прокурора / О. Комарницька // EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE. – 2016. – Volume 3 Issue 4. – С. 233–240.

² Погорецький М. А. Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику / М. А. Погорецький // Борьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2 (28). – С. 58–61.

вачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту, яке полягає в одержанні інформації з електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, зокрема із застосуванням технічного обладнання (частина 2 статті 264 КПК України).

2. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу як НСРД надає можливість виконати розшукове завдання щодо встановлення факту знаходження в певному місці та часі конкретної особи, якій належить та (або) знаходиться у користуванні радіоелектронний засіб та інший радіовипромінювальний пристрій, активований у мережі оператора рухомого (мобільного) зв'язку¹. У частині 1 статті 268 КПК України зазначено також, що ці дії проводять без розкриття змісту повідомлень, що передають, якщо внаслідок його проведення* можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження. Наприклад, під час досудового розслідування, розпочатого 20 березня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 185 КК України за фактом таємного викрадення майна громадянки Ш. – мобільного телефону «Lenovo», з метою встановлення місцезнаходження викраденого мобільного телефону слідчий ініціював і провів НСРД, передбачену статтею 268 КПК України. Зрештою вдалося встановити місцезнаходження зазначеного телефону й особу, яка вчинила його викрадення*.

Класифікацію НСРД запропонував також В. А. Колесник, зокрема: за порядком надання дозволу на проведення; за характером й обсягом втручання у сферу прав та інтересів особи; за процесуальним статусом особи, яка проводить, та участю у слідчій дії інших осіб; за характером відомостей, які отримують унаслідок їх проведення². Цей автор не залишає поза увагою й поділ НСРД за їх видами на ті, які проводять виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів, і ті, які проводять незалежно від тяжкості злочину.

Аналізовані види НСРД за своїм змістом спрямовані на встановлення, відтворення або безпосередню фіксацію злочинної діяльності, що надає можливість органу досудового розслідування визначити, зафіксувати та довести спосіб вчинення злочину, місце його вчинення й час, що у сукупності утворює подію кримінального правопорушення.

¹ Лук'янчиков Е. Д. Становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій / Е. Д. Лук'янчиков, Б. С. Лук'янчиков // Криминалистика и судебная экспертиза. – 2015. – Вып. 60. – С. 157.

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

² Колесник В. А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій / В. А. Колесник // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 133

Інформація, отримана під час проведення НСРД, може бути самостійними доказами, закріпленими у процесуальних джерелах, а також сприятиме створенню умов для отримання інших доказів під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Використання негласних методів отримання інформації та їх результатів у доказуванні, зазначає Д. Б. Сергєєва, не є новелою для вітчизняного кримінального процесу. Можливість його передбачав ще СКС Російської імперії (до складу якої тоді входила й Україна), затверджений 20 листопада 1864 року. Попри те що положення Статуту не передбачали можливості використання результатів розшуку як доказів у кримінальному процесі, прокурор не мав права посилатися в суді на результати поліцейського дізнання, а результати розшуку в доказуванні у справах про загальнокримінальні злочини використовували лише з організаційно-тактичною метою (для встановлення фактичних даних та їхніх джерел, що становили достатні підстави для проведення відповідних слідчих дій для отримання конкретних видів доказів).

Крім цього, продовжує ця авторка, статтею 35¹ Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік допускали прослуховування телефонних та інших переговорів, а також було передбачено, що прослуховування переговорів: 1) можуть провадити в порушених кримінальних справах за постановою органу дізнання чи слідчого із санкції прокурора або за ухвалою суду; 2) застосовувати за наявності достатніх підстав вважати, що внаслідок прослуховування буде одержано відомості, які матимуть істотне значення для справи; 3) не може тривати понад шість місяців; 4) проводять стосовно підозрюваного, обвинуваченого чи інших причетних до злочину осіб, а за наявності загрози вчинення насильства, вимагання чи інших протиправних дій щодо потерпілого або свідка за заявою цих осіб або за їхньою згодою – і їх переговорів. Цим законом було встановлено, що після проведеного прослуховування та звукозапису складався протокол зі стислим викладом фонограми переговорів, що стосуються справи¹.

Таким чином, використання інформації, отриманої під час проведення негласних заходів як доказів у встановленні події злочину, мало місце ще за часів Російської Імперії, що поступово увійшло до положень чинного КПК України.

Досить суперечливою є думка М. Цуцкірідзе й О. Старенького щодо зазначеного питання, які вважають, що під час проведення НСРД слідчий

---

¹ Сергєєва Д. Б. Проблемні аспекти використання результатів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж як доказів у кримінальному провадженні / Д. Б. Сергєєва // Право України. – 2014. – № 11. – С. 209–210.

або працівник оперативного підрозділу можуть використовувати та застосовувати спеціальні засоби, методи та прийоми роботи, регламентовані відомчими нормативно-правовими актами МВС і Служби безпеки України, відомості щодо яких не підлягають розголошенню. Тому матеріали, отримані внаслідок проведення НСРД, на думку цих науковців, досить складно оцінити з точки зору їх належності, допустимості, достовірності, а в сукупності зібраних доказів – з огляду на достатність для прийняття відповідного процесуального рішення (частина 1 статті 94 КПК України). Відповідно до частини 1 статті 86 КПК України, доказ визнають допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому КПК України. Те саме положення міститься і в частині 1 статті 84 КПК України: доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому цим Кодексом порядку. Тобто, на думку цих науковців, матеріали, отримані за результатами проведення НСРД, не можна використовувати в доказуванні, оскільки вони отримані в порядку, не передбаченому КПК України¹.

Така позиція підлягає уточненню. У частині 4 статті 273 КПК України зазначено, що доказами можуть бути не лише отримані внаслідок проведення НСРД матеріали, а й імітаційні засоби, що були використані під час проведення цієї дії, і їх розглядатиме суд як первинні засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення. Крім цього, відповідно до частини 2 статті 93 КПК України, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом, зокрема, проведення слідчих (розшукових) та НСРД, а в пункті 3 частини 2 статті 99 КПК України визначено, що документами, які належать до джерел доказів, є складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій і додатки до них. Тобто законодавець безсумнівно відносить до джерел доказів у кримінальному провадженні матеріали, отримані внаслідок проведення НСРД.

Важливого значення набуває процес використання результатів, одержаних під час проведення НСРД. Відповідно до статті 252 КПК України та спільного наказу Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» від 16 листопада

---

¹ Цуцкірідзе М. Використання негласних слідчих (розшукових) дій як засобів доказування у кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні / М. Цуцкірідзе, О. Старенький // Право України – 2015. – № 1. – С. 153–154.

2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5)¹, за результатами проведення НСРД слідчий складає протокол (про хід і результати проведеної НСРД (або її етапів), якщо її проводять за його безпосередньою участю, в інших випадках – уповноважений працівник оперативного підрозділу. Протокол має відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, до нього, у разі необхідності, долучають додатки (матеріальні носії таємної інформації). Кожний протокол про результати проведеної НСРД з додатками не пізніше ніж за 24 годин після його складання передають прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва.

До додатків, які можна долучати до протоколів, відповідно до частини 2 статті 105 КПК України, належать спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів; письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії; стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії; фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Згодом протокол про проведення НСРД розсекречують у встановленому порядку, передбаченому розділом V згаданої раніше Інструкції, що полягає в таких діях:

– після завершення проведення НСРД складають протокол, який з матеріальним носієм таємної інформації направляють прокуророві;

– прокурор розглядає протокол про проведення НСРД з відповідними додатками щодо доцільності використання отриманих матеріалів у кримінальному провадженні й оформляє це відповідною постановою, яку разом із клопотанням про доцільність розсекречення направляють до органу досудового розслідування. У разі, якщо прокурор прийняв рішення щодо недоцільності використання матеріалів, отриманих під час НСРД, вони підлягають знищенню;

– після отримання клопотання про необхідність скасування грифів секретності матеріальних носіїв інформації щодо проведення НСРД і відповідних документів експертна комісія з питань державної таємниці розглядає зазначені матеріали та приймає рішення щодо зняття грифу секретності;

---

¹ Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5/

– після розсекречення протокол з матеріальним носієм інформації долучають до матеріалів кримінального провадження як доказ¹.

На підставі частини 1 статті 256 КПК України протоколи щодо проведення НСРД, аудіо- або відеозаписи, фотознімки, інші результати, отримані за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі й документи або їх копії можуть бути використані в доказуванні на тих самих підставах, що й результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування. У статті 252 КПК України визначено порядок фіксації ходу і результатів негласних слідчих дій. Зокрема, встановлено, що фіксація ходу і результатів НСРД має відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбачених КПК України. За результатами проведення НСРД складають протокол, до якого в разі необхідності долучають додатки. Відомості про осіб, які проводили НСРД або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки, можна зазначати із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством. Це означає, що НСРД набуває статусу звичайної процесуальної дії, а її результати можна повноцінно використовувати нарівні з іншими слідчими (розшуковими) діями².

Питання, пов'язані з використанням результатів НСРД, є досить дискусійними. Перед слідчим, прокурором, працівником оперативного підрозділу постають проблеми щодо визначення їх результатами доказового значення та можливості використання у кримінальному провадженні, а головне – здійснення своєчасної реалізації отриманих матеріалів під час проведення НСРД. Поділяючи думку Є. Скулиша, О. М. Сало зазначає, що головним функціональним призначенням НСРД в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінально-процесуальному провадженні інформації, одержаної з використанням негласних сил і засобів, якими послуговується оперативно-розшукова діяльність³.

¹ Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5.

² Омеляненко А. С. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії (огляд нового законодавства) / А. С. Омеляненко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2012. – № 4 – С. 208.

³ Сало О. М. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесі / О. М. Сало // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 3 (31). – С. 320.

Зазначений науковець, посилаючись на думку О. Пунди, стверджує, що для того, щоб фактичні дані, отримані під час проведення НСРД, стали доказами, вони мають пройти процедуру належного оформлення, тобто повинні бути закріплені та введені в систему доказів. Ця процедура передбачає два етапи: перший – закріплення матеріалів, отриманих під час застосування технічних засобів шляхом здійснення негласних дій, у порядку, передбаченому нормативними актами; другий етап – закріплення процесуальним засобом, надання процесуальної форми шляхом винесення постанови про приєднання цих даних до матеріалів кримінального провадження. З огляду на кримінальні процесуальні норми, законодавець визначив такі процедури оформлення матеріалів, які можуть бути використані як доказ у кримінальному процесі: по-перше, це протоколи про проведення НСРД, а, по-друге, – додатки, тобто матеріальні носії таємної інформації, які містять відомості, отримані під час проведення НСРД. Також до матеріальних носіїв секретної інформації може бути долучено фотокопії документів, фотокартки, схеми тощо, якщо цей матеріал має значення для досудового розслідування¹.

На думку Р. І. Благуті, дещо спірною чи такою, що потребує обговорення, є норма, викладена в частині 2 статті 256 КПК України «Використання результатів НСРД у доказуванні». Особи, які проводили НСРД або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит цих осіб може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про цих осіб та із застосуванням щодо них відповідних заходів безпеки, передбачених законом. Однак, відповідно до частини 7 статті 97 КПК України «Показання з чужих слів», визначено, що в будь-якому разі не можуть бути визнані допустимим доказом показання з чужих слів, якщо їх дає слідчий, прокурор, працівник оперативного підрозділу або інша особа стосовно пояснень осіб, наданих слідчому, прокурору або працівнику оперативного підрозділу під час здійснення ними кримінального провадження².

Дослідивши позицію цього науковця, погоджуємося з нею лише частково. Під час проведення НСРД немає безпосереднього контакту слідчого, прокурора або працівника оперативного підрозділу з особою, стосовно якої проводять НСРД, а в частині 7 статті 97 КПК України передбачено саме визнання доказів недопустимими у разі їх отримання шляхом безпо-

¹ Сало О. М. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесі / О. М. Сало // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 3 (31). – С. 321–322.

² Благута Р. І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення / Р. І. Благута // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ – 2013. – № 1. – С. 151.

середнього спілкування працівника правоохоронного органу чи прокурора з особою.

Фактичні дані щодо складових події кримінального правопорушення можуть бути одержані під час проведення будь-якої з передбачених КПК України НСРД. Вирішення питання про те, яку саме НСРД слід провести для одержання оптимального результату, залежить від ситуацій розслідування, висунутих версій і напрямів їх перевірки.

Кожна НСРД має власні й завдання, склад учасників, процесуальні особливості проведення й фіксації одержаних результатів. У практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень деякі НСРД проводять досить часто (наприклад, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу), інші – порівняно зрідка (зокрема, спостереження за особою, річчю або місцем). У будь-якому разі їх проведення спрямоване на встановлення обставин, які підлягають доказуванню, серед яких чільне місце належить події кримінального правопорушення.

Проведення НСРД має на меті забезпечити збирання відомостей про злочин й особу, яка його вчинила, встановити її місцеперебування та місцезнаходження речей і документів, що мають значення для кримінального провадження, попередити (припинити) готування злочину або триваючий злочин, а також протидію розслідуванню злочину, забезпечити безпеку учасників кримінального судочинства та членів їх сімей у ситуаціях, коли без проведення НСРД це здійснити неможливо¹.

З огляду на зазначене, під час проведення НСРД можуть бути виявлені докази, що мають значення для кримінального провадження, зокрема докази, що стосуються події кримінального правопорушення. Одержані фактичні дані, якщо вони зафіксовані відповідно до процесуальної форми кримінального провадження та відповідають таким властивостям, як належність і допустимість, використовують у доказуванні поряд з іншими доказами, одержаними стороною обвинувачення відповідно до частини 2 статті 93 КПК України.

Водночас, на думку В. А. Колесника, результати проведення НСРД використовують на досудовому розслідуванні не лише як докази. Окремі з них, не відповідаючи розумінню сутності доказу, можуть мати важливе тактичне, орієнтуюче значення для слідчого чи прокурора, тому їх також використовують у доказуванні, проте з метою організації досудового роз-

---

¹ Бараненко Б. І. Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: навч.-практ. посіб. / [Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусєва та ін.]. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. – С. 41–42.

слідкування, забезпечення взаємодії з його учасниками, обрання тактичних прийомів проведення слідчих та НСРД¹. Цю думку можна загалом вважати правильною, однак слід зважати на те, що відповідно до частин 1, 3 статті 255 КПК України відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення НСРД, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, мають бути невідкладно знищені на підставі його рішення або повернуті їх власнику, якщо він у цьому буде зацікавлений.

3.3. Перевірка й оцінка зібраних доказів щодо події кримінального правопорушення

Пізнання у кримінальному провадженні здійснюють лише за допомогою кримінального процесуального доказування – врегульованої законом процесуальної діяльності, що полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (частина 2 статті 91 КПК України). Зазначені елементи пов'язані між собою, оскільки збирання та перевірку неможливо виокремити від оцінки доказів. У свою чергу, оцінка зібраних доказів не завжди тягне за собою припинення процесу доказування, а може призвести до необхідності збирання та перевірки нових доказів².

Оцінці доказів та їхніх джерел завжди передує їх перевірка. Обидва ці елементи процесу доказування тісно пов'язані, проте не є єдиним цілим, оскільки мають певні відмінності. Посилаючись на думку М. М. Михеєнка, А. О. Ляш стверджує: вони різняться тим, що перевірку здійснюють як за допомогою практичних (слідчих і судових) дій, так і логічним шляхом, а оцінка є виключно розумовою діяльністю³. Аналогічної думки дотримуються Ю. А. Комісарчук та С. О. Сорока, зазначаючи, що перевірка доказів різниться з оцінкою, оскільки перевірку здійснюють як з допомогою логічно-розумової, так і емпіричної (практичної) діяльності, а оцінка за своєю сутністю є виключно розумовою діяльністю⁴.

¹ Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення : наук.-практ. посіб. / В. А. Колесник. – Київ : Прецедент, 2014. – С. 41.

² Капліна О. Кримінальне процесуальне доказування та його суб'єкти : лекція / О. Капліна // Право України. – 2014. – № 10. – С. 137.

³ Ляш А. О. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел за новим КПК України / А. О. Ляш // Адвокат. – 2013. – № 3 (150). – С. 11.

⁴ Комісарчук Ю. А. Поняття, зміст і способи перевірки доказів у кримінально-процесуальному доказуванні / Ю. А. Комісарчук, С. О. Сорока // Митна справа. – 2012. – № 2 (80). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 234.

У чинному КПК України, на відміну від КПК РФ, не визначено способи перевірки доказів. Для прикладу, за КПК РФ способами перевірки доказів є: а) зіставлення їх з іншими доказами, які вже зібрано у справі; б) встановлення джерел доказів; в) отримання нових доказів, які підтверджують або спростовують доказ, який перевіряють¹.

Усі зібрані докази обов'язково підлягають ретельній, всебічній та об'єктивній перевірці. Перевірка доказів полягає у вивченні їх змісту, аналізі якостей і властивостей, порівнянні (зіставленні) з іншими доказами й встановленні ступеня їх узгодження, а зрештою – достовірності зібраних доказів. Перевірці підлягають як джерело, з якого отримано доказ, так і власне доказ. Здійснюють перевірку шляхом аналізу кожного доказу, співставлення доказів з іншими, які вже наявні, а також з отриманими спеціально для цієї мети, зокрема (якщо це можливо) дослідним шляхом, тобто під час слідчого експерименту².

Отже, перевірка полягає у вивченні змісту доказів, порівнянні з іншими доказами, тобто встановленні достовірності зібраних доказів. Перевірці підлягають як фактичні дані, так і їхні процесуальні джерела; як кожний доказ окремо, так і в сукупності з іншими доказами.

Перевірку починають із з'ясування надійності процесуального джерела. Слушно зауважував С. М. Стахівський, що слід з'ясувати законність порядку одержання процесуального джерела, оскільки будь-яке порушення процедури, передбаченої законом, ставить під сумнів використання доказів, що містяться в тому джерелі.

Логічний шлях перевірки доказів та їхніх джерел, вважаю цей науковець, полягає в аналізі та дослідженні змісту кожного доказу окремо, а також у зіставленні з іншими доказами у кримінальній справі. При цьому зміст кожного доказу окремо аналізують з позицій його повноти, несуперечливості, логічної послідовності тощо. Зіставлення одного доказу з іншими в наявних процесуальних джерелах допомагає з'ясувати їх збіг, неповноту чи неправдивість відомостей, суперечності, їх причини, а отже, встановити надійність одержаної інформації³.

Наприклад, у досудовому розслідуванні, розпочатому 13 серпня 2016 року за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 125 КК України за фактом завдання легких тілесних ушкод-

¹ Лазарева В. А. Доказывание в уголовном процессе : учеб.-практ. пособие / В. А. Лазарева. – М. : Юрайт, 2010. – С. 64.

² Комісарчук Ю. А. Поняття, зміст і способи перевірки доказів у кримінально-процесуальному доказуванні / Ю. А. Комісарчук, С. О. Сорока // Митна справа. – 2012. – № 2 (80) – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 233–234.

³ Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія / С. М. Стахівський. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2005. – С. 50–51.

жень громадянці Б., що мало місце у приміщенні кафе «Замок» м. Лиман Донецької області, на підставі перевірки вже отриманих свідчень заявниці щодо умисного завдання їй тілесних ушкоджень невстановленою особою під час допиту свідків правопорушення встановлено, що тілесних ушкоджень потерпіла Б. зазнала внаслідок її падіння в стані сильного алкогольного сп'яніння, у зв'язку із чим отримані нею тілесні ушкодження не мають кримінального характеру. Тож за результатами проведення необхідних слідчих (розшукових) дій було прийнято рішення про закриття кримінального провадження*.

Щодо проведення перевірки шляхом проведення нових чи додаткових слідчих дій поділяємо думку О. В. Капліної, яка зазначає, що під час аналізу показань свідка слідчий з'ясує, чи правильно він сприйняв спостережену ним подію, чи не має суперечностей у його показаннях. Одночасно ці показання зіставляють, наприклад, з показаннями підозрюваного, потерпілого, і, в разі виявлення розбіжностей, слідчий має право провести одночасний допит цих осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях (частина 9 статті 224 КПК України)¹.

Крім цього, перевірка можливості вчинення певних дій за конкретних умов (щодо часу, обстановки) також сприяє повноті перевірки наявних версій та висунення нових. Така перевірка має важливе значення для встановлення алібі, а також у справах про розкрадання, нещасних випадках на виробництві, аваріях на транспорті².

У межах перевірки визначають доброякісність доказів, їх достовірність, повноту, законність отримання³. Тож метою перевірки доказів є визначення їх придатності для встановлення обставин, що мають значення для справи. Сутністю перевірки доказів є підтвердження їх доброякісності, здатності нести правдиву інформацію⁴. Цим відрізняються між собою перевірка і оцінка, під час якої докази та їхні процесуальні джерела досліджують щодо відповідності іншим критеріям.

Після судової реформи 1864 року в судочинстві було запроваджено засаду вільної оцінки доказів. Ще І. Я. Фойницький визначав, про що згадує Ю. Ю. Сізінцова, що право в особі законодавця, судової практики і

* Кримінальне провадження за 2016 рік, перебуває архіві СВ Лиманського відділення поліції Слов'янського ВП ГУНП в Донецькій області.

¹ Капліна О. Кримінальне процесуальне доказування та його суб'єкти. лекція / О. Капліна // Право України. – 2014. – № 10. – С. 145.

² Багрій М. Особливості тактики збирання та перевірки непрямих доказів при здійсненні окремих слідчих дій / М. Багрій // Вісник Львівського університету. (Серія юридична). – 2010. – Вип. 50. – С. 323.

³ Михеєнко М. М. Доказування в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеєнко – Київ : Вища шк., 1984. – С. 16.

⁴ Грошевий Ю. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. Грошевий, С. Стахівський. – 2-ге вид., стер. – Київ : КНТ, Фурса С. Я. 2006. – С. 58.

доктрини встановлює межі засобів доказування на підставі досвіду століть і народної мудрості. Оцінка доказів є необхідною умовою винесення законних й обґрунтованих процесуальних рішень, правильного застосування кримінального закону. У теорії доказів щодо змісту поняття «оцінка доказів» немає однозначного погляду: одні автори розглядають оцінку доказів як висновок, результат, підсумок розумової діяльності (думки), інші – як безпосередньо розумову діяльність; треті – як розумову діяльність, як результат цієї діяльності та як судовий акт¹.

Оцінку доказів як елемент процесу доказування в науці кримінального процесу трактують як розумову, логічну діяльність з вирішення питання про належність, допустимість, достовірність доказів та достатності їх сукупності для прийняття процесуального рішення². Цілком слушно О. І. Трусов зазначав, що зміст оцінки доказів передбачає відповіді на такі три питання:

1) чи належить доказ до справи, чи включають встановлений доказом факт до предмета доказування;

2) чи достовірними є ті відомості про факти, які є змістом доказів;

3) чи достатні зібрані докази, щоб на їх підставі можна було дати категоричні та вичерпні відповіді на всі питання, і чи не залишають докази підстав для сумнівів щодо правильності цих відповідей³.

Відповідно до частини 1 статті 94 КПК України, оцінці підлягає кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення, як підсумкового, так і проміжного.

Оцінка доказів надасть можливість визначитися щодо достатності зібраних даних; виявлення інших фактів вчиненого правопорушення; встановлення факту вчинення іншого правопорушення; необхідності проведення інших НСРД; притягнення окремих осіб до відповідальності; припинення вчинення кримінального правопорушення; встановлення місцеперебування осіб, які переховуються від слідства, тощо⁴.

Оцінку доказів спрямовано на з'ясування таких обставин:

– чи стосуються зібрані фактичні дані предмета доказування;

¹ Сізнцова Ю. Ю. Докази у кримінальному процесі: теоретичний аспект та практичне значення в процесі правозастосування : навч. посіб. / Ю. Ю. Сізнцова. – Київ: Дакор, 2010. – С. 24, 65–66.

² Шилін Д. В. Принцип вільного оцінювання доказів та преюдиціальність / Д. В. Шилін // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 239.

³ Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств (Краткий очерк) / А. И. Трусов. – М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – С. 86–88.

⁴ Сало О. М. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесі / О. М. Сало // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 3 (31). – С. 320.

- чи зібрано докази відповідно до вимог кримінального процесуального закону;
- чи достатньо зібраних доказів для достовірного висновку про обставини, які становлять предмет доказування;
- чи зібрані докази становлять собою достовірну й повну інформацію про вчинене кримінальне правопорушення¹.

Для прикладу, у кримінальному провадженні, досудове розслідування по якому розпочате 3 січня 2015 року щодо громадян М. і П. за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 185 КК України, під час судового засідання обвинувачений П. заявив, що кримінального правопорушення, яке йому інкриміноване, він не вчиняв, а в цей час перебував у громадянки К., яка надала суду аналогічні показання, підтвердивши, що П. 19 грудня 2014 року був у неї з 18 до 20 години. Суд, дослідивши докази у кримінальному провадженні, дійшов висновку, що він не бере до уваги та вважає непідтвердженими пояснення обвинуваченого П. у частині спростування своєї участі у викраденні чужого майна спільно з обвинуваченим М. Підставою для прийняття цього рішення було те, що ці показання повністю спростовані послідовними поясненнями як під час досудового розслідування, так і в судовому засіданні обвинуваченого М., свідків Г., Р. і С. Суд установив, що, по-перше, крадіжка була вчинена до 18 години, по-друге, свідок Р. безпосередньо бачив обвинувачених під час її вчинення, а свідок Г. – під час реалізації викраденого, причому описував винних за ознаками, що збігаються з ознаками обвинуваченого П., і свідка С., якому зі слів Л. відомо, що саме обвинувачені П. та М. 19 грудня 2014 року продали громадянці Г. три рейки, які він допоміг їм вивезти з місця вчинення кримінального правопорушення. Ці встановлені в судовому засіданні докази, на думку суду, беззаперечно свідчать про винуватість обвинуваченого П. у вчиненні інкримінованого йому правопорушення. Тому його пояснення щодо непричетності до вчинення суд визнав такими, що цілком суперечать зібраним доказам, і спрямовані на уникнення від кримінальної відповідальності. З огляду на зазначене, суд постановив щодо П. обвинувальний вирок*.

Отже, докази, відповідно до частини І статті 85 КПК України, мають бути належними, тобто такими, які безпосередньо чи опосередковано підтверджують наявність чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають

¹ Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного – Київ : Центр учб. літ., 2013. – С. 126.

* Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває у Краснолиманському міському суді Донецької області.

значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів. Оцінка належності доказів полягає у з'ясуванні їх зв'язку з обставинами, які підлягають доказуванню, тобто аналізі кожного виявленого доказу з позицій його належності – встановлення зв'язку між доказом і подією¹. Без визначення доказів належними до конкретної злочинної події, яка мала місце, неможливо використовувати їх у кримінальному провадженні як складових події конкретного кримінального правопорушення.

Відповідно до частини 1 статті 86 КПК України, доказ визнають допустимим, якщо його отримано в порядку, встановленому цим Кодексом. Юридична наука розробила критерії допустимості та недопустимості доказів: 1) доказ має бути отриманий належним суб'єктом, який наділений повноваженнями проводити процесуальну дію, під час якої отримано доказ; 2) важливі для справи докази мають бути одержані зі встановлених законом джерел, які перераховані у КПК України та які можна перевірити; 3) доказ має бути одержаний з дотриманням порядку проведення процесуальної дії; 4) в отриманні доказів мають бути дотримані вимоги закону щодо фіксації перебігу та результатів процесуальної дії; 5) зібрані докази й інші матеріали кримінальної справи є достатніми для здійснення аналізу та перевірки достовірності та законності отриманих фактичних даних².

Достовірність доказів – це гарантія того, що вони адекватно та правильно відтворюють матеріальні й нематеріальні сліди. Передбачено три етапи визначення достовірності фактичних даних: визначення достовірності джерела; визначення достовірності методу отримання фактичних даних; визначення достовірності з огляду на інші матеріали справи³.

Достатність – це властивість сукупності доказів. Достатнім слід визнати такий обсяг доказів, який надає можливість прийняти правильне, законне й обґрунтоване рішення, проміжне або кінцеве⁴. Кожне процесуальне рішення у кримінальному провадженні, на нашу думку, має ґрунтуватися на такій кількості доказів, які у свої сукупності встановлюватимуть обставини вчинення кримінального правопорушення, забезпечать загальну картину його події.

¹ Ляш А. О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; за наук. ред. Ю. М. Грошевого. – К.: Ун-т «Україна», 2006. – С. 100.

² Кучинська О. Недопустимість доказів, зібраних під час затримання підозрюваного уповноваженою службовою особою: деякі проблемні аспекти / О. Кучинська, А. Шаркова // Право України. – 2014. – № 10. – С. 77.

³ Дзеньдзюра С. М. Погляд на окремі аспекти доказів у кримінальному процесі за чинним КПК / С. М. Дзеньдзюра, О. І. Кадикало // Митна справа. – 2013. – № 1 (85). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 97.

⁴ Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – Київ: Центр учб. літ., 2013. – С. 190.

Для прикладу, під час досудового розслідування, розпочатого 28 грудня 2013 року за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених частиною 1 статті 296, частиною 3 статті 296 КК України щодо громадянина С., були допитані п'ять свідків, які в залі очікування залізничного вокзалу станції Святогірськ ДП «Донецька залізниця» безпосередньо бачили хуліганські дії обвинуваченого. Їх показання забезпечили таку сукупність неспростовних доказів, що вона стала достатньою для звернення до суду з обвинувальним актом і винесення судом обвинувального вироку. Тож допитувати інших осіб, які під час вчинення кримінального правопорушення також перебували в залі очікування, не було потреби*.

Під час досудового розслідування, розпочатого 15 грудня 2015 року за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених частиною 2 статті 27, статті 341, частиною 3 статті 187 КК України за фактом співучасті в захопленні державної будівлі – Краснолиманської міської ради та розбійного нападу на ТОВ «АТБ-маркет», та судового розгляду громадянин Б. своєї вини у вчиненні інкримінованих йому кримінальних правопорушень повністю не визнав. Однак наявність у матеріалах кримінального провадження значної кількості протоколів допиту свідків, фото- та відеоматеріалів, виконаних як пересічними громадянами, так і представниками засобів масової інформації, які фільмували події, пов'язані із захопленням адміністративної будівлі міськради, надали можливість суду їх дослідити й оцінити як достатні для встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню, зокрема події кримінального правопорушення, вчиненого громадянином Б. Підсумком судового засідання стало постановлення судом обвинувального вироку, попри намагання обвинуваченого уникнути кримінальної відповідальності та покарання**.

Оцінку доказів відповідно до частини 1 статті 94 КПК України слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд здійснюють за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом. Із цього законодавчого положення вбачається, що особливих вимог щодо оцінки доказів, які стосуються події кримінального правопорушення й інших елементів предмета доказування, не сформульовано, а визначено лише основні критерії оцінки доказів.

Оцінка доказів за внутрішнім переконанням, насамперед, означає формування власного погляду на фактичні обставини справи, необхідність

* Кримінальне провадження за 2013 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області.

** Кримінальне провадження за 2015 рік, перебуває в Краснолиманському міському суді Донецької області

особистого оцінювання доказів органом, який провадить оцінювання доказів. Оцінювання доказів за внутрішнім переконанням означає, що суддя (слідчий, прокурор) лише в тому разі має визнати факт установленим, якщо він на підставі зібраних доказів у цьому особисто переконався¹.

Підтримуючи точку зору, висловлену іншими науковцями, А. О. Ляш поділяє оцінку доказів на попередню й остаточну, пропонуючи розрізнити оцінку доказів стосовно стадій кримінального процесу та оцінку доказів під час формування (прийняття) процесуальних рішень. В останньому випадку одержані докази оцінюють відразу в міру їх збирання та перевірки².

Визначаючи поняття «оцінка речових доказів» як комплексне, багатовекторне явище, що одночасно охоплює та забезпечує взаємоузгоджене поєднання логічної, розумової, психологічної, лексикологічної та процесуальної діяльності суду й інших учасників правовідносин, М. О. Гетманцев пропонує доповнити наявний перелік видів оцінки речових доказів (таких як: 1) попередня, проміжкові та завершальна (кінцева); 2) рекомендаційна та владна) третьою кваліфікацією – оцінкою речових доказів залежно від окремих різновидів речових доказів (наприклад, першоджерел і копій або знімків речових доказів)³. Ця пропозиція є дискусійною, оскільки, відповідно до частин 1, 2 статті 94 КПК України, оцінці підлягають усі докази, незалежно від того, їх отримано від учасників кримінального провадження під час допиту чи з матеріальних джерел. Речові докази як матеріальні об'єкти належать до джерел доказів відповідно до частини 2 статті 84 КПК України, а доказом у них є фактичні дані, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Оцінці підлягають як безпосередньо матеріальні об'єкти (речові докази), так і відомості про їх належність і допустимість як доказів. З огляду на зазначене, вважаємо недоцільним виокремлювати з оцінки доказів оцінку речових доказів як одного з чотирьох джерел доказів. Адже оцінці підлягають усі докази та їхні процесуальні джерела в сукупності, зокрема й речові докази.

Отже, оцінка доказів – це розумова (логічна) діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, яка полягає в тому, що вони за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й

¹ Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств / Г. М. Резник. – М., 1977. – С. 55.

² Ляш А. О. Оцінка і використання доказів як елемент кримінально-процесуального доказування / А. О. Ляш // Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального доказування: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ: Обрії, 2009. – С. 112–113

³ Гетманцев М. О. Деякі особливості оцінки речових доказів / М. О. Гетманцев // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2012. – Вип. 636. – С. 77.

неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (частина 1 статті 94 КПК України). Внутрішнім переконанням, на думку низки науковців, є тверда їх упевненість у правильності своїх знань і висновків, оскільки вони ґрунтуються на фактичних даних¹. Водночас О. В. Капліна зазначила, що внутрішнє переконання – упевненість, що склалася у слідчого, прокурора, слідчого судді, суду в тому, що вони правильно оцінили всі наявні засоби доказування, всіх встановлені факти і що правильним є отриманий таким шляхом висновок у всіх питаннях, які виникли у кримінальному провадженні. Внутрішнє переконання – це відчуття судді, прокурора та слідчого, що формується під час дослідження доказів, і тому має бути обґрунтованим, воно є наслідком ретельного, критичного розгляду наявних джерел доказів і тих фактичних даних, які в них містяться².

На нашу думку, у разі якщо зміст доказів, зафіксованих у процесуальних джерелах, різниться між собою та не забезпечує чіткої відповіді на питання про місце, час і спосіб вчинення кримінального правопорушення, слідчий, прокурор або суд на підставі внутрішнього переконання, що ґрунтується на доказах, мають провести інші процесуальні дії, зокрема слідчі (розшукові) чи НСРД, визначити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, і трактувати їх як підставу для підозри або обвинувачення.

З огляду на зазначене, основним змістом процесуальної діяльності органів досудового розслідування є робота з доказами, а саме – збирання, перевірка і оцінка доказів. На підставі сукупності зібраних доказів, керуючись законом, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінюють їх і приймають процесуальні рішення та виконують передбачені законом процесуальні дії з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню. Оцінка, що стала підставою для прийняття рішення, є остаточною, незалежно від того, на якій саме стадії провадження і яким органом (слідчим чи судом) прийнято це рішення. Немає також значення, чи буде потім це рішення переглянуто, скасовано чи змінено. У будь-якому разі

---

¹ Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – Київ : Центр учб. літ., 2013. – С. 125.

² Капліна О. Кримінальне процесуальне доказування та його суб'єкти : лекція / О. Капліна // Право України. – 2014. – № 10. – С. 146.

оцінка, що стала підґрунтям прийняття процесуального рішення на підставі зібраних і перевірених доказів на певному етапі, була остаточною¹.

Визначальними засобами збирання доказів у діяльності слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень і встановлення осіб, причетних до їх вчинення, є проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення не лише події кримінального правопорушення, а й інших елементів предмета доказування, визначених у частині 1 статті 91 КПК України. Залежно від обставин вчинення кримінального правопорушення важливо серед сукупності слідчих (розшукових) дій обрати ті з них, проведення яких є оптимальним і доцільним у кожній ситуації. Такими діями можуть бути огляд, допит, слідчий експеримент, призначення експертизи, пред'явлення для впізнання тощо.

Унормування у КПК України НСРД значно розширило коло засобів, які можуть бути використані органом досудового розслідування для збирання та перевірки вже отриманих доказів у кримінальному провадженні. НСРД дії за своїм змістом спрямовані на встановлення, моделювання або безпосередню фіксацію злочинної діяльності. Це надає можливість органу досудового розслідування встановити й довести спосіб вчинення кримінального правопорушення, місце та час його вчинення, інші важливі обставини, що в сукупності утворюють подію кримінального правопорушення як важливий елемент предмета доказування.

Основним змістом процесуальної діяльності органів досудового розслідування є робота з доказами, спрямована на їх збирання, перевірку й оцінку. На підставі сукупності зібраних доказів, керуючись законом, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням і виконують передбачені законом процесуальні дії з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та приймають підсумкові чи проміжні процесуальні рішення.

---

¹ Ляш А. О. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел за новим КПК України / А. О. Ляш // Адвокат. – 2013. – № 3 (150). – С. 11–12.

ВИСНОВКИ

У монографії наведене теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні питань встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні. До основних результатів, сформульованих на підставі дослідження законодавства, наукових джерел і правозастосовної практики, належать такі положення:

1. Подія кримінального правопорушення як процесуальна категорія мала тривалий шлях становлення й розвитку, який можна поділити на певні етапи: I етап – X століття – середина XV століття (законодавче врегулювання поняття доказів); II етап – середина XV століття – середина XVIII століття (відмежування одного злочину від іншого з огляду на час, місце та спосіб його вчинення); III етап – середина XVIII століття – початок XX століття (законодавче закріплення обов'язкового встановлення події злочину як елементу доказування); IV етап – початок XX століття й донині (необхідність встановлення окремих елементів події злочину – часу, місця, способу вчинення злочину та інших обставин його вчинення).

2. Подія кримінального правопорушення – це одна з обставин, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні та посідає основне місце серед елементів предмета доказування. У разі встановлення події кримінального правопорушення вирішують питання про наявність у діянні складу кримінального правопорушення. Натомість відсутність події кримінального правопорушення є однією з безумовних підстав для закриття кримінального провадження.

3. Встановлення події кримінального правопорушення є вихідною обставиною та першочерговою ланкою для встановлення інших елементів предмета доказування, їх причинного зв'язку та взаємозалежності, що згодом надасть органу досудового розслідування, прокурору та суду можливість вирішити питання про наявність у діяч особи або в сукупності обставин складу певного кримінального правопорушення.

Подію кримінального правопорушення як елемент предмета доказування деталізують час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення, що є її складовими. Терміни «елемент» і «складова» близькі за змістом, проте вживання їх як загального й окремого, цілого та частини дає змогу уникнути використання терміна «елемент» в одній процесуальній нормі у двох значеннях, що не збігаються.

4. Визначаючи час вчинення кримінального правопорушення як складову його події, ураховують значну кількість аспектів, серед яких: особливості певного кримінального правопорушення; його належність до складних, триваючих, продовжуваних; стадію вчинення, наявність або відсутність співучасті в його вчиненні та низку інших факторів.

Час вчинення кримінального правопорушення в кожному випадку визначають залежно від встановлених і доведених обставин події. В одних випадках досить з'ясувати день, в інших – проміжок часу чи орієнтовний час вчинення кримінального правопорушення. У разі його вчинення у співучасті часом для кожного зі співучасників доцільно вважати час вчинення кожним із них конкретних діянь, охоплених єдиним злочинним умислом усіх співучасників. Натомість часом вчинення триваючих кримінальних правопорушень є проміжок часу, протягом якого особа, яка вчинила певну дію чи бездіяльність, перебувала в стані безперервного порушення норми кримінального закону, до дня його припинення за власною ініціативою або всупереч їй.

5. Під час досудового розслідування підлягають дослідженню як місце вчинення кримінального правопорушення (місце, у якому діяння було розпочато, продовжено та завершено), так і місце настання злочинних наслідків. Ці два поняття є складовою події кримінального правопорушення, незалежно від того, належить воно до формального чи матеріального складів, чи є злочинні наслідки обов'язковою або факультативною ознакою цього складу. Потреба встановлення місця вчинення кримінального правопорушення полягає в можливості одержання обсягу фактичних даних, що можуть бути виявлені, зафіксовані й вилучені під час його огляду. Першочерговим фактором під час проведення досудового розслідування є саме встановлення місця вчинення кримінального правопорушення, яке є відправною та допоміжною ланкою для встановлення решти складових події – часу, способу, інших її обставин. Натомість під час встановлення місця події, що є місцем настання наслідків кримінального правопорушення чи виявлення знарядь його вчинення або предметів злочинного зазіхання, перед слідчим постає завдання виявити й дослідити власне місце вчинення кримінального правопорушення.

6. Спосіб вчинення злочину, по-перше, є одним з основних елементів криміналістичної характеристики будь-якого виду кримінального правопорушення; по-друге, відомості про нього використовують для розробки тактичних прийомів і методичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення методики розслідування окремих видів чи груп кримінальних правопорушень; по-третє, способу вчинення притаманні ознаки відносної

сталості та повторюваності, що мають бути враховані під час дослідження закономірностей вчинення кримінальних правопорушень і розробки криміналістичних рекомендацій щодо їх розслідування.

Цілком слушно та виправдано у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України не деталізовано поняття «інші обставини вчинення кримінального правопорушення». Саме такий підхід надає можливість слідчому, прокурору та суду, залежно від виду, ступеня тяжкості та рівня складності розслідування кримінального правопорушення, самостійно тлумачити зміст цього поняття (обстановка вчинення, характер поведінки учасників, наявність причинного зв'язку з наслідками, що настали, тощо).

7. Відтворення реальної картини події кримінального правопорушення, з'ясування її суті та прийняття на підставі цього відповідних процесуальних рішень передбачає проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, спрямованих на збирання (формування), перевірку й оцінку доказів. Найбільш інформативними для встановлення цього елементу предмета доказування є огляд, допит і слідчий експеримент у їх сукупності, під час проведення яких наявна реальна можливість із різних джерел одержувати фактичні дані про подію кримінального правопорушення. Отримані під час проведення інших слідчих (розшукових) дій (освідування, пред'явлення для впізнання, проведення експертизи) фактичні дані в сукупності з іншими доказами сприяють формуванню загальної картини кримінального правопорушення і встановленню не лише його події, а й інших обставин, які підлягають доказуванню.

8. Сукупність передбачених КПК України негласних слідчих (розшукових) дій як одного із засобів збирання (формування) доказів надає можливість вирішувати питання щодо їх проведення для встановлення обставин, які підлягають доказуванню загалом і події кримінального правопорушення та її складових зокрема. Найбільшою мірою сприяє встановленню, відтворенню або безпосередній фіксації злочинної діяльності аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних систем, спостереження за особою, річчю або місцем, установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу, контроль за вчиненням злочину. Проведення цих та інших необхідних НСРД дає змогу органу досудового розслідування визначити, зафіксувати й довести спосіб вчинення злочину, місце його вчинення та час, що в сукупності утворює подію кримінального правопорушення.

9. Перевірка доказів як елемент процесу доказування полягає у вивченні змісту доказів, зіставленні з іншими доказами, одержаними під час проведення необхідних процесуальних дій у минулому чи шляхом їх

проведення в майбутньому, а зрештою – у встановленні достовірності зібраних доказів та обґрунтуванні ними підозри й обвинувачення.

Оцінку доказів, що стосуються події кримінального правопорушення й інших елементів предмета доказування, здійснюють за визначеними головними критеріями, відповідно до яких шляхом розумової діяльності встановлюють належність і допустимість доказів. Якщо зміст доказів, зафіксованих у процесуальних джерелах, не дає чіткої відповіді на питання про місце, час і спосіб вчинення кримінального правопорушення, мають бути проведені інші процесуальні дії, щоб визначити подію кримінального правопорушення як обставину, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Д. С. КК і КПК України: питання узгодженості у площині класифікації кримінальних правопорушень [Електронний ресурс] / Наука і правоохорона. – 2013. – № 4. – Ч. II. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3398/Azarov_KK_i_KPK_Ukrainy%20.pdf?sequence=1. – Назва з екрана.
2. Азаров Ю. І. Доказування на досудових стадіях кримінального процесу : навч.-метод. посіб. / Ю. І. Азаров, Г. Ю. Бондар. – Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. – 152 с.
3. Александров Ю. В. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. – Київ : МАУП, 2004. – 328 с.
4. Аленин Ю. П. Процессуальные особенности производства следственных действий : монография / Ю. П. Аленин. – Кировоград : Центрально-Украинское изд-во, 2002. – 264 с.
5. Алексеев О. О. Розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. / О. О. Алексеев, В. К. Весельський, В. В. Пясковський. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ : Центр учб. літ., 2014. – 320 с.
6. Андреев И. С. Криминалистика : учеб. пособие / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов; под ред. Н. И. Порубова. – Минск : Выш. шк., 1997. – 344 с.
7. Анохін А. М. Предмет доказування у кримінальних провадженнях про дорожньо-транспортні пригоди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Анохін Андрій Миколайович. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 16 с.
8. Аріт К. В. Організація підготовки та проведення негласних слідчих (розшукових) дій на стадії досудового розслідування / К. В. Аріт // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 4. – С. 432–439.
9. Арсеньев В. Д. Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе / В. Д. Арсеньев. – М. : Юрид. лит, 1964. – 179 с.
10. Багрій М. Особливості тактики збирання та перевірки непрямих доказів при здійсненні окремих слідчих дій / М. Багрій // Вісник Львівського університету. (Серія юридична). – 2010. – Вип. 50. – С. 318–327.
11. Балашов Д. Н., Криминалистика : учебник / Д. Н. Балашов, Н. М. Балашов, С. В. Маликов. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 503 с.

12. Бараненко Б. І. Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ : навч.-практ. посіб. / [Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусева та ін.]. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. – 416 с.
13. Басиста І. В. Прийняття і виконання процесуальних рішень слідчого на стадії досудового розслідування: теоретичні і практичні проблеми : монографія / І. В. Басиста. – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – 600 с.
14. Басиста І. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. / І. В. Басиста, В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Центр учб. літ., 2012. – 328 с.
15. Бахин В. П. Допрос : лекція / В. П. Бахин. – Киев, 1999. – 40 с.
16. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА-ИНФРА, 2001. – 240 с.
17. Белкин Р. С. Курс криминалистики : В 3 т. Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р. С. Белкин. – М. : Юристь, 1997. – 480 с.
18. Белкин Р. С. Способы собирания и проверки доказательств / Р. С. Белкин // Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. – 2-е изд. – М., 1973. – 552 с.
19. Береза К. Ю. Обстановка вчинення злочинів, пов'язаних зі створенням або утриманням місць розпусти і звідництвом / К. Ю. Береза // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 3-2. – Т. 3. – С. 257–260.
20. Берназ В. Доказування обставин вчинення кримінального правопорушення за чинним КПК України / В. Берназ // Право України. – 2013. – № 11. – С. 173–179.
21. Благута Р. І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення / Р. І. Благута // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 147–151.
22. Блум М. И. Вопросы борьбы с преступностью : ученые записки / М. И. Блум; отв. ред. А. Лиеле. – Рига : Изд-во Латв. гос. ун-та, 1974. – Вып. 212. – 280 с.
23. Бойко І. Й. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / І. Й. Бойко. – Львів : Вид. Центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. – 904 с.
24. Босак О. О. Поняття «інші обставини вчинення кримінального правопорушення» та їх доказування при вчиненні шахрайства на об'єктах

залізничного транспорту / О. О. Босак // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – № 1. – С. 219–225.

25. Букаева И. Н. Обстановка совершения преступления, получение и использование информации о ней при расследовании уголовных дел : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / И. Н. Букаева. – Тюмень : РГБ, 2006. – 225 с.

26. Буцко О. В. Об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 239² КК України / О. В. Буцко // Юридична наука. - 2015. – № 3. – С. 68–73.

27. Быховский И. Е. Процессуальные и тактические вопросы системы следственных действий : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Быховский Игорь Евсеевич. – М., 1976. – 32 с.

28. Варцаба В. М. Допит як спосіб одержання інформації про організовану групу / В. М. Варцаба // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 3. – С. 258–266.

29. Василенко В. Д. Поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину: порівняльний аналіз / В. Д. Василенко // Судова апеляція. – 2015. – № 1 (38). – С. 25–30.

30. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

31. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Р. В. Вереша. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Київ : Центр учб. літ., 2012. – 320 с.

32. Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясковський. – Київ : КНТ, 2009. – 160 с.

33. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія / В. К. Весельський. – Київ : Правник, 1999. – 126 с.

34. Віротченко С. С. Завдання кримінального провадження / С. С. Віротченко // Право і суспільство. – 2015. – № 5-2. – С. 201–205.

35. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Части: Общая и Особенная / Л. Е. Владимиров. – 3-е изд., изм. и законч. – СПб. : Законоведение, 1910. – 400 с.

36. Воєвода А. Обставини, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях про порушення правил водіння або експлуатації військових машин / А. Воєвода // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 1. – С. 122–126.

37. Вознюк А. А. Підкуп як спосіб учинення злочину / А. А. Вознюк // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2011. – № 3 (46). – С. 200–205.

38. Галаган В. І. Особливості початку досудового розслідування при виявленні ознак кримінального правопорушення на території дипломатичних представництв чи консульських установ України [Електронний ресурс] / В. І. Галаган, О. М. Калачова // Часопис Національного університету «Острозька академія». (Серія «Право»). – 2013. – № 2. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/archives/n2-2013>. – Назва з екрана.

39. Гетманцев М. О. Деякі особливості оцінки речових доказів / М. О. Гетманцев // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2012. – Вип. 636. – С. 74–78.

40. Гора І. Поняття спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні / І. Гора // Закон и жизнь. – 2012. – № 9. – С. 35–38.

41. Громов Н. И. Уголовный процесс России : учеб. пособие / Н. И. Громов. – М., 1998. – 536 с.

42. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики / Г. Гросс. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1908. – 940 с.

43. Groshewiy Yu. M. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. / Ю. Groshewiy, С. Стахівський. – 2-ге вид., стер. – Київ: КНТ, Фурса С. Я, 2006. – 272 с.

44. Гук О. Г. Спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину як структурний елемент криміналістичної характеристики фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів / О. Г. Гук // Науковий вісник Херсонського державного університету. (Серія: юридичні науки), 2015. – Вип. 1. – Т. 4. – С. 89–92.

45. Данько И. В. Место происшествия как объект осмотра в уголовном процессе / И. В. Данько // Проблемы совершенствования правоохранительной деятельности в области противодействия преступности и коррупции : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 22 дек. 2011 г. [редкол.: А. В. Конюк и др.]. – Минск : БГУФК, 2012. – С. 58–61.

46. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Даньшин Максим Валерійович. – Харків, 2000. – 210 с.

47. Дзеньдзюра С. М. Погляд на окремі аспекти доказів у кримінальному процесі за чинним КПК / С. М. Дзеньдзюра, О. І. Кадикало // Митна справа. – 2013. – № 1 (85). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 93–99.

48. Дотримання прав учасників кримінального провадження під час проведення освідування : монографія / В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко, О. М. Калачова, С. С. Клочуряк. – Київ : Центр учб. літ., 2015. – 160 с.

49. Дрозд А. В. Спосіб вчинення злочинів проти довкілля як один з основних елементів криміналістичної характеристики / А. В. Дрозд // Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 23 січ. 2015 р. – Київ : Гельветика, 2015. – С. 265–267.

50. Дубно Т. В. До питання класифікації способів вчинення злочину / Т. В. Дубно // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4 (40). – С. 298–302.

51. Дуда О. Процесуальні особливості збирання відомостей, що характеризують особу підозрюваного / О. Дуда // Історико-правовий часопис. – 2013. – № 2. – С. 118–121.

52. Дудніков А. Л. Правове та криміналістичне поняття способу вчинення злочину / А. Л. Дудніков // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – Вип. 10. – С. 55–61.

53. Дудніков А. Л. Проблеми визначення способу злочину в криміналістиці / А. Л. Дудніков // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2011. – Вип. 11. – С. 58–67.

54. Еникеев М. И. Юридическая психология : учеб. для вузов. – М. : НОРМА-ИНФРА, 2001. – 348 с.

55. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений / В. Ф. Ермолович. – Минск : Амалфея, 2001. – 304 с.

56. Жаровська Г. П. Кримінальне право України (Загальна частина) : навч. посіб. / Г. П. Жаровська, О. І. Ющик. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2013. – 304 с.

57. Жогин Н. В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М., 1965. – 367 с.

58. Журба А. І. Особливості предмета доказування у справах про комп'ютерні злочини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Журба Андрій Іванович. – Донецьк, 2007. – 230 с.

59. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Зав'ялов Сергій Михайлович. – Київ, 2005. – 19 с.

60. Задорожко Ю. В. Особливості предмета доказування в кримінальному провадженні, пов'язаному з неналежним виконанням професійних обов'язків медичним працівником (ст. 140 Кримінального кодексу України) / Ю. В. Задорожко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. (Серія «Право»). – 2014. – Вип. 3. – Т. 3. – С. 69–72.

61. Запотоцький А. П. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві : монографія / А. П. Запотоцький, Д. О. Савицький. – Київ : Бізнес Медіа Консалтинг, 2011. – 220 с.

62. Землянський П. Т. Уголовно-процесуальное законодательство в первые годы Советской власти (на материалах УССР) / П. Т. Землянський. – Киев : Тип. МВД УССР, 1972. – 307 с.

63. Ищенко Е. П. Криминалистика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков; под. ред. д-ра юрид. наук, проф. Е. П. Ищенко. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 748 с.

64. Ільницький В. О. Кримінальне право у Великому князівстві Литовському [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rusnauka.com>"17_AND_2010/Istoria/69061.doc.htm. – Назва з екрана.

65. Історія держави і права України : навч. посіб. / за ред. А. С. Чайковського. – Київ : Юрінком Інтер, 2000. – 383 с.

66. Капліна О. Кримінальне процесуальне доказування та його суб'єкти : лекція / О. Капліна // Право України. – 2014. – № 10. – С. 136–147.

67. Карнеева Л. М. Доказательства в советском уголовном процессе : учеб. пособие / Л. М. Карнеева. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1988. – 68 с.

68. Кастарнов Д. Б. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Кастарнов Дмитро Борисович. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 20 с.

69. Керик Л. І. Криміналістична характеристика та основи розслідування доведення до самогубства : монографія / Л. І. Керик ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Харків : Апостіль, 2013. – 188 с.

70. Кирпа С. С. Проведення слідчим негласних слідчих (розшукових) дій / С. С. Кирпа // Право і суспільство. – 2013. – № 2. – С. 216–221.

71. Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування : монографія / Є. Г. Коваленко. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 448 с.

72. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник / Є. Г. Коваленко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.
73. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : підручник / Є. Г. Коваленко, В. Т. Маляренко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 712 с.
74. Козленко А. А. Особливості доказування події кримінального правопорушення / А. А. Козленко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. (Серія «Юриспруденція»). – 2014. – № 10-2. – Т. 2. – С. 149–151.
75. Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення : наук.-практ. посіб. / В. А. Колесник. – Київ : Прецедент, 2014. – 135 с.
76. Колесник В. А. Суб'єкти здійснення та класифікація негласних слідчих (розшукових) дій / В. А. Колесник // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 129–134.
77. Комарницька О. Б. Предмет доказування та судовий розгляд справ приватного обвинувачення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Комарницька Оксана Богданівна. – Одеса, 2012. – 23 с.
78. Комарницька О. Визначення мети імітування обстановки злочину, як складова діяльності прокурора / О. Комарницька // EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE. – 2016. – Volume 3 Issue 4. - С. 233–240.
79. Комарницька О. Порядок отримання та напрями використання прокурором результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні / О. Комарницька // Вісник прокуратури. – 2015. – № 12 (174). – С. 73–86.
80. Комашко В. Доктринальні підходи до визначення поняття контролю за вчиненням злочину / В. Комашко // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 96–105.
81. Комісарчук Ю. А. Поняття, зміст і способи перевірки доказів у кримінально-процесуальному доказуванні / Ю. А. Комісарчук, С. О. Сорока // Митна справа. – 2012. – № 2 (80). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 232–237.
82. Костін М. Поняття «доказування» у кримінальному процесі України / М. Костін // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 4. – С. 143–147.
83. Кофанов А. В. Криміналістика: питання і відповіді : навч. посіб. / [А. В. Кофанов та ін.]. – Київ : Центр учб. літ., 2011. – 280 с.

84. Криміналістика / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 2000. – 672 с.

85. Криміналістика : учебник / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. – СПб. : Лань, 2001. – 928 с.

86. Криміналістика: методика расследования преступлений, совершаемых военнослужащими Вооруженных Сил Российской Федерации : учебник / под общ. ред. А. Н. Савенкова. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 608 с.

87. Криміналістика. Академічний курс : підручник / [Т. В. Варфоломєєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін.]. – Київ : Юрінком Інтер, 2011. – 504 с.

88. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / [В. М. Трубников, М. В. Даньшин, О. О. Житний та ін.]; за заг. ред. В. М. Трубникова. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. – 444 с.

89. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., перероб. та допов.]. – Київ : Атіка, 2009. – 408 с.

90. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – 4-те вид., перероб. і допов. – Харків : Право, 2010. – 456 с.

91. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Харків: Право, 2013. – Т. 1. – 376 с.

92. Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – Київ : Центр учб. літ., 2013. – 544 с.

93. Кримінальний процес України : [підруч. для студ. юрид. спец. виш. закл. освіти] / [Ю. М. Грошевий, Т. М. Мірошніченко, Ю. В. Хоматов та ін. ; за ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця]. – Харків, 2000. – 496 с.

94. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тація, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило]. – Харків : Право, 2013. – 824 с.

95. Кримінальний процес: альбом схем (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / [Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін.]. – 2-ге вид., випр. і допов. – Київ : Центр учб. літ., 2016. – 406 с.

96. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – ст. 88. –

Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Назва з екрана.

97. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, С. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова]. – Харків : Право, 2012. – 768 с.

98. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Київ, 2012. – 1224 с.

99. Кримінально-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Харків : Одиссей, 2009. – 816 с.

100. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів : підручник / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. І. Шакуна. – 4-те вид., перероб. – Київ : Алерта, 2012. – 315 с.

101. Куфтирев П. В. Витоки формування давньоруського доказового права за юридичними першоджерелами східних слов'ян [Електронний ресурс] / П. В. Куфтирев // Університетські наукові записки. – 2011. – № 4 (40). – С. 21–37. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2011_4_5.pdf. – Назва з екрана.

102. Кучинська О. Недопустимість доказів, зібраних під час затримання підозрюваного уповноваженою службовою особою: деякі проблемні аспекти / О. Кучинська, А. Шаркова // Право України. – 2014. – № 10. – С. 75–81.

103. Лазарева В. А. Доказывание в уголовном процессе : учеб.-практ. пособие / В. А. Лазарева. – М. : Юрайт, 2010. – 344 с.

104. Ларкін М. О. Тактико-криміналістичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів проти життя та здоров'я особи, що вчиняються на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі / М. О. Ларкін // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 3 (19). – С. 122–128.

105. Ленко М. О. Спосіб вчинення терористичних актів за допомогою саморобного вибухового пристрою як елемент криміналістичної характеристики злочину / М. О. Ленко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 3 (31). – С. 189–198.

106. Лисиченко В. К. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими

групами, злочинними організаціями : монографія / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 320 с.

107. Литвиненко Т. А. Кримінальне право України в поняттях і термінах : словник-довідник / Т. А. Литвиненко. – Харків : Форт, 2013. – 109 с.

108. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : навч. посіб. / Л. М. Лобойко, О. А. Банчук. – Київ : Ваіте, 2014. – 280 с.

109. Лога В. М. Способи завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження типових об'єктів власності / В. М. Лога // Юридична наука. – 2011. – № 3. – С. 178–184.

110. Лога В. М. Типова обстановка вчинення злочинів як елемент криміналістичної характеристики завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності / В. М. Лога // Митна справа. – 2011. – Ч. 2. – № 2 (74). – С. 300–305.

111. Лук'янчиков Є. Д. Слідчий огляд: поняття та види / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1 – С. 264–269.

112. Лук'янчиков Є. Д. Становлення інституту негласних слідчих (розшукових) дій / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Криміналістика і судебна експертиза. – 2015. – Вып. 60. – С. 147–160.

113. Люблинский П. И. О доказательствах в уголовном суде: Практический комментарий к главе IV Уголовно-процессуального кодекса / П. И. Люблинский. – М. : Право и жизнь, 1924. – 62 с.

114. Ляш А. О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві : навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; за наук. ред. Ю. М. Грошевого. – К. : Ун-т «Україна», 2006. – 185 с.

115. Ляш А. О. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел за новим КПК України / А. О. Ляш // Адвокат. – 2013. – № 3 (150). – С. 11–14.

116. Ляш А. О. Оцінка і використання доказів як елемент кримінально-процесуального доказування / А. О. Ляш // Проблеми кримінально-процесуального та цивільного процесуального доказування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ : Обрії, 2009. – С. 111–115.

117. Малинин В. Б. Объективная сторона преступления / В. Б. Малинин, А. Ф. Парфенов. – СПб. : Изд-во Юрид. ин-та, 2004. – 301 с.

118. Малиновский И. А. Учение о преступлении по Литовскому статуту / под ред. В. А. Попелюшко. – Острог : Изд-во Нац. ун-та «Острожская академия», 2012. – 264 с.

119. Мешков В. М. Оперативно-розыскная тактика и особенности легализации полученной информации в ходе предварительного следствия : учеб.-практ. пособие / В. М. Мешков, В. Л. Попов. – М. : Щит-М, 1999. – 80 с.

120. Мешков В. М. Установление фактора времени при расследовании преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Мешков Владимир Михайлович. – Киев, 1990. – 22 с.

121. Миньковский Г. М. Пределы доказывания в советском уголовном процессе / Г. М. Миньковский. – Гос. изд-во юрид. лит. – М., 1956. – 116 с.

122. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. – Киев : Вища шк., 1984. – 136 с.

123. Михеенко М. М. Кримінальний процес України : підручник / М. М. Михеенко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Либідь, 1999. – 536 с.

124. Міжнародний розшук та видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення : навч. посіб. / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Калачова, Л. В. Максимів. – Київ, 2016. – 277 с.

125. Місюра Н. М. Спосіб учинення крадіжок індивідуального майна в сільській місцевості як елемент криміналістичної характеристики злочину / Н. М. Місюра // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2010. – № 10. – С. 355–363.

126. Молдован В. В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. / В. В. Молдован, А. В. Молдован. – Київ : Юрінком Інтер, 1999. – 400 с.

127. Мороз В. Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони / В. Г. Мороз // Юридична наука. – 2014. – № 5. – С. 122–136.

128. Наголова І. Ю. Час як елемент події кримінального правопорушення / І. Ю. Наголова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2016. – № 2 (56). – С. 120–125.

129. Наголова І. Ю. Событие уголовного правонарушения как обстоятельство, подлежащее доказыванию за УПК Украины и ряда других государств (сравнительно-правовой анализ) / И. Ю. Наголова // Право и политика. – 2015. – Спец. вып. – С. 31–36.

130. Наголова І. Ю. Встановлення способу вчинення кримінального правопорушення під час досудового розслідування / І. Ю. Наголова

// Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. (Серія «Право»). – 2016. – Вип. 1 (13). – С. 214–219.

131. Наголова І. Ю. Доказування події кримінального правопорушення під час проведення слідчих (розшукових) дій / І. Ю. Наголова // Юридична наука. – 2016. – № 7 (61). – С. 117–125.

132. Наголова І. Ю. Історичні аспекти становлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні України [Електронний ресурс] / І. Ю. Наголова // Журнал східноєвропейського права. – 2015. – № 22. – С. 148–156. – Режим доступу: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/12/nagolova_22.pdf – Назва з екрана.

133. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., перероб. та допов. – Київ : А.С.К., 2005. – 841 с.

134. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 5-те вид., перероб. та допов. – Київ : Юрид. думка, 2008. – 1235 с.

135. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. – 6-те вид., перероб. та допов. – Київ : Юрид. думка, 2009. – 1216 с.

136. Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекцій : В 3 т. Т. 1. Общая часть / А. В. Наумов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 736 с.

137. Негласні слідчі розшукові дії : курс лекцій / [Д. Й. Никифорчук, С. І. Ніколаюк, В. В. Поливода та ін.; за заг. ред. Д. Й. Никифорчука]. – Київ : НАВС, 2012. – 158 с.

138. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів : Вид-во Львів. держ. ун-ту, 1978. – 112 с.

139. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посіб. / за ред. Н. І. Клименко. – Київ : Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

140. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля : монографія / О. В. Одерій. – Харків : Діса плюс, 2015. – 528 с.

141. Ожегов С. И. Словарь русского языка : Ок. 57000 слов / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Рус. яз., 1985. – 797 с.

142. Омеляненко А. С. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії (огляд нового законодавства) / А. С. Омеляненко

// Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2012. – № 4. – С. 205–210.

143. Орлов Ю. В. Час як об'єктивна умова вчинення злочину, передбаченого ст. 158² КК України / Ю. В. Орлов // Юридична наука. – 2015. – № 5. – С. 111–117.

144. Паламар Д. С. Доказування події злочину в ході розслідування шахрайства з фінансовими ресурсами [Електронний ресурс] / Д. С. Паламар. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Kyiv/2009_2/09.pdf. – Назва з екрана.

145. Первый или Старый Литовский Статут // Временник Общества истории и древностей Российских. Кн. 18. – М., 1854. – С. 2–106.

146. Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть / А. А. Пинаев. – Харьков : Харьков юридический, 2005. – 664 с.

147. Пінчук М. Г. Деякі питання щодо визначення предмета доказування та його структури / М. Г. Пінчук // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 2 (78). – С. 33–38.

148. Погорецький М. А. Впровадження інституту негласних (розшукових) слідчих дій в правозастосовну практику / М. А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 2 (28). – С. 56–63.

149. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення / М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 2 (33). – С. 137–141.

150. Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. А. Погорецький // Право України. – 2014. – № 10. – С. 12–25.

151. Познышев С. В. Доказательства в уголовном процессе / С. В. Познышев. – Москва–Ленинград : Гос. изд-во, 1929. – 192 с.

152. Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі [Електронний ресурс] / Ю. А. Пономаренко. – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/monogr_PONOMARENKO.htm. – Назва з екрана.

153. Попелюшко В. А. Способ совершения преступления как элемент предмета доказывания / В. А. Попелюшко // Советское государство и право. – 1984. – № 1. – С. 122–125.

154. Попелюшко В. О. Достовірне (істинне) встановлення обставин предмета доказування – запорука їх правильної кваліфікації

/ В. О. Попелюшко // Вісник Академії адвокатури України, 2010. – Вип. 1 (17). – С. 180–182.

155. Права, за якими судиться малоросійський народ / [відп. ред. Ю. С. Шемшученко]. – Київ, 1997. – 548 с.

156. Про державний кордон України [Електронний ресурс]: Закон України від 4 листоп. 1991 р. № 1777-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>. – Назва з екрана.

157. Про затвердження Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»: наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5/.

158. Психологія слідчої діяльності: [навч. посіб. для студ. виш. навч. закл.] / [В. Г. Андросюк, О. М. Корнєв, О. І. Кудерміна та ін.; за заг. ред. Л. І. Казміренко]. – Київ: Правова єдність, 2009. – 200 с.

159. Псковская судная грамота. Оригинал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.krotov.info/acts/15/2/pskov_cud_r.htm. – Загл. с экрана.

160. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Пчеліна Оксана Василівна. – Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – 20 с.

161. Пчеліна О. В. Елементи події економічного злочину та їх криміналістичне значення [Електронний ресурс] / О. В. Пчеліна. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article>. – Назва з екрана.

162. Резник Г. М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств / Г. М. Резник. – М., 1977. – 126 с.

163. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / [кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька]. – Харків: Право, 2006. – 624 с.

164. Руководство по расследованию преступлений: науч.-практ. пособие / [А. В. Гриненко, Т. В. Каткова, Г. К. Кожевников и др.]. – Харьков: Консум, 2001. – 608 с.

165. Русская Правда Пространной редакции. Суд Ярослава Владимировича. Русский Закон [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

http://www.ipsub.udsu.ru/download/kafedra_tiigip/igpr/documents/russkaya_pra_vda_prostran.doc. – Загл. с екрана.

166. Савонюк Р. Ю. Внутрішнє переконання слідчого та його роль в оцінці доказів у кримінальній справі / Р. Ю. Савонюк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – Спец. вип. 1. – С. 38–43.

167. Савонюк Р. Ю. Доказування в досудовому слідстві : навч. посіб. / за ред. О. М. Бандурки. – Сімферополь : ДОЛЯ, 2003. – 184 с.

168. Саїнчин О. С. Розслідування умисних вбивств: теорія та практика : монографія / О. С. Саїнчин. – Одеса : Бровкін О. В., 2012. – 408 с.

169. Сало О. М. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесі / О. М. Сало // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2013. – № 3 (31). – С. 319–324.

170. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник / М. В. Салтевський. – Київ : Кондор, 2006. – 588 с.

171. Самбор М. А. Відсутність події злочину та відсутність у діянні складу злочину як обставини, що виключають провадження у кримінальній справі: національний та зарубіжний досвід у забезпеченні прав, свобод та інтересів людини і громадянина під час прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи / М. А. Самбор // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 3 (55). – С. 308–324.

172. Свенссон А. Раскрытие преступлений: Современные методы расследования уголовных дел / А. Свенссон, О. Вендель. – М. : Изд-во иностр. лит., 1957. – 475 с.

173. Сергєєва Д. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України / Д. Сергєєва // Право України. – 2013. – № 11. – С. 180–187.

174. Сергєєва Д. Б. Поняття та види негласних слідчих (розшукових) дій за новим КПК України // Актуальні питання досудового розслідування слідчими ОВС: проблеми теорії і практики : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., (Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 227–231.

175. Сергєєва Д. Б. Проблемні аспекти використання результатів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж як доказів у кримінальному провадженні / Д. Б. Сергєєва // Право України. – 2014. – № 11. – С. 209–218.

176. Сізінцова Ю. Ю. Докази у кримінальному процесі: теоретичний аспект та практичне значення в процесі правозастосування : навч. посіб. / Ю. Ю. Сізінцова. – Київ: Дакор, 2010. – 128 с.

177. Сіренко О. В. Спосіб вчинення як елемент криміналістичної характеристики крадіжок, грабежів та розбійних нападів, вчинених неповнолітніми / О. В. Сіренко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С. 142–147.

178. Скригонюк М. І. Криміналістика : підручник / М. І. Скригонюк. – Київ : Атіка, 2005. – 496 с.

179. Словник української мови [Електронний ресурс] : В 11 т. – Т. 5. – 1974. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>. – Назва з екрана.

180. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / [В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др. ; под ред. В. К. Лисиченко]. – Киев : Вища шк., 1988. – 405 с.

181. Сорока А. З. Спосіб вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України як елемент криміналістичної характеристики / А. З. Сорока // Університетські наукові записки. – 2014. – № 1 (49). – С. 174–180.

182. Спасенко К. О. Обстановка, час і місце як елементи криміналістичної характеристики злочинних порушень правил безпеки при виконанні робіт із підвищеною небезпекою / К. О. Спасенко // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. – 2013. – № 13. – С. 150–156.

183. Статут Великого Княжества Литовского 1588 года. История Беларуси IX–XVIII веков. Первоисточники. – Минск, 2001. – 195 с.

184. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года. – Минск, 2003. – С. 35–263.

185. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Стахівський Сергій Миколайович. – Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 414 с.

186. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія / С. М. Стахівський. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2005. – 272 с.

187. Суд і судочинство на українських землях у XIV–XVI ст. / [за заг. ред. П. Музиченка]. – Одеса : Астропринт, 2000. – 136 с.

188. Татарин Н. В. Криміналістична характеристика самовільного зайняття земельної ділянки та самовільного будівництва / Н. В. Татарин // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 1. – С. 142–146.

189. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Р. С. Белкин и др. ; редкол. : Н. В. Жогин (отв. ред.), Г. М. Миньковский, А. Р. Ратинов, В. Г. Танасевич, А. А. Эйман. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1973. – 736 с.

190. Терещенко Ю. В. Слідчі (розшукові) дії як різновид процесуальних дій / Ю. В. Терещенко // Митна справа. – 2014. – № 1 (91). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 112–117.

191. Терлюк І. Я. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття : Навч. посіб. / І. Я. Терлюк. – Львів, 2003. – 156 с.

192. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник / В. М. Тертишник. – Київ : Алерта, 2014. – 420 с.

193. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В. М. Тертишник. – Київ : А.С.К., 2007. – 1056 с.

194. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / В. М. Тертишник. – Вид. 13-те, допов. і перероб. – Київ : Правова Єдність, 2017. – 824 с.

195. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України : монографія / І. А. Тітко. – Харків : Право, 2010. – 216 с.

196. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В. В. Тіщенко. – Одеса : Фенікс, 2007. – 260 с.

197. Тіщенко В. В. Щодо сутності спеціальних знань і форм їх використання в кримінальному провадженні / В. В. Тіщенко // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 7–8 листоп. 2013 р.). – Харків : Право, 2013. – С. 44–46.

198. Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Токаренко Крістіна Вікторівна. – Київ, 2016. – 205 с.

199. Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств (Краткий очерк) / А. И. Трусов. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – 176 с.

200. Уголовно-процессуальный закон Латвийской Республики : от 21 апр. 2005 г. – Рига, 2007. – 212 с.

201. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] : от 14 июля 2000 г. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30420280. – Загл. с экрана.

202. Уголовно-процессуальный кодекс Армении [Электронный ресурс]: от 1 июля 1998 г. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31425005#pos=16;-253. – Загл. с экрана.

203. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии [Электронный ресурс]: от 9 октября 2009 г. – Режим доступа: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf. – Загл. с экрана.

204. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики [Электронный ресурс]: от 30 июня 1999 г. – Режим доступа: http://online.adviser.kg/Document/?doc_id=30241915. – Загл. с экрана.

205. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: от 16 июля 1999 г. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/document/?doc_id=30414958. – Загл. с экрана.

206. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]: от 14 марта 2003 г. – Режим доступа: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3833. – Загл. с экрана.

207. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Туркменистан [Электронный ресурс]: от 18 апреля 2009 г. – Режим доступа: http://www.base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=27706. – Загл. с экрана.

208. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]: от 18 дек. 2001 г. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/. – Загл. с экрана.

209. Уголовно-процессуальный кодекс Эстонской Республики [Электронный ресурс]: от 12 февр. 2003 г. – Режим доступа: <http://zakon24.ee/ugolovno-processualnyj-kodeks/>. – Загл. с экрана.

210. Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электронный ресурс]: от 9 июля 1999 г. – Режим доступа: http://etalonline.by/?type=text&regnum=НК9900275#load_text_none_1 – Загл. с экрана.

211. Уголовный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]: от 18 апр. 2002 г. – Режим доступа: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=3835. – Загл. с экрана.

212. Уголовный кодекс Республики Узбекистан [Электронный ресурс]: от 22 сент. 1994 г. – Режим доступа: http://fmc.uz/legisl.php?id=k_ug. – Загл. с экрана.

213. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]: от 13 июня 1996 г. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/. – Загл. с экрана.

214. Уголовный процессуальный кодекс УССР: от 13 сент. 1922 г. – Харьков: Изд. Наркомюста У.С.С.Р., 1922. – 60 с.

215. Удалова Л. Д. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, О. В. Рибалка. – Київ : КНТ, 2012. – 160 с.

216. Удовенко Ж. В. Криміналістика : конспект лекцій / Ж. В. Удовенко ; за заг. ред. В. І. Галагана. – Київ : Центр учб. літ., 2016. – 320 с.

217. Устав уголовного судопроизводства Российской Империи 1864 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>. – Загл. с экрана.

218. Устав уголовного судопроизводства. Систематический комментарий : В 2 кн. – Кн. 2. / подъ общ. ред. проф. М. Н. Гермета. – М., 1914. – 582 с.

219. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / [упоряд. : А. С. Чайковський та ін.]. – Київ : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.

220. Христов О. Л. Відповідність негласної слідчої (розшукової) дії до постановлення ухвали слідчого судді вимогам Конституції України / О. Л. Христов, Ю. В. Христова // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 543–547.

221. Цуцкірідзе М. Використання негласних слідчих (розшукових) дій як засобів доказування у кримінальному провадженні на досудовому розслідуванні / М. Цуцкірідзе, О. Старенький // Право України. – 2015. – № 1. – С. 152–161.

222. Чельцов М. А. Уголовный процесс / М. А. Чельцов. – М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. – 624 с.

223. Черноус Ю. Місце та значення слідчих дій у процесі доказування по кримінальній справі / Ю. Черноус // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 4. – С. 117–121.

224. Шамара О. В. Розвиток теоретико-прикладного осмислення контролю за вчиненням злочину / О. В. Шамара, В. В. Комашко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 456–464.

225. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / С. А. Шейфер. – М., 2001. – 208 с.

226. Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. – Изд. 4-е. – Харьков: Одиссей, 2011. – 368 с.

227. Шепітько В. Система слідчих дій за кримінальним процесуальним законодавством та механізм її реалізації у криміналістиці / В. Шепітько // Право України. – 2013. – № 11. – С. 198–205.

228. Шилін Д. В. Принцип вільного оцінювання доказів та преюдиціальність / Д. В. Шилін // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 239–243.

229. Шумило М. Гносеологічна і процесуальна природа доказів у кримінальному процесуальному кодексі України // Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України: зб. матеріалів міжвуз. наук. конф. (Київ, 26 квіт. 2013 р.). – Київ: Алерта, 2013. – С. 13–27.

230. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі / М. Є. Шумило // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 2. – С. 40–48.

231. Шумило М. Є. Структура кримінально-процесуальної діяльності очікує на реформу / М. Є. Шумило // Юридичний вісник України. – 2009. – № 41 (745). – С. 6–7.

232. Щербаківський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз / М. Г. Щербаківський. – Харків: Фактор, 2011. – 400 с.

233. Щериця С. І. Докази і доказування в кримінальному провадженні / С. І. Щериця // Вісник Запорізького національного університету. – 2015. – № 1 (II). – С. 202–208.

234. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 3: К–М. / [Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – Київ: Укр. енцикл., 2001. – 736 с.

235. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 5: П–С. / [Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – Київ: Укр. енцикл., 2003. – 736 с.

236. Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 6: Т–Я. / [Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – Київ: Укр. енцикл., – 2004. – 768 с.

ДОДАТКИ

ПІДСУМКИ

анкетування 236 слідчих з питань законодавчого врегулювання і процесуального порядку встановлення події кримінального правопорушення у кримінальному провадженні

1. Дані про автора відповідей:

Область: Донецька – 53, Івано-Франківська – 31, м. Київ – 54, Кіровоградська – 19, Миколаївська – 20, Полтавська – 17, Хмельницька – 20, Чернігівська – 22.

Посада: слідчий – 161 (68,2%), старший слідчий – 54 (22,9%), керівник органу досудового розслідування – 12 (5,1%), заступник керівника органу досудового розслідування – 9 (3,8%).

Стаж роботи у слідчих підрозділах:

до року – 18 (7,6 %);	до трьох років – 42 (17,8 %);
до п'яти років – 88 (37,3 %);	до десяти років – 61 (25,9 %);
понад десять років – 13 (5,5 %);	понад п'ятнадцять років – 9 (3,8 %);
понад двадцять років – 5 (2,1 %).	

2. Чи вважаєте Ви *виправданим*, що у КПК України 1960 та 2012 року подія кримінального правопорушення як елемент предмету доказування унормована *без суттєвих змін* – час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення:

а) так, це положення повною мірою відображає зміст події кримінального правопорушення, тож будь-яких змін не потребує
221 – 93,7 %

б) ні, це положення потрібно було змінити:

– доповнити позиціями: обстановка вчинення злочину	5 – 2,1 %
– уточнити позиції: інші обставини вчинення кримінального правопорушення	1 – 0,4 %
– скоротити позиції: час вчинення кримінального правопорушення	1 – 0,4 %

в) інша відповідь 8 – 3,4 %

3. Яким, на Вашу думку, є співвідношення понять «склад злочину» і «обставини, які підлягають доказуванню»:

а) це синоніми	22 – 9,3 %
б) склад злочину охоплює обставини, які підлягають доказуванню	114 – 48,3 %
в) обставини, які підлягають доказуванню, охоплюють склад злочину	62 – 26,3 %
г) це різні поняття, які між собою не співпадають	38 – 16,1 %

4. Як співвідносяться між собою поняття «об'єктивна сторона складу злочину» у матеріальному праві та «подія кримінального правопорушення» у процесуальному праві:

а) об'єктивна сторона складу злочину є більш широким поняттям, що включає у себе встановлення події кримінального правопорушення	96 – 40,7 %
б) подія кримінального правопорушення є більш широким поняттям, що включає у себе встановлення об'єктивної сторони складу злочину	83 – 35,2 %
в) ці два поняття по суті між собою співпадають	30 – 12,7 %
г) ці поняття є зовсім різними і між собою ніяк не співвідносяться	27 – 11,4 %

5. Як Ви вважаєте, чи знаходить своє відображення у криміналістиці кримінальне процесуальне поняття «обставини, які підлягають доказуванню»:

а) видозмінюється у обставини, які підлягають встановленню	60 – 25,4 %
б) збігається з криміналістичною характеристикою	34 – 14,4 %
в) співпадає з окремими елементами криміналістичної характеристики	82 – 34,8 %
г) дублює криміналістичну методику розслідування злочинів	25 – 10,6 %
г) є самостійним елементом криміналістичної методики розслідування злочинів	35 – 14,8 %

6. У яких саме випадках припустимо у повідомленні про підозру зазначати *орієнтовний час вчинення* кримінального правопорушення (можливі декілька варіантів відповіді):

а) в усіх випадках	98 – 41,5 %

- б) під час вчинення однопізодних кримінальних правопорушень 19 – 8,1 %
- в) за наявності часового розриву між діянням та його наслідками 47 – 19,9 %
- г) за наявності часового розриву між складовими частинами злочинного діяння 41 – 17,4 %
- г) за наявності часового розриву між діями співучасників 43 – 18,2 %
- д) під час вчинення продовжуваних і триваючих кримінальних правопорушень 70 – 29,7 %
- е) коли встановити час неможливо 15 – 6,4 %

7. Як слід вчинити, якщо одержані *суперечливі відомості* про час вчинення кримінального правопорушення:

- а) закрити кримінальне провадження 7 – 3 %
- б) у повідомленні про підозру зазначити орієнтовний час вчинення кримінального правопорушення 67 – 28,4 %
- в) продовжувати проведення процесуальних дій, спрямованих на встановлення конкретного часу вчинення кримінального правопорушення 63 – 26,7 %
- г) зазначити певний проміжок часу, коли було вчинене кримінальне правопорушення 99 – 41,9 %

8. Як, на Вашу думку, слід визначити *місце вчинення* кримінального правопорушення:

- а) територія, на якій було вчинено конкретний злочин 130 – 55,1 %
- б) територія, на якій виявлено злочинні наслідки 11 – 4,7 %
- в) територія, на якій було вчинено кримінальне правопорушення та виявлені його наслідки 58 – 24,5 %
- г) територія, на якій було вчинено кримінальне правопорушення чи виявлені його наслідки, незалежно від їх розташування 37 – 15,7 %

9. У яких саме випадках *місце вчинення* кримінального правопорушення може не бути встановленим (можливі декілька варіантів відповіді):

- а) під час вчинення кримінального правопорушення на транспорті чи з використанням транспортних засобів 128 – 54,2 %
- б) під час отримання заяви чи повідомлення про латентний злочин, виявлений потерпілим випадково 123 – 52,1 %

в) під час повідомлення підозрюваним у ході досудового розслідування про інші вчинені ним кримінальні правопорушення

41 – 17,4 %

г) місце вчинення кримінального правопорушення повинно бути встановлено обов'язково

6 – 2,5 %

10. Дані про *спосіб вчинення злочину* на досудовому розслідуванні *використовуються (можливі декілька варіантів відповіді):*

а) як елемент криміналістичної характеристики 07 – 45,3 %

б) як елемент предмета доказування 149 – 63,1 %

в) для розробки тактичних прийомів проведення окремих процесуальних дій 54 – 22,9 %

г) для організації та планування розслідування 71 – 30,1 %

г) для використання одержаних даних у криміналістичних обліках 53 – 22,5 %

д) для попередження вчинення інших злочинів 47 – 19,9 %

11. Як, на Ваш погляд, слід розуміти відомості про *«інші обставини вчинення кримінального правопорушення»* відповідно до пункту 1 частини 1 статті 91 КПК України (можливі декілька варіантів відповіді):

а) про потерпілого і характер його дій 28 – 11,9 %

б) про обвинуваченого і вжиті ним заходи по прихованню злочину 34 – 14,4 %

в) про обстановку вчинення злочину 51 – 21,6 %

г) про суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок із вчиненням злочину 45 – 19,1 %

г) про причини та умови, що сприяли вчиненню злочину 57 – 24,1 %

д) про наявність свідків події 22 – 9,3 %

е) будь-які, у тому числі перераховані обставини, що сприяють встановленню події кримінального правопорушення 92 – 39 %

ж) жодна з перерахованих обставин 19 – 8 %

12. Які з перерахованих *дій, передбачених КПК України*, найбільшою мірою, на Ваш погляд, *спрямовані* на встановлення події кримінального правопорушення:

а) слідчі (розшукові) дії 35 – 14,8 %

б) негласні слідчі (розшукові) дії 15 – 6,4 %

в) як слідчі (розшукові), так і негласні слідчі (розшукові) дії 46 – 19,5 %

г) слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії	138 – 58,5 %
г) процесуальні дії, крім слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій	2 – 0,8 %

13. Які з перерахованих *слідчих (розшукових) дій* найбільшою мірою *спрямовані* на встановлення події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини) (**можливі декілька варіантів відповіді**):

а) огляд, у тому числі місця події	89 – 37,7 %
б) допит, у тому числі одночасний	88 – 37,3 %
в) обшук, у тому числі особи	32 – 13,6 %
г) пред'явлення для впізнання	8 – 3,4 %
г) призначення експертизи	27 – 11,4 %
д) слідчий експеримент	88 – 37,3 %
е) усі перераховані, залежно від обставин вчиненого злочину	103 – 43,6 %

14. Які з перерахованих *процесуальних дій* найбільшою мірою *спрямовані* на встановлення події кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини) (**можливі декілька варіантів відповіді**):

а) внесення відомостей до ЄРДР	26 – 11 %
б) тимчасовий доступ до речей і документів	98 – 41,5 %
в) тимчасове вилучення майна	38 – 16,1 %
г) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом	4 – 1,7 %
г) затримання особи	30 – 12,7 %
д) запобіжні заходи	12 – 5,1 %
е) повідомлення про підозру	27 – 11,4 %
ж) усі перераховані, залежно від обставин вчиненого злочину	93 – 39,4 %
з) жодна з зазначених процесуальних дій	2 – 0,8 %

15. Які з перерахованих *негласних слідчих (розшукових) дій* є найбільш *ефективними* під час встановлення події кримінального правопорушення (**можливі декілька варіантів відповіді**):

а) аудіо-, відео контроль особи	76 – 32,2 %
б) накладення арешту на кореспонденцію	6 – 2,5 %
в) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж	70 – 29,7 %

г) зняття інформації з електронних інформаційних систем	42 – 17,8 %
г) обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи	14 – 5,9 %
д) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу	43 – 18,2 %
е) спостереження за особою, річчю або місцем	50 – 21,2 %
ж) аудіо-, відео контроль місця	37 – 15,7 %
з) контроль за вчиненням злочину	45 – 19,1 %
і) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації	9 – 3,8 %
к) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження	4 – 1,7 %
л) усі перераховані, залежно від обставин вчиненого злочину	113 – 47,9 %.

Монографія

Галаган Володимир Іванович,
доктор юридичних наук, професор
Саліхова Ірина Юріївна,
кандидат юридичних наук

Підписано до друку 01.07.2017 р
Формат 60×841/8. Ум.-друк. арк. 12,19
Тираж 100 прим. Зам. № 406

Видавництво УкрДГРІ
Р. с. серія ДК № 182 від 18.09.2000 р.
04114, м. Київ-114, вул. Автозаводська, 78а

Адреса редакції та п/п: інформаційно-видавничий відділ УкрДГРІ
04114, м. Київ-114, вул. Автозаводська, 78а
тел.: 206-35-18; тел./факс: 432-35-22
E-mail: mru@ukrdgri.gov.ua